

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Orální historie – soudobé dějiny

Bc. Anna Pospíšilová

A odsuzuje se k...: Osobní strategie návratu politických vězňů do společnosti po ukončení výkonu trestu odnětí svobody v podmínkách společenského a legislativního uspořádání 50. a 60. let 20. století.

Diplomová práce

Praha 2020

Vedoucí práce: Mgr. Jiří Hlaváček, Ph.D.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, 2.1.2020

Bc. Anna Pospíšilová

Poděkování:

Vděk chci vyjádřit všem narátorům, ale především paní Kovářové, roz. Švejdové a doktorovi Málkovi. Jejich vstřícné přijetí a samozřejmá otevřenost pro mne byly hnacím motorem při pronikání do světa, který se každým dnem, kvůli již uplynulému času, vzdaluje. Naše setkání byla zásadní, protože potvrzovala důležitost vzpomínání na zažité zkušenosti, které se pomalu, spolu s pamětníky těchto událostí, vytrácí.

Děkuji vedoucímu práce, Mgr. Jiřímu Hlaváčkovi, Ph.D., že mi pomohl nahlížet toto téma z různých úhlů pohledu. Bez jeho rad a připomínek by má práce v této podobě nevznikla.

Dík konečně patří také mým nejbližším. Trpělivost a podpora, které mi během celého mého studia prokazovali, je obdivuhodná.

Abstrakt:

V práci se na vybraných příkladech každodennosti věnuji problematice resocializace bývalých politických vězňů z 50. let po jejich návratu z výkonu trestu odnětí svobody. Na vybraných životopisných vyprávěních narátorů ukazuji osobní způsoby zpětného začlenění se do společnosti, jejíž hlavní ideologie byla příčinou jejich persekuce. Z jejich vzpomínek vybírám základní oblasti života jako je rodina, osobní a společenský život, zaměstnání a problematika rehabilitací nejen na osobní, ale i celospolečenské úrovni. Zvláštní kapitolu věnuji také potomkům bývalých politických vězňů, jejichž vzpomínky dokreslují pohled na každodennost života po uvěznění a následném návratu jejich rodičů a odhalují tak skutečný dosah persekucí aktivit komunistického režimu v Československu.

Klíčová slova:

Orální historie, političtí vězni 50. let, emigrace, rehabilitace, životní strategie.

Abstract:

In this thesis, on selected examples of everyday life, I deal with the issue of resocialization of former political prisoners from the 1950s after their return from prison. On selected biographical narratives, I point to personal ways of reintegration into society, whose main ideology was the cause of their persecution. From their memories I choose the basic spheres of life such as family, personal and social life, employment and the issue of rehabilitation not only at the personal but also at the social level. A special chapter is also devoted to the descendants of former political prisoners, whose memories illustrate the view of everyday life after their imprisonment and the subsequent return of their parents and thus reveal the real impact of persecution activities of the communist regime in Czechoslovakia.

Key words:

Oral History, Political Prisoners of 1950s, Rehabilitations, Life strategy.

Obsah

1. Úvod	7
2. Struktura diplomové práce	11
3. Teze a výzkumné otázky.....	13
4. Metoda orální historie	14
4.1 Metodologické zaměření	15
4.2 Plánování činností	15
5. Výběr narátorů/narací – kritéria.....	17
5.1. Počet narátorů.....	18
5.2 Zdroj narátorů/narací.....	18
5.3 Paměť národa	20
5.4 Postup pro získání jednotlivých audio nahrávek.....	22
6. Zpracování audio nahrávek – základní obsahová analýza	23
6.1 Problematika obsahu naslouchaných nahrávek	23
6.2 Doplnění informací.....	24
6.3 Další zdroje.....	26
6.4 Příprava na analýzu a interpretaci	26
7. Výběr narátorů	28
7.1 Rozhovory.....	28
7.2 Osobní údaje Narátorů.....	29
7.3 Karty narátorů a Protokoly o rozhovoru	30
7.4 Narátoři.....	30
8. Československo v 50. a 60. letech 20. století	32
8.1 Politický režim 50. let	33
8.2 Právo a jeho výkon v komunistické společnosti.....	39
8.3 Persekuce nepohodlných – politické procesy	41
8.4 Rehabilitační aktivity v 60. letech.....	43
9. Návraty	49
10. Rodina	57
11. Děti.....	66
12. Osobní život	69
13. Společenský život.....	77
14. Zaměstnání	84
15. Emigrace.....	92
16. Rehabilitace	98
17. Život po roce 1989	103
18. Životní strategie?	107
19. Závěr.....	109

20. Přílohy	113
20.1 Oslovovací dopis	113
20.2 Seznam otázek připravených pro vlastní rozhovory	114
20.3 Karty narátorů – biogramy	115
20.3.1 Paní Kovářová	115
20.3.2 Doktor Málek	116
20.3.3 Paní Dušková	117
20.3.4 Paní Vítová	118
20.3.5 Paní Šidáková	119
20.3.6 Pan Janczik	120
20.3.7 Doktor Plocek	121
20.3.8 Pan Stránský	122
20.3.9 Paní Hübnerová	123
20.3.10 Paní Soukalová	124
20.3.11 Pan London	125
20.3.12 Paní Slánská	127
20.3.13 Paní Švermová	128
20.3.14 Profesor Anděl	129
20.3.15 Pan Frolík	130
20.3.16 Pan Dlouhý	131
21. Narátoři – zdroj	132
22. Narátoři – vlastní rozhovory	133
23. Bibliografie	134

Motto:

„Za noci nejtmaší na slunce pamatuj!“¹

¹ Jarmila Kovářová, roz. Švejdová (1930). 1. vlastní rozhovor, srpen 2019, Písek. (02:09:23 - 02:09:31). Slova spoluvězenkyně narátorky, paní Věry, vyšitá na záložku do knihy.

1. Úvod

Společensko-politická situace v 50. letech 20. století v Československu je dnes známá jako období první vlny hromadných soudních procesů, které byly se souhlasem jediné vládnoucí politické strany prováděny ve jménu nastolení socialistické společnosti - za pomoci trestní represe. S využitím k tomu uzpůsobené legislativy a její pokřivené interpretace docházelo k systematickému odstraňování všech těch, kteří stáli v opozici existujícího politického režimu, vyžadujícího homogenitu jednání a názorů, to vše samozřejmě ve jménu strany. Komunistický režim a jeho ideologie prorůstali společností a vymáhali vytvoření prostředí, ve kterém jsou všichni poslušni. Shora řízené prosazování ideologie pomocí pečlivě zpracované propagandy prosakovalo do všech oblastí lidského života. Represe nebyla pouze celospolečenským obrazem politického režimu – dílem jediné vládnoucí strany stojící na jedné straně, předkládající výsledky svého plánu straně druhé, občanům. Díky neustále opakovaným poučkám a jejich přítomnosti v celém společenském prostoru se její ospravedlnění vtíralo pod kůži mnoha běžných obyvatel země. Přísloví *stokrát opakovaná lež se stává pravdou* odkazuje na inklinaci člověka nakonec neodolat neustálému tlaku určité informace a podlehnout jí. Neznamená to vždy, že jí plně uvěří, ale pro vítězství lži postačí, pokud ji přestane podrobovat kritickému uvažování, odmítat ji a hledat důkazy pro její vytváření. Cílem režimu bylo, aby občané bez výhrad přijali jeho řízení.

Represe 50. let vycházely z předpokladu, že nesmí být dovoleno, aby existoval prostor pro dialog mezi odlišnými politickými názory. Takový dialog je totiž nebezpečný, může díky němu vzniknout odpor a neposlušnost. Chce-li však kdokoli převzít moc nad ostatními, nesmí dovolit, aby jejich svoboda převládla nad poslušností. A neposlušnost nebo její náznaky, projev svobody či svobodného uvažování jsou prvky, které v režimu, jehož představitelé se rozhodli být jedinými vlastníky moci, musí být okamžitě potlačeny. Decimace odporu upevňuje pozici moci. Sovětské představitelé režimu, který se u nás po roce 1948 rozmohl, si toho byli vědomi a českoslovenští představitelé, tak loajální rudé hvězdě, byli připraveni uposlechnout. 50. léta se stala obdobím ničení dosavadních struktur a

přebíráním těch sovětských. To vše dalo za vznik prostředí, ve kterém člověk nemusel být aktivním politickým odpůrcem, a přesto mohl být odsouzen na dlouhá léta za jednání, které bylo oficiální rétorikou prohlašováno za protistátní. Legislativní prostředí bylo prostoupeno jednáním, které vycházelo z přiznání legitimacy persekucím, diskriminaci a vynucování přiznání k trestným činům, a to vše za souhlasného přihlížení většiny československé společnosti, žijící v prostředí neustálé propagandy komunistické ideologie. Aby mohlo k likvidaci pro režim nepřijatelných osob docházet, vznikly takové zákony, které persekuční jednání vládnoucí složky společnosti, pod rouškou legálního jednání, umožnily. Nejen legislativní, ale i společenské prostředí v podstatě umožnily popraviti či na dlouhá léta uvězniti mnoho „nepohodlných“. Ti, kteří byli uvězněni, pak žili v nelidských podmínkách věznic či pracovních táborů, v uranových dolech nebo vykonávali službu v pomocných technických praporech. Mnohdy čelili fyzickému i psychickému násilí a žili v podmínkách, které jsou dnes samozřejmě označovány za nelidské a nepřijatelné – hlad, zima, parazité, to vše se projevilo na jejich zdravotním stavu a proměně jejich já.

Přijetí trestu není často jednoduché, a to ani v případech kdy víme, že jsme skutečně nějaké pravidlo nebo zákon porušili. Pokud však jsme trestáni z vůle někoho jiného a je nám vytýkáno jednání, které není v souladu s jeho pravidly, musí být přijetí skutečnosti, že jsme trestáni zcela nemožné. Československo bylo ve sledovaném období prostorem pro výkon trestu z pohledu současné logiky zcela odporujícím. Trestáno bylo jakékoliv jednání, které se nezamlouvalo představitelům vládnoucí moci. Trest doprovázela krutost a byl vykonáván v podmínkách zcela neodpovídajících nejen danému provinění, ale samotné lidskosti. Trest totiž nemá dosáhnout degradace člověka – trest má být následkem odkazujícím na jednání, které není celospolečensky schválené a narušuje tak soužití vybraného společenství lidí. Má ukázat, že takové jednání nebude v tomto společenství akceptováno, a pokud jej bude jedinec nadále opakovat, ponese též následky – pevně a jasně stanovené (a nezáleží na tom, zda jsou kodifikované nebo se jedná o zvykové právo). Před trestem však musí být trestné jednání také jasně definováno a musí být dokázáno, že obviněný je skutečně pachatelem. Existují-li pochybnosti, vždy musí být uplatněna zásada *pro dubio in reo*. Každý podezřelý má

právo na spravedlivé řízení a v případě existence nezvratných důkazů také na spravedlivý soud. Musí s ním být zacházeno jako s člověkem a nesmí mu být upírána práva. Jedině tak je zaručeno, že jakýmkoliv členem společnosti bude zacházeno stejně. Právě proto má Spravedlnost zavázané oči. Legislativní uspořádání v Československu však Spravedlnosti šátek z očí nejen sejmulo, ale donutilo ji hledět pouze určitým směrem. Směrem, který určovaly pro socialistické zákony, hlasitě proklamující veřejnou persekuci ve jménu rovnostářské společnosti. V tomto jménu byli souzeni a odsouzeni nejen ti, kteří aktivní protirežimní činnost vyvíjeli, ale i ti, kteří byli *v nesprávný čas na nesprávném místě*.

O některých lidech se říká, že *měli štěstí v neštěstí*. Znamená to, že i přes nepříznivou situaci, ve které se ocitli, se jim nakonec něco podařilo, nebo že dopad té nešťastné situace nebyl tak hrozivý, jak se zdálo. Měli však ti, kteří nakonec život v socialistickém kriminále, ke kterému byli odsouzeni pro svou nepřizpůsobivost, přežili, ono pověstné štěstí? Přežili a byli propuštěni. Je ale tato skutečnost tak příznivá? Opravdu znamená propuštění z výkonu trestu šťastný konec? A je možné vnímat jejich osud pouze ve spojení s jejich osobou?

Současná doba umožňuje všem, kteří se zajímají, získat detailní informace o tom, jak persekuce probíhaly, o životě politických vězňů v kriminálech a dalších obdobných zařízeních. Je k dispozici nejen mnoho textů, ale i audio vzpomínek pamětníků. Každý tak má možnost seznámit se s jejich příběhy a zaujmout postoj vůči ne příliš vzdálenému období historie tohoto státu. Slovní spojení „politický vězeň“ apriori vyvolává myšlenku na soudní procesy a kriminály. Jenže těmi to nekončí. Lidé, kteří prožili část života jako politicky persekovaní, svůj život žili i po propuštění z kriminálu. Jaké to vlastně bylo? Co to znamenalo být tím, kdo prošel výkonem trestu odnětí svobody za protistátní jednání? A jaký byl život poté? Jak na toto období vzpomínají oni sami? V této diplomové práci se soustředím na období života vybraných politických vězňů, které nastalo poté, co ukončili výkon trestu odnětí svobody a vrátili se do soudobé společnosti a jejího společenského uspořádání. Zařadili se do této společnosti? Pokud ano, jakým způsobem?

K čemu v konečném důsledku byli odsouzeni?

Tato práce je malou sondou do života několika narátorů, kteří byli ochotni mně, Paměti národa nebo formou memoárů sdílet vlastní příběh, myšlenky a poselství.

Jejich zpráva o často neveselé době však nevychází pouze z jejich vyprávění. Dokresluji ji za pomoci vzpomínek potomků a partnerů – těch, kteří jejich příběh sdíleli s nimi.

2. Struktura diplomové práce

Tato diplomová práce je rozdělena na dvě části. V první se věnuji popisu metodiky stavby celého projektu. Představuji proces stanovení teze a hlavních okruhů otázek, kterými se v rámci druhé, praktické části budu zabývat. Definuji metodu výzkumu a věnuji se též některým etickým otázkám, které pro mne byly v průběhu zpracovávání tématu zásadní. V závěru teoretické části práce popisuji volbu výběru narátorů a zdrojů narací. Představuji formu zpracování získaných i vlastních audionahrávek, poukazuji na problematiku obsahu u nahrávek získaných z jiných zdrojů a odůvodňuji konečný výběr, který dále využívám pro vlastní praktickou část. Tou je analýza a interpretace částí vyprávění, které představují odpovědi na mnou stanovený okruh otázek. Celou teoretickou část uzavírám kapitolou věnovanou aktuální legislativě, neboť dále v této práci zpracovávám osobní údaje s nimiž je nutné zacházet dle platného legislativního předpisu.

V praktické části práce se zaměřuji na vlastní výzkum. Ten zakládám na shromážděných naracích a dělím je dle původních okruhů dotazů, stanovených v rámci tématu diplomové práce, detailněji popsaných v metodologické části. Na pozadí popisu základních faktorů společenského uspořádání v 50. a 60. letech nejprve poukazuji na problematiku persekuce osob, kterou za pomoci pokřiveného legislativního prostředí a neustálé propagace režimní ideologie představitelé soudobého režimu převedli do zcela oficiální společenské a legislativní struktury. V dalších kapitolách se již věnuji vybraným tematickým okruhům vycházejícím z analýzy vzpomínek jednotlivých narátorů. Po kapitolách o rodinném, společenském a osobním životě narátorů následují další, zaměřené na zaměstnání, úvahy ohledně emigrace a rehabilitační aktivity jak z pohledu společenských struktur, tak individuálního postoje narátorů. Pro dokreslení jsou doplněny kapitolou ukazující vzpomínky potomků pamětníků. Praktickou část uzavírám krátkým souhrnem způsobu vzpomínání narátorů na život po roce 1989.

V závěrečné kapitole shrnuji celkové poznatky z analýzy a interpretace vzpomínek narátorů a diplomovou práci tím uzavírám.

Přílohy tvoří vzory vlastního oslovovacího a děkovného dopisu, karty jednotlivých narátorů, ve kterých shrnuji základní informace z jejich curriculum vitae, seznam

otázek připravených pro vlastní rozhovory, protokoly o rozhovoru k mnou uskutečněným rozhovorům a jejich audio nahrávky. Text uzavírá bibliografie použité literatury.

3. Teze a výzkumné otázky

Téma diplomové práce je založeno na předpokladu existence životních strategií, tedy jednání a rozhodování jedince vycházejícího ze zkušeností získaných dosavadním způsobem života, formou jeho prožití a jeho vlivu na další životní události.

Jak byly životy narátorů², z jejichž příběhů jsem vycházela, ovlivněny tím, že byli odsouzeni k výkonu trestu odnětí svobody? Jaké následky tohoto odsouzení s sebou nesl jejich návrat po ukončení výkonu trestu odnětí svobody? Žili po propuštění svobodně nebo byli obětmi další perzekuce? Zařadili se do společnosti? Jakým způsobem? A jak o tom vyprávějí mají-li hovořit o svém životním příběhu? K čemu tedy byli v konečném důsledku odsouzeni?

To vše jsou otázky, na které ve své diplomové práci hledám odpovědi. V této práci nemohu, a ani se o to nepokouším, přinést generalizovanou odpověď. Cílem je alespoň představit možnosti dalšího způsobu života, jaké političtí vězni³ po ukončení výkonu trestu odnětí svobody v soudobém společenském a legislativním uspořádání Československa měli a jak je zakomponovali do své každodennosti. Pro metodičtější uchopení tohoto tématu jsem se rozhodla předchozí otázky rozdělit na šest tematických okruhů; rodina, osobní život, společenský život, zaměstnání, emigrace a rehabilitace. Tato metodika mi umožnila lépe zpracovávat jednotlivé náslechy získaných i osobně zaznamenaných audio vzpomínek.

² V této práci budu využívat pojem *narátoři* v případě, kdy nebude nutné plně rozlišovat pohlaví pamětníků. Pokud však budu chtít upozornit na skutečnost, která se týká pouze jednoho pohlaví, využiji pojmu *narátor – narátorka*. V případě rozlišení příslušnosti k režimu budu využívat označení *narátor komunista* a *narátor nekomunista*.

³ Pojem *politických vězňů* v tomto textu používám pro označení osob, které byly v 50. letech 20. století odsouzeny k výkonu trestu odnětí svobody, přičemž se nejednalo o kriminální trestné činy definované v trestním zákoníku.

4. Metoda orální historie

„Zcela v elementární rovině a laicky řečeno, orální historie je obraz (lidské) minulosti popsany vlastními slovy.“⁴

Autoři této věty pokračují na stejné stránce uvedením *teoretické definice*⁵ orální historie, nicméně už výše uvedená věta odkazuje na podstatu této vědní metody. Metody, která umožňuje poznat historii či spíše její vybraná období pomocí významů, které jí ve vzpomínkách přisuzují sami pamětníci. Metoda orální historie staví na analýze a interpretaci získaných informací. Nejde však pouze informace písemné povahy; podstatou této metody je kombinace zdrojů informací a propojování získaných poznání. Jejím specifikem jsou audio a vizuální materiály. Proto jsou zásadním zdrojem vzpomínky pamětníků (narátorů), zachycené buď samovolně, nebo cíleně tazatelem. Vzpomínky jsou orálními historiky považovány za neopomenutelný zdroj poznání, neboť vycházejí ze zážitku narátora - přímého svědka události. Hlavní roli však nehraje pouze paměť, ale i zkušenost a osobní atributy, které vzpomínce narátor přisuzuje. Umožňuje tím tazateli přiblížit se nejen v minulosti uskutečněné události, ale i pochopení, jak a proč ji narátor vnímá a zařazuje do vlastního života. Nejen to, jak jsou hlavní události zaznamenané písemnými prameny a oficiálními zdroji, ale i to, jak je vnímají sami účastníci, to vše utváří celek – základ po poznání.

⁴ Vaněk, Miroslav, Pavel Mücke a Hana Pelikánová. *Naslouchat hlasům paměti: teoretické a praktické aspekty orální historie*. s. 11.

⁵ Orální historii dále definují jako „...řadu propracovaných, avšak stále se vyvíjejících a dotvářejících postupů, jejichž prostřednictvím se badatel v oblasti humanitních a společenských věd dobírá nových poznatků, a to na základě ústního sdělení osob, jež byli účastníky či svědky dané události, procesu nebo doby, které badatel zkoumá, či osob, jejichž individuální prožitky, postoje a názory mohou obohatit badatelovo poznání o nich samých, případně o zkoumaném problému obecně.“ viz Vaněk, Miroslav, Pavel Mücke a Hana Pelikánová. *Naslouchat hlasům paměti: teoretické a praktické aspekty orální historie*. s. 11.

4.1 Metodologické zaměření

Pomocí vlastní analýzy a interpretace vybraných audio nahrávek pamětí narátorů v kombinaci s dalšími písemnými zdroji dále hledám odpovědi na otázky vycházející u jednotlivých tematických okruhů a v jednotlivých kapitolách praktické části práce předkládám získané poznatky.

Postup analýzy a interpretace získaných audio nahrávek pamětí narátorů popisují dále v kapitole [6. Zpracování audio nahrávek – základní obsahová analýza](#).

4.2 Plánování činností

V rámci přípravy jsem se rozhodla k rozplánování činností do fází za pomoci jednoduchého seznamu, kde jednotlivé body představují dílčí kroky projektu a označují jejich obsah. Scope projektu jsem rozvrhla do tří fází.

Fáze I:

1. Vytvoření pracovní teze.
2. Průzkum dostupné dokumentace a informací k tématu.
3. Sběr dokumentace a podkladů pro teoretickou část diplomové práce.
4. Rešerše dokumentace.

Fáze II:

1. Volba zdrojů pro výběr narátorů/narací.
2. Stanovení podmínek výběru narátorů/narací.
3. Výběr narátorů/narací.
4. Studium shromážděné dokumentace, doplňování dle nových informací získaných při náslechu.

Fáze III:

1. Interpretace narácí.
2. Tvorba závěrů z provedených interpretací.
3. Stanovení osnovy diplomové práce dle získaných informací.
4. Tvorba samotné diplomové práce.

Rozfázování projektu bez pevných časových milníků jsem stanovila záměrně, z důvodu možnosti flexibilnějšího plánování, které umožňuje částečnou obměnu pořadí kroků v jednotlivých fázích v případě nutnosti. Pořadí samotných tří fází však představovalo pevné nastavení postupu umožňující mi dodržet formát projektu.

5. Výběr narátorů/narací – kritéria

Téma diplomové práce je zaměřeno na hledání a následné interpretaci voleb životních strategií politických vězňů po jejich návratu z výkonu trestu odnětí svobody.

Výběr narátorů jsem přizpůsobila základním faktorům:

- Trest odnětí svobody byl vykonáván v 50. letech 20. století.
- Trest odnětí svobody byl vykonáván v Československu.
- Pravomocný rozsudek o výkonu trestu odnětí svobody nebyl vyneseno pro kriminální trestnou činnost jako jsou trestné činy majetkové, finanční či hrdelní.
- Narace obsahují vyprávění o období života po ukončení výkonu trestu odnětí svobody.
- Vzpomínky na toto období života ve vybraných naracích je možné doplnit informacemi z dalších zdrojů (veřejných, či soukromých).

Problematickou byla volba faktoru věku, respektive volba jeho zahrnutí do výše uvedených podmínek. Vzhledem k období, kterým se v této diplomové práci zabývám, by byl výběr věkového omezení kontraproduktivní (musela jsem vzít v úvahu, že většina narátorů bude v roce 2019 ve věku 90 i více let). Takové omezení věkovou hranicí by velice snížilo počet žijících narátorů. Nakonec jsem tedy jako jediný faktor týkající se věku narátorů omezila právě na výběr žijících narátorů⁶, u kterých by mohla být šance je znovu oslovit a požádat o doplnění již existujících nahrávek vzpomínek.

Do podmínek výběru jsem naopak nezařadila pohlaví, typ zaměstnání či formu způsobu života před nástupem k výkonu trestu odnětí svobody. Tyto faktory sice považuji za relevantní, ale především pro samotnou analýzu a interpretaci jednotlivých životních strategií. Jsou to faktory uvozující interpretaci samotné osobnosti jedince, mající vliv na následnou volbu životní strategie po ukončení výkonu

⁶ Tato podmínka navíc byla ovlivněna pouze zprostředkovanou informací, tj. informací uvedenou u jednotlivých medailonků narátorů na webu Paměti národa, kdy jsem při výběru neměla možnost ovlivnit a ověřit si relevanci v daný okamžik uvedené informace.

trestu odnětí svobody a teprve analýza samotných narací ukáže, jak moc velký tento vliv je či mohl být. Vzorek narátorů jsem tedy ponechala v těchto faktorech neukotvený, neboť se domnívám, že právě jistá různorodost věku, pohlaví, či prostředí, ze kterého narátoři před nástupem výkonu trestu odnětí svobody pocházeli, může přispět k dostatečně velkému rozsahu témat pro interpretaci.

Vliv na výběr narátorů měla také otázka ohledně jejich počtu a způsobu jakým kýmžené informace získat. Vypořádání se s druhou částí otázky se budu věnovat v kapitole věnované zdroji narací [5.2 Zdroj narátorů/narací](#). Tu první jsem se rozhodla zodpovědět v následující kapitole.

5.1. Počet narátorů

Otázka počtu narátorů pro mne byla zásadní. Kvantita nemusí být nutnou prerekvizitou kvalitního výsledku celé práce, naopak volba většího počtu narátorů představuje jak požadavek na vyšší časovou dotaci pro samotnou analýzu a interpretaci, tak vznik nových okruhů témat, jejichž zahrnutí do celé práce může její koncept silně ovlivnit. Opačný postup, tedy redukce takto nově vzniklých témat by však mohla být kontraproduktivní také (ztráta zajímavých témat). Velmi důležitým faktorem také při výběru narátorů bylo, zda jsou ještě žijící, a zda bude možné získat jejich svolení k dalšímu setkání – narátoři již v posledních 10 letech své příběhy sdíleli a bylo zde riziko, že další setkání odmítnou, ať již z tohoto důvodu, či pro jejich úctyhodný věk.

Počet hlavních vybraných narátorů jsem ustálila na 10. V práci však využívám také vzpomínky dalších narátorů, získané z digitálních a písemných zdrojů, jimiž analyzované okruhy doplňuji.

5.2 Zdroj narátorů/narací

Stanovení formy a způsobu výběru narátorů bylo v případě tématu diplomové práce zprvopočátku problematické. Je nesporné, že se v posledních letech

mnoho vědců či společenských organizací více zaměřuje na zaznamenávání vzpomínek osob, které prožily 20. století v Československu jako zdrojů informací zásadně doplňujících oficiální dokumentaci. Je však také nutné podotknout, že takto získané vzpomínky často představují dva hlavní směry co do cíle obsahu získaných informací. V prvním případě jde o záznam zaměřený na období samotného výkonu trestu odnětí svobody, a co do počtu audio nahrávek či písemných zdrojů je tato oblast silně saturována. V druhém případě jsou audio nahrávky či písemné zdroje zaměřeny spíše všeobecným směrem, tedy jejich cílem je obsáhnout určité časové období narátora života, bez zaostření na jednotlivé etapy jeho života, přičemž linka vyprávění je obohacována o vzpomínky narátora na určitá historická období převážně dle preferencí tazatele a jeho záměru při sběru narací⁷. Ačkoliv lze považovat obě formy záznamu informací za více než důležité, pro téma mé diplomové práce představují obě spíše dokreslující linii informací než hlavní.

Pro orální historii (a samozřejmě i další humanitně zaměřené vědní obory) jsou zásadní vzpomínky, které v komplexním spojení se zvukem a ještě lépe obrazem, vytvářejí interpretační svět – platí, že čím je zdroj bohatší na vjemy a podněty, tím vzniká širší počet úhlů pohledu narátora, na které se může výzkumný pracovník zaměřit. Vzpomínku je možné nahlédnout mnoha způsoby; ať už z hlediska významu, který jí přikládá samotný pamětník, tak z hlediska významu, který jí přikládá tazatel či posluchač. Je tedy nesporné, že je rozsah interpretačních možností založen jak na vizuálním a zvukovém vjemu, tak na samotné individualitě interpretující osoby a jejím aktuálním rozpoložením či vlastnímu zaujetí vůči interpretovanému tématu. Zásadní je však vzpomínku nejprve získat.

Do popředí běžného společenského života stále více vstupují projekty zaměřené na získání vzpomínek osob, které prožili 20. století. Do projektů získávání svědecktví pomocí audio či audio-vizuálních nahrávek se zapojili nejen vědečtí pracovníci, ale i kupříkladu studenti základních škol. Existují i projekty komerčních společností, které se zaměřují na vybrané momenty 20. století v Československu a jejich

⁷ Doplňující dotazy se pak týkají pouze zájmové oblasti tazatele a jeho vědeckého či osobního výzkumu vybraného historického období.

připomínání⁸. Celkový koncept projektů pak v konečném důsledku naplňuje nejen evidenci velkého počtu nahraných, a tedy i uchovatelných vzpomínek, což je zásadní pro budoucí badatelské aktivity, vezmeme-li v potaz vysoký věk narátorů, kteří si pamatují události od konce 1. Světové války a jejichž počet s každým rokem bohužel klesá, ale i zapojení mladých lidí do aktivit vedoucích k poznání minulého století, jejich propojení se seniory - vznik nových sociálních a mezigeneračních spojení a možná i zažehnutí plamínku zájmu o budoucích badatelskou kariéru. Za podpory odborné veřejnosti je tedy zájem o 20. století a jeho události přenášen a zpřístupněn i veřejnosti laické. Vzájemná spolupráce přináší zisk všem stranám. Senioři kvitují zájem studentů, studenti se učí nejen získat vzpomínky praktickou činností, ale v podstatě i naslouchat pamětníkům⁹ a odborná veřejnost může získaná data podrobit analýze dle vlastních vědeckých výzkumných potřeb.

K problematice výstupů z těchto aktivit, respektive té, kterou jsem sama využila pro tuto diplomovou práci se ještě budu vracet v kapitole [6.1 Problematika obsahu naslouchaných nahrávek](#), nicméně zde je na místě podotknout, že ne všechny tyto aktivity musí mít nakonec takovou výpovědní hodnotu¹⁰, aby je bylo možné využít při jakémkoliv budoucím bádání.

5.3 Paměť národa

V předchozí kapitole zmiňuji problematiku sebraných dat v rámci celospolečenských projektů. Z mé strany se však nejedná o zásadní kritiku, spíše o zaznamenání osobní zkušenosti z náslechů vybraných narací. I přes nekonzistenci způsobenou tím, že jsou tazatelé různého odborného zaměření, případně bez

⁸ Svoboda není samozřejmost – O2. *Svoboda není samozřejmost – O2* [online]. Copyright © O2 Czech Republic a.s. [cit. 14.05.2019]. Ano, jedná se o mediální kampaň mobilního operátora, avšak jeho vliv v technologickém světě není neopomenutelný, a proto je možné předpokládat, že i takové aktivity mohou přiblížit vybraná období našich dějin cílové skupině.

⁹ Post Bellum na Jižním Městě-Z metropole-iVysílání-Česká televize. *Česká televize* [online]. [cit. 14.5.2019].

¹⁰ Mám na mysli výpovědní hodnotu pro vědecké výzkumy. Celospolečenskou výpovědní hodnotu mají zcela jistě i ty, které nejsou vedeny pomocí stanovených metodologických postupů.

zkušeností, které disciplína sběru vzpomínek vyžaduje, jsou databáze takových projektů stále zásadním zdrojem dat. A to hlavně v případě, kdy je zkoumané období zájmu časově vzdálené od okamžiku samotného zkoumání, tak jako je tomu v případě této diplomové práce. Důvodem výběru databáze Paměť národa byl nejen snadný přístup ke zdroji narácí, ale také to, že jsem přesvědčena o tom, že je důležité již existující zdroje dat využívat k vědeckému bádání, pro které byly, mimo jiné, vytvořeny.

Projekt Paměť národa¹¹ je databází vzpomínek pamětníků 20. století, které je bohaté na hned trojí proměnu režimu, přičemž v českém prostředí jsou dva z nich totalitní, a životy pamětníků jimi byly ovlivněny z velké většiny co do času v nich stráveném. Sbírká pamětí je spravována obecně prospěšnou společností Post Bellum, ve spolupráci s Českým rozhlasem a Ústavem pro studium totalitních režimů¹².

Stránky Paměti národa jsou dostupné online¹³, což spolu s jejich intuitivním rozvržením představuje snadný interaktivní přístup k informacím. Návštěvník stránek má i bez registrace dostupné vybrané části nahraných pamětí, pro výzkumné aktivity je pak v rámci sekce *Badatelna* možné získat přístup k celým nahrávkám. Přístup k plnému zdroji je podmíněn registrací uživatele – vyplněním formuláře, který je obdobou badatelského listu a žadatel o registraci je informován o legislativě týkající se ochrany osobních údajů¹⁴. Volná dostupnost nahraných pamětí je podmíněna dodržováním badatelské etiky. Navigace stránek je řešena tak, aby měl badatel, či každý běžný uživatel možnost vyhledávat dle různých kritérií – vybrané epochy, historického tématu nebo jména pamětníka. Formát stránek podporuje pohodlný pohyb uživatele i dle jednotlivých sekcí.

Sekce *Padesátá léta 1948-1960*¹⁵, kterou jsem zvolila jako základní či prvotní zdroj dat pro tuto diplomovou práci, je rozdělena do subsekcí dle historických událostí. Subsekce *1948-1955 – Politické procesy v Československu v éře*

¹¹ O projektu. *Paměť národa*. [online]. [cit 14. 05. 2019].

¹² Tamtéž.

¹³ *Paměť národa* [online]. [cit 14. 05. 2019].

¹⁴ Vytvořit účet. *Paměť národa*. [online]. [cit. 14. 05. 2019].

¹⁵ Padesátá léta. *Paměť národa*. [online]. [cit. 14. 05. 2019].

stalinismu v období výběru narácí (ukončeného 15. 05. 2019) obsahovala 626 nahrávek.

5.4 Postup pro získání jednotlivých audio nahrávek

Ačkoliv jsou nahrávky z části přístupné online a v plném rozsahu pak na základě registrace, a je tedy možné předpokládat, že narátoři byli obeznámeni s jejich volnou dostupností, je i zde nutné přikládat vysokou pozornost dodržování jak badatelské etiky¹⁶, tak legislativního rámce, který jasně definuje zacházení s osobními a dalšími údaji subjektu. Orientaci v případě databáze portálu Paměť národa usnadňují odkazy na to, v jakém projektu byly narace pořízeny a informace o rozsahu, v jakém je možné informace využít pro další zpracování. Příběhy evidované v rámci projektu *Příběhy 20. století*, ze kterých jsem čerpala vybrané narace je, za podmínky uvedení zdroje „Paměť národa“, možné publikovat¹⁷.

¹⁶ Sami organizátoři projektu odkazují na etiku novinářskou a některé její aspekty, viz O projektu. *Paměť národa*. [online]. [cit. 14. 05. 2019].

¹⁷ O projektu. *Paměť národa*. [online]. [cit 14. 05. 2019].

6. Zpracování audio nahrávek – základní obsahová analýza

Paměť národa jako zdroj obsahuje cca 626 nahrávek zařazených do sekce pamětí politických vězňů z 50. let. To představuje stovky hodin nahraných vzpomínek, a tedy i znamená velmi široký záběr pro volbu narátorů. Výsledkem mého výběru bylo zúžení základního okruhu možných narátorů na 10, podle portálu Paměť národa dosud žijících, mužů a žen.

Abych mohla nadále rozhodnout o dalším postupu, každou nahrávku jsem vyslechla. Pro posouzení vyprávěného obsahu a jeho vhodnosti pro téma diplomové práce jsem předem zvolila dvě základní kritéria:

- Zda se narace věnuje i období života po ukončení výkonu trestu odnětí svobody.
- Obsah vyprávění o tomto období – zda narátor hovoří o jeho každodenním životě, zaměstnání, rodině či společenských vztazích.

Volba těchto kritérií mi umožnila vyhodnotit jednotlivé příběhy a koncepčně je uspořádat pro další kroky analýzy a interpretace.

6.1 Problematika obsahu naslouchaných nahrávek

I přesto, že je projekt Post Bellum zaměřen na sběr životních příběhů pamětníků 20. století v Československu, a sama databáze sesbíraných pamětí je velice rozsáhlá, nelze pracovat s předpokladem, že je jakýkoliv náhodně vybraný příspěvek absolutně vhodný pro téma této diplomové práce. Samotné příspěvky jsou co do formy vedení ze strany tazatele rozličné, a to i přesto, že se snaží zachytit životní příběh a sledují formu disciplíny volného vyprávění. V případě, že jsou tazateli děti vykonávající základní školní docházku, bývá dotazování nekonzistentní, bez snahy (či spíše zkušenosti jak) dodržet lineární plynutí vyprávění narátora (respektive jej vhodně, bez nátlaku částečně usměrnit či se dotázat na doplnění neúplných informací). V takovém případě tak velmi záleží na samotných vypravěčských schopnostech narátora. Tento faktor zde zmiňuji nejen proto, že jsem pod

vlivem výše uvedených kritérií pro výběr narátorů přistoupila k zařazení vyprávění vedených i těmito (v podstatě nezkušenými) tazateli. Chci tím také poukázat na skutečnost z obsahu vybraných nahrávek vyplývající. Tou je fakt, že ačkoliv jsou rozhovory vedeny ve snaze zachytit celoživotní příběh, často jejich převážná část obsahuje spíše vyprávění týkající se samotné epifanie spojené s výkonem trestu odnětí svobody, přičemž ostatní fáze života narátora bývají upozadovány.¹⁸ Dalším faktorem, se kterým bylo nutné pracovat je skutečnost, že ačkoliv jsou nahrávky, respektive stránky věnované vždy danému narátorovi, doplněny o písemné materiály, jejich výběr je výsledkem buď preference narátora, nebo tazatele. Vzhledem k tomu, že jsem ani jednu z těchto preferencí nemohla ovlivnit, nemusí se vždy jednat o dokumentaci nesoucí informace přispívající k tématu této diplomové práce.¹⁹

6.2 Doplnění informací

Ani kombinace nahrané narace a doplňující dokumentace není zcela plnohodnotným zdrojem dat. Pro rozšíření množství informací o období zkoumaném v této diplomové práci, které uvádějí narátoři v již nahraných naracích, jsem se rozhodla oslovit kontaktní osoby webu Paměť národa s žádostí o informace k možnosti kontaktování vybraných narátorů s prosbou o doplnění jejich vzpomínek. Komunikace s kontaktní osobou portálu Paměť národa probíhala zhruba dva měsíce²⁰. Nakonec se mi podařilo získat informace ke všem 10 vybraným narátorům. Tento

¹⁸ Důvodem může být forma, kterou byl narátor informován o smyslu nahrání jeho životního příběhu tazatelem, ať už při prvotním oslovení, nebo před započítím nahrávání při opětovném shrnutí intencí vedoucích k získání nahrávky. Dalším důvodem může být i samotné rozhodnutí narátora některé informace nesdělil, ať už proto, že nechce a období po ukončení výkonu trestu odnětí svobody je pro něho příliš emocionálně náročné, nebo mu prostě sám nepřisuzuje takovou důležitost jako období výkonu trestu odnětí svobody. Analýzu obou důvodů musím v této práci ponechat stranou, neboť nemám dostatek informací, které by pro ni mohly být výchozím bodem.

¹⁹ Tato problematika je však doprovodným jevem každého bádání, při kterém jsou k dispozici data a informace sesbíraná třetími osobami.

²⁰ To bylo způsobeno, jak jsem byla upozorněna, větším množstvím požadavků i od jiných badatelů a tedy velkou vytížeností ze strany pracovníků portálu. Nicméně v tomto případě musím podotknout, že pro badatele je v takovém případě zásadní neopomenout udržovat pravidelnou komunikaci s organizací která je pro něj zdrojovým místem. V opačném případě by totiž badatel sám mohl zapříčinit zpoždění vlastního projektu.

počet však v konečném důsledku nebyl bohužel plně využitelný. Ročník narození narátorů se pohybuje mezi léty 1925-1935 a jak jsem již uvedla dříve v tomto textu, v současnosti se jejich věk pohybuje okolo 90 let. Tento faktor zásadně zasáhl i do seznamu narátorů, viz krátký přehled:

Důvod	Počet
Zesnulí	2
Vážně nemocní	1
Dále odmítli poskytnout rozhovor pro Paměť národa	2
Bez dostupného kontaktu	2

K možnému kontaktování tedy zbyly 3 narátoři, z toho:

Důvod	Počet
Souhlasili s rozhovorem	2
Neosloveni	1

Tato skutečnost mne postavila před zásadní milník výběru a jeho přehodnocení. Rozhodla jsem se proto ke kombinaci zdrojů pro mne již dostupných pamětí, tj. k využití jak vzpomínek získaných vlastní výzkumnou činností, vzpomínek nahraných v rámci jiných projektů a dalších písemných zdrojů, jako jsou např. publikované knihy rozhovorů, autobiografie, paměti a další digitální zdroje. V konečném důsledku toto rozhodnutí nepovažuji za kontraproduktivní naopak, tato kombinace přináší širší pramennou základnu.

V tabulce narátorů u oslovení uvádím, že i přes získaný kontakt nebyl jeden z narátorů osloven. Jedná se o narátorku, jejíž audio nahrávka evidovaná na portálu Paměť národa, je specifická tím, že se na rozdíl od ostatních z naprosté většiny zaměřuje na životní události po propuštění.

6.3 Další zdroje

Hlavním zdrojem informací jsou pro tuto práci narátoři a jejich příběhy. Z narací získaných vlastní činností a z pamětí dostupných na portálu Paměti národa pochází příběhy bývalých politických vězňů, k jejichž životu po návratu z výkonu trestu, se tato práce vztahuje. Jejich příběhy, to jak vlastní situaci vnímali, jsou jedním pohledem. Nežili ale sami. Měli rodiny, na které jejich uvěznění působilo také. Vzpomínky potomků nebo partnerů přinášejí pohled další. V práci proto využívám další zvukové nahrávky, písemné a digitální zdroje informací, jako jsou biografie a knihy, které prezentují další příběhy politických vězňů či jejich potomků. Dalším digitálním zdrojem, sdružujícím příběhy dětí politických vězňů, pro mne byl portál České televize věnovaný cyklu pořadů o dětech 50. let²¹. Krátké zhruba 30 minutové dokumenty vznikly ve spolupráci s neziskovou organizací DMS, o. s. (Dokumenty, mládež & a společnost).

Seznam použité literatury a ostatních zdrojů uvádím na konci této práce v samostatné kapitole.

6.4 Příprava na analýzu a interpretaci

Poznámky, které jsem si v rámci prvního náslechu nahrávek vytvářela, jsem se rozhodla pro další využití uspořádat pomocí přehledových sekcí dle základních identifikátorů:

- Datum zpracování prvního náslechu.
- Jméno narátora/ky.
- Název projektu, v jehož rámci narace vznikla a případné rozdíly v udělených právech pro zpracování.
- Datum vzniku narace, místo a délka nahrávky.
- Samostatné kolonky pro kritéria zpracování, která jsem uvedla v kapitole [6. Zpracování audio nahrávek – základní obsahová analýza](#).

²¹ Dostupný z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/10214725126-deti-50-let>.

- Témata pro analýzu zmiňovaná ve vyprávění.
- Další nezařazené poznámky.

7. Výběr narátorů

Při minimu kontaktů, které jsem získala, viz [6.2 Doplnění informací](#), by se zdálo vhodné zkontaktovat všechny dostupné. Z této skupiny jsem se nakonec rozhodla odstranit i ty, u nichž jsem zároveň s telefonním číslem získala informaci, že již odmítli další setkání s pracovníky Paměti národa, neboť se již na další rozhovory *nechtějí*. K respektování jejich vyjádření mne vedly jak důvody prozaické, kdy jsem měla k dispozici pouze telefonický kontakt, bez adresy, na kterou bych mohla zaslat nejprve písemné oslovení narátora, tak osobního etického postoje. V druhém případě jsem z úcty k jejich vysokému věku a možné zdravotní situace považovala za nevhodné je telefonicky kontaktovat a přemlouvat je k dalším rozhovorům. Na základě rozhodnutí o kombinaci zdrojů, o kterém v kapitole [6.2 Doplnění informací](#) hovořím, však nepovažuji snížení počtu narátorů oslovených pro vlastní provedení interview za kritické. Vlastní rozhovory jsem nakonec nahrála s dvěma narátory, kteří v rámci telefonické komunikace souhlasili se setkáním, při němž svým podpisem potvrdili bez dalších podmínek využití jejich vzpomínek pro účely této diplomové práce.

7.1 Rozhovory

Vaněk, Mücke a Pelikánová uvádějí, že nejlepší způsobem prvního kontaktu narátora je telefonický hovor, ve kterém se tazatel představí, sdělí zdroj kontaktu na narátora a uvede důvod kontaktování, tj. vysvětlí, čeho se jeho výzkum týká a proč oslovuje zrovna daného narátora. Následně se s ním dohodne na zaslání dopisu, který veškeré tyto informace vhodně shrne²². I v mém případě bylo samozřejmostí narátory kontaktovat nejprve telefonicky. Vzhledem k tomu, že narátoři byli již v prvním telefonickém rozhovoru vstřícní, k čemuž dle mého názoru dopomohl i fakt, že jsem jako zdroj kontaktu uvedla Paměť národa, samotné zaslání dopisu nebylo pro další komunikaci zásadní. Kladně na mou žádost totiž

²² Vaněk, Miroslav, Pavel Mücke a Hana Pelikánová. *Naslouchat hlasům paměti: teoretické a praktické aspekty orální historie*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007.

odpověděli již při prvním hovoru a další hovor se tedy týkal pouze domluvy termínu a času setkání. I přesto jsem považovala za vhodné oslovovací dopis vytvořit a ten jsem následně zanechala narátorům hned po rozhovoru, spolu s mými kontaktními údaji a kopií informovaného souhlasu. Vypracovala jsem též děkovný dopis, který jsem zaslala narátorům zhruba dva měsíce po uskutečnění rozhovoru. Povahu rozhovorů uvádím detailněji v protokolech o rozhovoru. Rozhovory byly vedeny vždy ve velmi příjemné atmosféře, v místě bydliště narátorů, kteří byli sdílní a plynule hovořili v průměru okolo 2 hodin. S paní Kovářovou, roz. Švejdvovou jsem nakonec měla k dispozici rozhovory dva, s doktorem Málkem jeden.

7.2 Osobní údaje Narátorů

Osobní údaj je jakýkoliv údaj nebo kombinace údajů, které vedou k identifikaci osoby. Správa a zpracování takových údajů podléhá soudobému legislativnímu ustanovení – Nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) 2016/679 ze dne 27. dubna 2016, v kterém je zakotvena ochrana ve prospěch subjektu údajů (dále jen „GDPR“)²³. Abych dostála plné informovanosti narátorů, před podpisem informovaného souhlasu, který obsahuje informaci o umístění nahrávek v Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, v.v.i. a jejich dalším využívání, jsem je ještě detailněji informovala o existenci a podstatě GDPR, jež spočívá v ochraně osobních údajů fyzických osob. Narátorům jsem také vysvětlila, že mohou nejen připojit své podmínky ihned, přímo do informovaného souhlasu, ale že je také mohou doplnit kdykoliv později, stejně jako uplatnit jakékoliv právo uvedené v člancích 15 – 20 GDPR, či dalších z tohoto předpisu vyplývajících.

²³ V českém legislativním prostředí byla ochrana osobních údajů zakotvena také v Zákoně č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů a o změně některých zákonů. Tento zákon byl platný do 24. 04. 2019, poté byl nahrazen zákonem 110/2019 Sb. o zpracování osobních údajů, který již v sobě implementuje GDPR.

V případě audio nahrávek získaných z portálu Paměť národa se spoléhám na zajištění správy a zpracování dat dle platné legislativy ze strany tohoto subjektu a při uvádění informací o narátorech odkazují na tento portál jako původní zdroj. U písemných zdrojů považuji zveřejnění osobních údajů narátorů za odpovídající zákonným normám.

7.3 Karty narátorů a Protokoly o rozhovoru

Protože jsem osobně provedla pouze dva vlastní rozhovory bylo možné Protokoly o rozhovoru vytvořit pouze u nahrávek s paní Jarmilou Kovářovou, roz. Švejdovou, a doktorem Jiřím Málkem.

Pro všechny narátory jsem nicméně vytvořila karty narátorů, jež obsahují základní informace o jménu, datu a místě narození narátora, kontaktech, pokud mi byly známy, názvu projektu, v němž byl rozhovor pořízen, datum a místo pořízení rozhovoru, zdroj a biogram narátora. Tyto informace jsou buď převzaty z veřejně dostupných informací uvedených na portálu Paměť národa, případně dalších projektů a zdrojů, nebo získány v rámci náslechu audio nahrávek. Mým cílem bylo metodicky sjednotit informace tak, aby do nich bylo možné v případě potřeby v rámci praktické části této diplomové práce nahlížet.

7.4 Narátoři

Politictí vězni byli lidé z celého společenského spektra. Persekvovali byli jak nekomunisté s jakkoliv nevyhovujícím původem, vyznáním či aktivní činností, tak věrní komunisté, pocházející i z řad nejvyšších funkcionářů. Zprvu vybrané narace z řad nekomunistických politických vězňů jsem proto doplnila o narátory komunisty a jejich příběhy. Nakonec jsem narace rozšířila ještě o vzpomínky potomků bývalých politických vězňů, čím jsem chtěla zamezit možnému jednostrannému vykreslení vzpomínek na dobu po propuštění. Zatímco u nekomunistů jsem výběr ponechala naprosto volný a narátory spojuje pouze zkušenost s komunistickým

vězením, v případě komunistů jsem naopak vzájemný vztah mezi některými považovala za důležitý. Obzvláště pak u skupiny osob, které se pohybovaly v prostředí vysoké politiky je nejen nevyhnutelný, ale zároveň odhaluje propojení osobního života s oddaností k politickému a celý hodnotový systém. U třetí skupiny, dětí politických vězňů, opět sleduji hlavní linii vztahu, tentokrát k jejich rodičům.

8. Československo v 50. a 60. letech 20. století

Společnost v období 50. let 20. století byla společností s čerstvou zkušeností dvou světových válek, které s sebou přinesly utrpení člověka a všude přítomnou smrt, devastaci dosavadního společenského systému a jeho životního prostředí²⁴. Po druhé světové válce bylo nutné přistoupit k obnově, tj. k znovuvybudování systémů, struktur a řádu. Lidé měli dosud v živé paměti nacistickou ideologii, která byla hnacím motorem druhé světové války. Logickým a všeobecně očekávaným krokem byla snaha vytvořit novou formu společnosti, která by přímo odporovala všemu, co bylo dosud definicí ideologie, kterou poslední totalitní režim a válka přinesli. Nově se formující politický systém nebyl pouze odklonem od nacistických a fašistických ideologií. Odděloval se i od původní struktury života před první světovou válkou a jeho sociální stratifikace. Byl stavěn na ideologických strukturách socialismu a komunismu, což zvyšovalo jeho atraktivitu u vrstev společnosti, jejichž příslušníci byli v předválečné době na nižších příčkách společenského žebříčku. Ve spojení s poválečnou každodenností vytvářel přitažlivou naději lepší budoucnosti. Jeho představitelé si velice brzy uvědomili, že mohou využít všeobecné potřeby hledání viníků a touze po jejich potrestání a dostat se tak do vedení země. Satisfakce, po které společnost toužila byla jiskrou zapalující ohnivou agitaci komunistických řečníků. Ti promlouvali právě k nejnižší vrstvě obyvatel, a to z zcela prostého důvodu – početně jich bylo ve společnosti nejvíce a představovali největší volební sílu. Proto také svými sliby cílili nejen na jejich touhu po zlepšení vlastního životního standardu, ale také na jejich potřebu odplaty nebo nacionalistické cítění. Komunistická agitace byla dobře zvládnutým PR, díky němuž se poválečná politická pluralitní společnost ocitla na okraji zájmu. Zatímco se představitelé demokratických politických stran snažili o obnovu ve smyslu spíše filosofickém a intelektuálním, stáli proti nim zapálení komunisté, kteří nabízeli obnovu v praktickém smyslu. Hodnoty byly v takovém prostředí jen slabou představou budoucnosti ve srovnání s očekáváním brzkého materiálního zisku a možností zmírnit hořkost způsobenou válkou pomstou na těch, kteří byli

²⁴ A tím myslím jak prostředí celospolečenské a jeho sociální a hospodářské struktury, tak prostředí v ekologické rovině.

komunistickou propagandou označování jako kolaboranti a viníci²⁵. Komunistický program zaměřený na běžné vrstvy obyvatelstva a jejich prospěch se vyplatil. Lidé uvěřili slibům o zářivé budoucnosti rovné společnosti, pro kterou je důležité začít pracovat; s plným nasazením a bez ohledů. Ve volbách, které byly ještě provedeny dle měřítek svobodných voleb²⁶ získali 40,17% hlasů a v celostátním měřítku 37,94%. KSČ následně počala obsazovat resorty ministerstva vnitra. Tedy orgány, které v budoucích letech hojně využívala pro prosazení vlastní vůle, k zastrahování, k výkonu represe, a tedy k plnému ovládnutí společnosti. Pro komunistické převzetí moci v Československu byl důležitý únor 1948. V té době již ovládali občanské myšlení a pomocí tisku jej neustále směřovali k vlastní ideologii, a zároveň měli silné postavení v politice, které neváhali využívat v plné míře. Výzvou k vytváření akčních výborů Národní fronty (z úst Klementa Gottwalda, dne 21. února 1948) bylo lidu umožněno přebírat moc do vlastních rukou v daném místě. Možnost uplatnit se tak dostali ti, kteří stáli za komunistickou stranou, a kteří mohli beztrešně označit kohokoliv za nepřítele či reakcionáře a jednat tak proti němu. Obsazení všech vrstev společenského života se i díky existenci Akčních výborů šířilo jako nevyhlášená nemoc. 21. únor 1948 se stal historickým milníkem, ovšem takovým, který započal éru ukotvení totalitní moci v Československu. Milníkem, který byl počátkem politiky silného potlačování svobody, demokracie, individuality osobnosti a jejího smýšlení. Počátkem destrukce právního systému a ospravedlnění násilného jednání vůči těm, kteří odmítli následovat společný cíl.

8.1 Politický režim 50. let

Politický režim, který v plné síle nastoupil v únoru 1948 v Československu, s sebou přinesl nová pravidla politicko-společenského jednání, která v následujících

²⁵ Rataj uvádí, že pro to, co bude lidi zajímat měli komunisté velice silný smysl. Upozorňují, že se jednalo o období, ve kterém lidé – příliš brzy po válce – nemysleli ani tak na demokratické či právní hodnoty, jako na potrestání viníků války, na obnovu zničeného životního prostředí, na možnost vlastního vlivu na novém pořádku. Viz Rataj, Jan a Přemysl Houda. *Československo v proměnách komunistického režimu*. s. 43.

²⁶ Tamtéž, s. 45.

letech upevňoval. Tato pravidla byla založena na neúprosném dosahování cílů, překračujícím veškeré meze společenského soužití, odmítala názorovou pluralitu a zcela bez skrupulí odstraňovala veškerou konkurenci, která by mohla dosažení ideologického cíle ztížit. Je paradoxem, že totalitní režim druhé světové války vystřídal totalitní režim nový, jen díky tomu, že dokázal líbivě vykreslit novou, lepší budoucnost. Ukazuje to na soudobou touhu po celkovém zlepšení situace, která dokázala ospravedlnit prostředky, kterými mělo být tohoto cíle dosaženo. Vždyť, stejně jako ten předchozí, byl i tento režim založen na přímé likvidaci nepohodlných členů společnosti a jejich persekuce byla detailně promyšlena a zasahovala celospolečenský prostor. Za pomoci medializace konečného ideologického cíle docházelo k zabírání majetku a kolektivizaci spojené s nucenými vstupy do družstev²⁷ a samozřejmě i zatýkání a věznění občanů, kteří se této politice odmítali přizpůsobit.

Aby mohla být ideologie prosazována a v konečném důsledku tedy navždy nastolena, potřebuje nástroje. Těmi nejlepšími byla média, která pomáhala ideologii šířit, a udržovat v podvědomí cílové skupiny²⁸. Šíření propagandy touto cestou bylo zjednodušeno tím, že variabilita médií byla zúžena na televizní vysílání a tiskoviny. Ačkoliv byl dopad šíření propagace celoplošný²⁹, bylo nutné prostor jejího umístování co nejvíce zúžit. To napomohlo k lepšímu ovládnutí sdělovacích prostředků. K odstranění médií nesoucích jinou než socialistickou ideologii posloužila cenzura. Jak uvádí Kaplan, po únoru 1948 bylo novým režimem zlikvidováno

²⁷ V roce 1949 byl schválen Zákon o jednotném zemědělském družstvu, který v § 1 hovoří o tom, že ... roztržitost družstevní činnosti v zemědělství je dědictvím minulosti..., a proto budou pro jeho odstranění zakládána družstva jednotná. Ačkoliv stejný § hovoří o zakládání na *podkladě dobrovolnosti*, a mohlo by se tedy zdát, že být jeho členem není povinné, hovoří hned §2 o tom, že se činnost družstva může vztahovat i na nečleny, je-li to ve veřejném zájmu, viz 69/1949 Sb. Zákon o jednotných zemědělských družstvech. *Zákony pro lidi – Sbírka zákonů ČR v aktuálním konsolidovaném znění* [online]. Veřejný zájem je však tzv. neurčitý pojem, který ani dnešní právo zcela nevymezuje, přičemž využívá-li jej veřejná moc, může zasahovat do soukromých vlastnických práv, viz Veřejný zájem. *Iuridicum. Encyklopedie o právu.* [online]. V rukou totalitní moci pak takové spojení může představovat, a v případě vstupu do zemědělských družstev v Československu či zabavování zemědělských strojů nebo pozemků často skutečně představovalo, snadno zneužitelný nástroj moci.

²⁸ V komunistickém Československu bylo onou cílovou skupinou veškeré obyvatelstvo. Médii pak hlavně tisk, neboť televizní vysílání bylo zahájeno až v roce 1953, přičemž rozšíření televizních přijímačů mezi obyvatelstvem v této době nebylo nijak zásadní.

²⁹ To samozřejmě dříve či později vytvoří prostředí pro undergroundovou strukturu koexistující s tou oficiální, přinášející oponentní, pluralitní, myšlenkové směry a šířící je mezi skupinu obyvatel, kteří nejsou v ideovém souladu s oficiální, často silnou prosazovanou, ideologií.

téměř 100% nekomunistického tisku a po listopadu 1950 byli ustanoveni tzv. dohlížecí redaktoři (cenzurní redaktoři), kteří byli zodpovědní za vydávané texty. Byly vytvořeny seznamy závadné literatury a následně vznikla Hlavní správa tiskového dohledu, v jejíž pravomoci bylo plné rozhodování o tom, co a v jakém rozsahu bude zpřístupněno obyvatelstvu³⁰. Hlavním sdělovacím prostředkem se stalo Rudé právo, které bylo využíváno pro masové působení na obyvatelstvo. Za pomoci ohromujících titulků, přinášeli redaktoři podřízení vládnoucímu aparátu informace, které měly za úkol vytvářet prostředí socialistického zřízení. Obyvatelstvo bylo pod neustálým útokem jak vizuálního směru, tak i významového, díky ustáleným slovním spojením³¹, označujícím negativně všechny, jež byli identifikováni jako nepohodlní. Lidé byli vystaveni zprávám dvojího typu. Tím prvním bylo neustálé utvrzování čtenářů o tom, že nastolená cesta socialismu je ta správná a pravá, tím druhým slovní útok na vše, co bylo odlišné od prorežimní rétoriky. Výsadou propagace v tisku byly palcové titulky, které jako by na čtenáře pokřikovaly a nutily je k pozornosti. Kupříkladu hned první den roku 1950 byli čtenáři na první straně vyzváni k radostnému vstupu do druhého roku pětiletky³². V hlavním článku pak autor vzdal hold roku přechozímu, který nazval *významným milníkem na cestě k vybudování šťastného socialistického Československa*³³. Na straně tři je čtenář ujištěn o tom, že odmítnutí Marshallova plánu bylo tou nejlepší cestou³⁴ nebo také to, jak je na odiv stavěna péče o člověka jako o kapitál socialistického zřízení³⁵. Propaganda pak pokračuje i na straně čtyři, kde jsou představeny příběhy uvědomělých spoluobčanů, kteří v souladu se socialistickou ideologií nejen celé soudobé zřízení chválí, ale sami se zapojují do jeho struktur. Čtenáři si mohli přečíst mimo jiné příběh dělníka, který se rozhodl vystudovat práva, aby mohl být vychován jako nový typ právníka, spjatého s dělnickou třídou, který vykládá

³⁰ Široký záběr k cenzuře uvádí studie Kaplana a Tomáška, O cenzuře v Československu v letech 1945-1956. Kaplan, Karel a Dušan Tomášek. *O cenzuře v Československu v letech 1945-1956: studie*.

³¹ Petr Fidelius hovoří o Komunistické řeči jako nástroji moci a sémantickému rozboru pojmů Lid, Demokracie a Socialismus a jejich využívání se věnuje ve svých studiích, viz Petr Fidelius: *Řeč komunistické moci*. Triáda, Praha 1998.

³² Radostně do druhého roku pětiletky. *Rudé právo*. Praha. 1950, č. 1., s.1.

³³ Bareš, Gustav. S Novým rokem, soudruzi! *Rudé právo*. Praha. 1950, č. 1. s. 1.

³⁴ Volili jsme správnou cestu. *Rudé právo*. Praha. 1950, č. 1., s. 3.

³⁵ Největším kapitálem je člověk. *Rudé právo*. Praha. 1950, č. 1. s. 3.

právo z hlediska lidově demokratické společnosti³⁶. Jazyk, autorů, kterým promlouvalo Rudé právo, bylo specifický svým kódem. Využíval cíleně vytvořená slovní spojení, která umísťoval do vět tak, aby vyvolala požadované emoce. Vedle již zmíněné proklamace jednotlivých vítězství a výzev k dalšímu pracovnímu úsilí se čtenář setkával s pojmy přímo degradujícími či dehonestujícími určitou skupinu obyvatel či jedinců. Je tak možné se dozvědět, že v tomto roce ještě stále existovali lidé, které režim nazýval například *vesniční boháči* a že režim a celé socialistické zřízení byli schopni (a taky tak činili) se s nimi vyrovnat³⁷. Další kapitolou jsou pak články o soudních přelíčeních se *zrádci, nepřáteli míru*, kteří *...usilovali všemi prostředky o rozvrácení naší lidově demokratické republiky...*, jak tomu je například v reportáži o odsouzení tří slovenských biskupů³⁸. Nejenže tento článek hovoří o odsouzených jako zrádcích, zajímavá je též rétorika, která odkazuje na to, že soudícím orgánem je v podstatě pracující lid, který *...nedopustí, aby kdokoliv zasahoval svými spáry do jeho radostného mírového budovatelského díla...*³⁹, a na to, že ten samý lid žádá ústy pracovníků závodů, kněží, věřících, rolnických žen o to, aby byli obžalovaní potrestáni. Tato rétorika v podstatě ubezpečuje čtenáře, že ačkoliv v socialistickém zřízení existují jedinci, kteří proti němu jednájí, jsou tito odhaleni a potrestáni. Ubezpečuje jej, že s potrestáním souhlasí i ostatní a že je tedy vše v pořádku. Čtenář se pak nemusí ptát, co skutečně obsahovalo odkazovaných *500 přesvědčivých soudních dokumentů a dokladů*, a že *mnoho svědků usvědčovalo tyto zrádce národa...*, neboť ví, že spravedlnosti socialistického zřízení bylo učiněno za dost.

Propagandistickou specialitou byla medializace těch největších soudních procesů. Teprve zde se ukazuje skutečná mašinérie soukolí, v němž do sebe zapadají aktivity jednotlivých součástí, jednajících dle pokynů z nejvyšších míst ovládaných ruskými poradci. Spolu s provoláváním skupin obyvatel, které požadují trest nejvyšší, s pořádáním besed a hromadných poslechů soudního líčení a s vytvářením „zájezdů“ k účasti na místě spolu s následným šířením informací o vlastní

³⁶ Byl to radostný rok – stal jsem se prokurátorem. *Rudé právo*. Praha. 1950, č. 1. s. 4.

³⁷ Přísné tresty vesnickým boháčům. *Rudé právo*. Praha. 1950. č. 16. s. 1.

³⁸ Rozsudek nad velezrádnými slovenskými biskupy. *Rudé právo*. Praha. 1950. č. 12. s. 1.

³⁹ Rozsudek nad velezrádnými slovenskými biskupy. *Rudé právo*. Praha. 1950. č. 12. s. 3.

zkušenosti účastníků s tvářemi obžalovaných⁴⁰ vznikl životní prostor plně pro-
dchnutý cílenou propagandou, které nebylo lze uniknout, a která se nakonec ve-
třela do myšlenek všech. Někteří se rozhodli nevěřit, jiní nakonec všudypřítom-
nému informačnímu tlaku podleli také⁴¹.

Vedle tisku, hlavního informačního média, ovládla propaganda samozřejmě i ob-
raz. Televizní přijímače sice v první polovině 50. let nevlastnilo mnoho obyvatel,
ale biograf rozšířen byl. A byl příhodným místem pro krátký přehled zpráv z do-
mova i zahraničí. Ačkoliv je historie propagace zpráv v biografech jistě zajímavá,
pro tuto diplomovou práci není zcela důležitá. Přeskočím ji a odkáži až období
existence Československého filmového týdeníku, který po nástupu komunistické
moci představoval další médium promlouvající k lidu a předkládající mu ideolo-
gicky vyhovující informace a myšlenky. Československý filmový týdeník samozře-
jmě nadále přinášel informace o událostech doma a v zahraničí, ale důležité je, že
s tím správným ideologickým podtextem. Obraz podporoval slovo a slovo s přes-
ným důrazem na vybrané pojmy, s razancí, jakou jim hlas v pozadí přisuzoval sku-
tečnou důležitost, popisovalo obraz. Dokonalá symbióza sloužící politickému re-
žimu. Například ve filmových novinách z října 1953 byli občané informováni o
shodě delegátů Kongresů národů za mír na dalším budování míru a boji proti
těm, kdo by chtěli znovu rozpoutat válku, o budování přehrady na řece Oravě a
dělnících, kteří pracovali i při minus patnácti stupních celsia jen proto, aby dodr-
želi své závazky, nebo o příkladné dojičce Marii Váchové, která miluje děti na ce-
lém světě a myslí na jejich dobro, když pracuje ve stájích dle sovětských zkuše-
ností soudružky Malininové⁴². O aktivitách režimu proti jeho nepříteli se obyva-
telé Československa mohli dozvědět i z rozhlasového vysílání. V době probíhající-
cího soudního líčení s Miladou Horákovou a dalšími dvanácti obviněnými byly
sestříhané zvukové záznamy v podvečerních hodinách vysílány rozhlasem, který
byl v roce 1950 jediným zvukovým, a tedy i velmi vlivným informačním médiem.
Sofistikovaná mediální masáž přinášela obraz světa, který byl postaven na

⁴⁰ Formánková, Pavlína. *Vypořádali jsme se s Horákovou, vypořádáme se i s americkým broukem!* [online]. [cit. 23. 09. 2019].

⁴¹ Jak velice jasně ukazuje Václav Havel, když popisuje zelináře a vyvěšenou ceduli ve výloze, viz Havel, Václav. *Moc bezmocných*.

⁴² Československý filmový týdeník — Česká televize. *Česká televize* [online]. [cit. 23. 09. 2019].

pokřivených hodnotách a zásadách komunistické ideologie. Světa, ve kterém mělo všem jeho obyvatelům připadat normální, že jsou utiskováni, že se nemohou svobodně vyjadřovat a že přizpůsobit se a nevybočovat z řady je jediný možný a správný způsob života. To rozdělilo společnost na *my* a *oni*. Zatímco *my* byla skupina podporující rozvoj socialistické společnosti a proklamující potrestání všech, kteří by snad byli opačného smýšlení, *oni* byla skupina těch, kteří do ideologie správné socialistické společnosti, složené z poslušných, neptajících se, nediskutujících lidí, nevystupujících z řady nezapadali. Stali se v mnoha ohledech nepohodlnými. Byli trestáni a vězněni a jako taková si s sebou dále nesli životem větší či menší stigma.

Persekuce se šířila ve vlnách a zasahovala další skupiny obyvatel i jednotlivce. Napadeni byli zástupci církví⁴³, inteligence, ale i běžní lidé. Také likvidace jednotlivců byla součástí propagandy, která za pomoci jejich neustálé stigmatizace⁴⁴ otupila vnímání zbytku společnosti. Jak říká Erving Goffman: „*Zcela samozřejmě věříme, že osoba se stigmatem není tak docela člověkem.*“⁴⁵. Socialistická společnost většinou uvěřila, že i v ní se nacházejí *nelidé* a že je potřeba se s nimi bez skrupulí vypořádat.

Nejčastější formou byl soudní proces s dlouholetými rozsudky a zprvopočátku i tresty smrti. Občané Československa byli obviněni, obžalováni a následně odsouzeni za nekriminální trestné činy a stali se těmi, kteří jsou dnes známí jako političtí vězni. V některých případech byli tito lidé odsouzeni za protistátní aktivity, které skutečně prováděli. V dalších však bylo odsouzení pouze trestem za to, že se znali osobně s někým, kdo byl považován za zločince, nebo s někým, kdo znal někoho... Takové to bylo například u paní Evy Duškové, roz. Vokálové, která se stala nezletilou politickou vězeňkyní⁴⁶ za to, že byla přítelkyní Milana Choce a

⁴³ Církevní učení, pravidla a tradice jsou samostatnou formou vnímání světa v určitém ideologickém směru. V tomto smyslu pak právě víra a eschatologie byli v této době do jisté formy konkurenční ideologií té socialisté a bylo nutné se jí zbavit nebo si ji podrobit. V prostředí Československa byly vedeny ze strany soudobého režimu v obou směrech – jak ve smyslu decimace, například Akce K z roku 1950, tak ve smyslu podrobení, jako bylo hnutí *Pacem in terris* z roku 1971, které mělo v podstatě za cíl ovládnout katolickou církev zevnitř a odklonit tak co nejvíce vliv Vatikánu.

⁴⁴ Stigmatizace. *Sociologická encyklopedie*. [online]. [cit. 23. 09. 2019].

⁴⁵ Goffman, Erving. *Stigma: poznámky k problému zvládnutí narušené identity*.

⁴⁶ Eva Vokálová (1931). *Paměť národa*. [online]. [cit. 23. 09. 2019].

podle vyšetřujícího orgánu musela znát i jeho protirežimní aktivity⁴⁷. V šestnácti letech byla odsouzena a ve vězení nakonec strávila pět let.

8.2 Právo a jeho výkon v komunistické společnosti

Ústava z roku 1948⁴⁸ deklaruje: *Jsme odhodláni bránit všemi svými silami vymoženosti naší národní a demokratické revoluce proti veškerým snahám domácí i zahraniční reakce, jak jsme znovu před celým světem osvědčili svým vystoupením na obranu lidově demokratických řádů v únoru 1948*. Text následně pokračuje představením příslušnosti našeho národa k slovanským národům a hovoří o boji Čechů a Slováků, společně, proti všem vykořisťovatelům (feudálním, imperialistickým), kteří se snažili v naší zemi zavést „...kapitalistické hospodářské zřízení se všemi jeho zly...“, a to po vzoru „...revolučního boje ruských dělníků a rolníků...“. To, s jakou slovní razancí je dále v prohlášení brojeno proti všem, kteří jsou velkostatkáři, imperialisty či kapitalisty, v podstatě předurčuje formu, jakou může být proti všem takto označeným osobám zakročeno. Rétorický styl prohlášení ostře rezonuje s články a paragrafy o zajištění svobody a rovnoprávnosti žen a mužů a dalších svobod, jako je svoboda vyznání, projevu, tvůrčí duševní činnosti, tisku⁴⁹. Už z takového rozporu je možné vytvořit si jasný obraz tehdejší společnosti, respektive její právní oblasti. V právní demokratické společnosti jsou si lidé před zákonem rovni. Zákon slouží k udržení struktury společnosti a jednotlivé zákony a paragrafy jsou v podstatě výsledkem smlouvy mezi lidmi, kteří jsou občany státu. Ačkoliv právo nikdy nemůže zajistit plnou spokojenost všech, musí být nestranné. Tato skutečnost však v Československu po dobu trvání komunistického režimu neexistovala. Na jedné straně stát v Ústavě deklaroval vedle povinností i jistá

⁴⁷ Miloslav Choc byl v roce 1949 odsouzen za podíl na vraždě Augustína Schrama, viz bližší informace, Případ Choc a spol. a Eva Vokálová. Plus. *Český rozhlas Plus* [online]. [cit. 23. 09. 2019].

⁴⁸ 150/1948 Sb. Ústava ČSR. *Zákony pro lidi - Sbírka zákonů ČR v aktuálním konsolidovaném znění* [online]. [cit. 23. 09. 2019].

⁴⁹ Důkazů o porušování všech těchto svobod je možné v celé éře komunismu v Československu najít bezpočet. A není možné je nijak přehlížet. Ačkoliv byly často odůvodňovány jako jednání, které mělo naopak lidově demokratickou republiku ochránit a jako standardní výkon trestního či civilního práva, šlo v konečném důsledku a svévolnou tyranii a degradaci člověka.

práva, na té druhé však celkový výklad práva sloužil k upevňování moci a pouze pro užitek určité skupiny obyvatel. Pomáhal k obcházení práv jedince či vybraných skupin, což vedlo k dehonestaci lidství. Podmínky výkonu trestu byly zcela nevyhovující a nelidské⁵⁰. Z některých vzpomínek bývalých politických vězňů je zřejmá jejich degradace na úroveň vězně kriminálního. Dokladují to například vzpomínky na smíšené složení světnic či cel, v nichž ženy odsouzené za politické činy, vykonávaly trest odnětí svobody v blízkosti vražedkyň⁵¹, což často podněcovalo jejich nejistoty a mohlo do jisté míry udržovat vytvořenou atmosféru strachu. To však nebyl jediný negativní faktor života ve vězení. Strach a neustálý tlak byl vytvářen ve většině dozorci, kteří byli vysokými představiteli režimu podněcováni k násilnému jednání. O tom svědčí výrok náměstka ministra spravedlnosti, Karla Kloze, který 6. dubna 1950 definoval povinnou formu jednání velitelů vězeňských zařízení s vězni „*Velitelé SVS (Sboru vězeňské stráže) budou v budoucnu posuzováni podle toho, jak dokáží udělovat tresty, dokáží jít tváří v tvář reakci, dokáží dávat poloviční dávky potravin, používají bunkrů...Vězni nesmí mít dojem, že mají na něco nárok...Není na místě žádná sentimentalita, teď, když jsou ve vězení největší gauneři.*“⁵²

Život ve vězení byl politickým vězňům ztrpčován výslechy, zákazy sednout si nebo rozkazy bez ustání chodit v kruhu. Cílem bylo tyto vězně zlomit, donutit ke spolupráci, v jiných případech jim dokázat, že pro společnost nejsou nikým.

Absurdní právní prostředí pomáhalo vydávat rozhodnutí postavená na politických pohnutkách, neohlížející se na práva člověka⁵³. Jistý si před takovým výkonem práva v konečném důsledku nemohl být nikdo, což dokazují známé monstrprocesy se samotnými politickými představiteli komunistické strany. Stávající legislativa však nebyla dostatečná pro plné ovládnutí společnosti. V rámci upevňování nového režimu vznikl, a ke dni 24. 10. 1948 vešel v účinnost, Zákon č. 231/1948

⁵⁰ London, Artur. *Doznání: v soukolí pražského procesu*. 2. vyd. Kap. Pravda vítězí.

⁵¹ Jarmila Kovářová, roz. Švejdová (1930). *Paměť národa*. [online]. [cit. 23. 09. 2019].

⁵² Bouška, Tomáš, Michal Louč a Klára Pinerová, eds. *Českoslovenští političtí vězni: životní příběhy*. s. 16.

⁵³ Velmi jasně danou situaci shrnují Kaplan s Palečkem, když odkazují: „*Nový režim jako každá diktatura rychle zlikvidoval tradiční občanská a politická práva obyvatel a porušoval existující právní normy, dokonce i nové – svoje vlastní. Komunistické vedení vědělo, že faktická likvidace občanských a politických práv ... patří mezi základní podmínky další existence režimu.*“ Kaplan, Karel a Pavel Paleček. *Komunistický režim a politické procesy v Československu*. s. 21.

Sb. na ochranu lidově demokratické republiky, který byl nejčastěji skloňovaným v politicky směřovaných procesech a rozsudcích.

8.3 Persekuce nepohodlných – politické procesy

Persekuce je slovo latinského původu, které znamená pronásledování, tedy jednání, mající za cíl omezit druhého⁵⁴. Komunistický režim byl v Československu plně podřízen vlivu Sovětského svazu. Odtud přicházely příkazy a odtud přicházeli poradci. Ti se stali rozhodovacím orgánem bezpečnostního aparátu společnosti a odsud prosazovali a dohlíželi na její sovětizaci⁵⁵. Jak uvádí Karel Kaplan, v roce 1950 v Československu působilo na 50 sovětských poradců⁵⁶, kteří se plně podíleli na nastavení mnoha nezákonných praktik týkajících se formy výslechů, které prováděla Státní bezpečnost⁵⁷. V této atmosféře byla vytvořena propracovaná strategie pro ponížení a zničení nepohodlné konkurence⁵⁸. Persekuční mechanismus se skládal z několika fází: Provokace, při které byl sledovaný subjekt kompromitován přímo ve svém životním prostředí, což jej mělo buď donutit ke spolupráci s režimem, nebo při ní byla připravena složka „důkazního materiálu“ jako podklad pro další výslechy. Zatčení a následné často velmi brutální výslechy. Zatčení byla spojována s domovní prohlídkou a zabavováním majetku, výslechy pak

⁵⁴ Perzekuce. In. Akademický slovník cizích slov. II. Díl, L-Ž. s. 587.

⁵⁵ Role poradců byla neotřesitelná. Veškerá rozhodnutí podléhala jejich schválení. „Poradentství“, kterému se v Československu věnovali s sebou však neneslo žádnou odpovědnost. Škody, které tak napáchaly byly v podstatě nepotrestatelné. Viz blíže Kaplan, Karel. *Sověťští poradci v Československu 1949-1956*.

⁵⁶ Tamtéž.

⁵⁷ Na to, že jejich způsob jednání byl založen na vysoké krutosti odkazuje Karel Kaplan, když hovoří o tom, jak poradci Lichačov a Makarov označili činnost StB za měkkou! Kaplan, Karel. *Sověťští poradci v Československu 1949-1956*. s. 22.

⁵⁸ Jak již bylo řečeno, cílem režimu bylo odstranit jakoukoliv pluralitu ve všech oblastech společenského života. Společnost měla být naprosto ideologicky homogenní. Měla vzniknout poslušná masa obyvatelstva, která nebude nijak zasahovat do vlády strany, která bude jednat pouze v jejím jménu a která nebude vykazovat žádnou intelektuální činnost odlišnou od hlavní ideologie. Kdokoliv, kdo svým myšlením poukazyval na to, že takové zřízení není svobodné, že v takovém zřízení neexistují individualita a nezávislost, každý, kdo vyžadoval demokratické zřízení společnosti, ale i ten, kdo sice komunistou byl, ale kritizoval některé prvky zřízení, představoval ideologickou konkurenci vládnoucímu režimu. Pro zajištění naprosté nadvlády bylo nutné se s takovými lidmi zcela vypořádat; ovládnout je nebo zničit.

vedle fyzického nátlaku prováděl i ten psychický (zatčení byli bití⁵⁹ a vydírání výhrůžkou likvidace příbuzných), přičemž složka vyšetřovaného byla vytvořena často dávno před tím, než k samotnému výsledku došlo a ten tedy nebyl prováděn s cílem objasnění podezření, jak je tomu v demokratických právních systémech. Mechanismus dále postoupil k soudním procesům a absurdním trestům co do odůvodnění odsouzení i do výše samotného trestu. A poté i k samotnému výkonu trestu v nehumánních, zdravotně závadných podmínkách, při němž odsouzení političtí vězni plnili funkci nejen psychologickou, na níž režim demonstroval svou sílu a odhodlanost se vypořádat se svými odpůrci, ale ekonomickou, když se stali levnou pracovní silou, neboť si nemohli vybírat pracovní prostředí. Byli tak často umísťováni do oblasti těžebního průmyslu (muži), kde se dobývala radioaktivní ruda a zemědělství a těžkého průmyslu (ženy).

Politické procesy byly jedním ze způsobů soudobého režimu, jak se vypořádat s jedinci či skupinami jedinců kteří, a to z jakéhokoliv důvodu, nevyhovovali. Jednalo se o propracovanou inscenaci od obvinění, přes veřejnou proklamaci viny (včetně vyjmenování všech závažných trestných činů, spočívající v trestných činech proti republice či socialistickému zřízení), prohlašovanou státními prokurátory, přesně připravenou plamennou řečí, před zraky zástupců pracujícího lidu, po vynucené přiznání viny ze strany obžalovaných, které vedlo k vynesení rozsudků. Takto sestavené představení vyústilo ve vynesení dlouholetých rozsudků nebo trestu smrti, který byl ve vybraných případech zmírněn na trest doživotní. Kombinace tlaku propagandy ve sdělovacích prostředcích, emocionálních výstupů žaloby⁶⁰ a veřejně proklamovaného souhlasu zástupců lidu vytvářela strukturu společenského prostředí, která vylučovala jakoukoliv odlišnost, neslučující se se státní ideologií. K persekucím docházelo všude tam, kde existovala politická i společenská (třídní) pluralita, přičemž nezáleželo na tom, zda persekovaná osoba jednala aktivně proti režimu⁶¹. Právní kultura byla proměněna v prostředí

⁵⁹ „Zažila jsem výslech, kdy mě bili hlavou do stolu, smýkali se mnou a mlátili mnou o skříň, co jim přišlo pod ruku...“ Bouška, Tomáš, Michal Louč a Klára Pinerová, eds. *Českoslovenští političtí vězni: životní příběhy*. s. 114. Rozhovor s paní Julií Hruškovou.

⁶⁰ Pan Dlouhý vzpomíná na pláč žalobce při plamenném proslovu. René, Dlouhý. *Političtí Vězni.cz* [online] [cit. 23. 09. 2019].

⁶¹ Kaplan, Karel, Paleček, Pavel. *Komunistický režim a politické procesy v Československu*. s. 170.

výkladu práva dle svévole totalitní politické moci ne dle spravedlivého rozhodnutí soudců. Ti přestali být zcela nestrannými a stali se loutkami v prapodivné hře o moc. Ačkoliv by se tak mohlo z rozsudků politických vězňů zdát, právní prostředí nebylo vládou práva, ale vládou politiky a politického systému.

8.4 Rehabilitační aktivity v 60. letech

Postupné uvolňování sevření, které situace po světových válkách přinesla, přišlo teprve v 60. letech, spolu s další proměnou společnosti. Ta byla sice zahájena již o dekádu dříve, procesem destalinizace, nicméně byla proměnou pozvolnou a ve svém finálním období v 60. letech také krátkodobou – chvilkovým vydechnutím obyvatel země, následovaným dalším zadržением dechu, a to na dalších více než dvacet let. Šeď budovatelského rytmu na moment vystřídala euforická nálada pražského jara, které přineslo záblesk možného zmírnění napětí v životě zcela řízeném stranou; záblesk naděje na větší svobodu. To, že jsou veškeré naděje na autonomní rozvoj socialistické společnosti v Československu zcela liché, a že další události budou opět plně v rukách vrcholných vůdců Sovětského svazu se ukázalo záhy, v srpnu 1968 po vpádu vojsk Varšavské smlouvy⁶². Období dvaceti let po skočení války je signifikantní kontrasty, hlavně pak v legislativní a ideologické rovině politického uspořádání společnosti. V poválečných letech byl politický systém vlády jedné strany upevňován prosazováním moci silou, podpořenou úpravou legislativního prostředí. Po Chruščovově kritice kultu jedné osobnosti na XX. Sjezdu v roce 1956 a v jeho jménu prováděných politických persekucí se společnost uchýlila k veřejnému odmítnutí dosavadního režimního postupu. Společenská katarze, která byla výsledkem proti stalinských postojů, byla počátkem změny, kterou v oblasti snahy o napravení právních křivd definovala série rehabilitačních komisí. Jejich ustanovování a hlavně pak činnost a její výsledky však byli v následujících patnácti letech dalším paradoxním počinem režimu.

⁶² V noci z 20. na 21. srpna 1968 se okupace Československa zúčastnila vojska Varšavské smlouvy, vyjma Rumunska a Albánie, a s minimální účastí ze strany Německé demokratické republiky.

Rehabilitace je pojem, který odkazuje na aktivitu vedoucí k navrácení se k určitému stavu. V právní oblasti se pak tento pojem vztahuje k navrácení občanské bezúhonnosti pomoci zahlazení odsouzení⁶³. Rehabilitační řízení má tedy ve své podstatě za úkol očistit vybranou osobu či skupinu osob, od stigmatu odsouzení a výkonu trestu. To znamená, že musí existovat vůle rozhodovacích orgánů prohlásit, že vynesení rozsudku nad osobou či skupinou osob bylo nezákonné. Musí tedy dojít k uznání plnému, či z prvopočátku alespoň k uznání legitimitnosti domněnky, že jednání odpovědných orgánů vedlo k neoprávněné persekuci a poškození práv. Takové uznání je ovšem v rámci totalitního režimu silně problematické, protože by mohlo podlomit jeho ideologickou základnu. Pro představitele tehdejšího režimu bylo tedy důležité, aby s velikou opatrností, vybrali, pojmenovali, jasně označili viníka a jasně určili pravidla celého rehabilitačního řízení. Viníkem musel být ten nebo ti, kteří byli v celospolečenském konsensu, byť byli původně předními představiteli režimu, považováni za ty, kteří danému režimu svým chováním uškodili. Co se týče pravidel rehabilitačního řízení, je důležité zmínit, že totalitní režim je pokřivené společenské prostředí, které upřednostňuje pouze členy své ideologické základny a perzekuuje své odpůrce. Není tedy již z podstaty věci možné, aby představitelé totalitního režimu v rámci rehabilitačního řízení dopustili uznání nezákonného jednání na svých odpůrcích a požadovali nápravu jejich společenského statutu nebo snad narovnáni jejich práv ke stavu před persekucí. Taková činnost by nakonec mohla vést k absolutní devalvací celého zřízení a ideologie, neboť totalitní režim staví na své vlastní nezpochybnitelnosti. Oficiální rehabilitační aktivity byly v Československu definovány existencí komisí, jejichž úkolem bylo projednat, ovšem za politbyrem přesně stanovených pravidel, případy porušení práv vybraných persekvovaných. První komisí, založenou 10. ledna 1955, v reakci na počínající destalinizaci československé společnosti, byla Baráková komise. Oficiální kritika Stalinovy krutovlády a kultu jedné osobnosti vyžadovala i oficiální postoj vůči politickým procesům uskutečněným ve jménu strany a boje proti všem ideologickým oponentům. Komise však měla prověřit pouze procesy s funkcionáři režimu. Je soudobým

⁶³ Rehabilitace (právo). *Wikipedie*. [online]. [cit. 23. 09. 2019].

paradoxem, že v čele této komise stál samotný Rudolf Barák, vysoký funkcionář strany a ministr vnitra v letech 1953-1961, tedy odboru, pro nějž represivní složky státu hrající hlavní roli v politických procesech spadaly. Stejně tak, jako se aktivita komise netýkala všech justičních křivd, nebyla ani její činnost zaměřena na souhrnnou rehabilitaci poškozených.

Další, Kolderova komise, byla v Československu aktivní až mezi zářím 1962 a dubnem 1963. Ani tato komise nemohla jednat nestranně – jejím předsedou byl Drahomír Kolder, člen politbyra ÚV KSČ. A samozřejmě ani tato komise se nezabývala persekucemi nekomunistů, nicméně na závěr své aktivity jistou nezákonnost formy vytváření procesů konstatovala, což znamenalo určitý, byť velmi malý, pokrok. To, že její závěry byly pro vedení strany znepokojivé a možná na svou dobu i odvážné (komise totiž konstatovala nezákonnost procesů s komunisty), vyplývá i ze vzpomínek Alexandra Dubčeka, který podotýká, že výsledky jejího vyšetřování byly z rozhodnutí Antonína Novotného zadržovány až do srpna 1963⁶⁴. Václav Veber v souvislosti s touto komisí odkazuje na to, že je v jejích závěrech znát větší snaha nalézt viníka ve Státní bezpečnosti a justičních orgánech, což by vyřešilo snahu ochránit před zpochybněním celý politický systém a jeho funkcionáře⁶⁵. Speciální oblast prověřování náležela Barnabitské komisi ustanovené v roce 1963. Předsedal jí nejprve Jozef Lenárt, poté Vladimír Koucký a zabývala se prověřením případů v kauze tzv. slovenských buržoazních nacionalistů. Prověřování se na rozdíl od předchozích komisí zúčastnili také vědečtí pracovníci z Vysoké politické školy, ústavů dějin nebo Vojenského historického ústavu⁶⁶. Její závěry z prosince 1963 doporučovaly plnou rehabilitaci všech nespravedlivě obviněných⁶⁷.

Václav Veber také upozorňuje na stále se stupňující tlak veřejnosti na nápravu situace způsobené nezákonnými procesy, který byl možný díky uvolněnosti roku 1968⁶⁸. V tomto prostředí pracovala tzv. Pillerova komise (aktivní mezi léty 1968

⁶⁴ Dubček, Alexandr: *Naděje umírá poslední*. s. 97.

⁶⁵ Veber, Václav: *O rehabilitacích a o tom, co s nimi souvisí*. s. 17.

⁶⁶ Dubček, Alexandr: *Naděje umírá poslední*. s. 101-102.

⁶⁷ Tamtéž, s. 102.

⁶⁸ Veber, Václav: *O rehabilitacích a o tom, co s nimi souvisí*. s. 18–19. Veber vykresluje prostředí počátku roku 1968 za pomoci mediálního rozruchu a odkazuje např. na Pavla Kohouta a článek,

a 1969), která aktivně rozšířila své vyšetřování na příčiny nezákonného jednání a návrhu na to, jak zamezit jejich opakování – opět však v rámci procesů nekomunistů⁶⁹. Finální schválení závěrečné zprávy bylo v rukách ÚV KSČ až v roce 1969. To ji zcela zamítlo a nakonec byla kritizována i samotným Pillerem⁷⁰, což odráží politickou náladu období, ve kterém byl reformní duch zcela utlačen a do popředí se opět dostal direktivní hlas Moskvy.

Existence komisí by snad mohla na první pohled odkazovat na schopnost reflexe justičních křivd a vražd, ke kterým dali představitelé komunistického režimu v Československu svolení. Způsob jejich stanovení, postavení osob, které je vedly, úzký profil jejich zaměření nebo zatajování výsledků, to vše staví období jejich existence do groteskní pozice. Komise nevznikly proto, aby napravily způsobené bezpráví. Vznikly jako reakce na období destalinizace. Na základě pokynu z Moskvy byl nyní původně adorovaný politik svržen do bahna opovržení a k jeho činům muselo být přistoupeno stejným způsobem. To však vyvolalo paradoxní situaci, nebezpečnou pro soudobé funkcionáře. Stali se s nich soudci aktivit, které sami před tím podporovali. Delikátní situace je nutila uposlechnout nového zvanu postojů z Moskvy, které na ně mohly mít zásadní dopad. Museli totiž odsoudit vlastní činnost, ale tak, aby tím neohrozili jejich aktuální politickou existenci. Smutnou skutečností období rehabilitačních komisí je, že jejich aktivity byly nejen omezovány tak, aby nebyly pro stávající režim ohrožující, ale ani nebyly cíleny na nápravu situace v plné míře. Pozornosti záměrně unikly zločiny spáchané na nekomunistických obětech režimu. Režim musel zůstat v oblasti svých dosavadních aktivit vedoucích k jeho upevnění neomylný – aktivity, které měly za následek utrpení mnoha nepohodlných lidí musely zůstat nezpochybněny.

Politická sféra v 60. letech byla ovlivněna reformní náladou, která předpokládala, že lze rozvíjet komunismus s jistou dávkou nezávislosti na přímém vedení z Moskvy. Nebyla to snaha o vymanění se z přísného vedení, spíše šlo o předpoklad, že bude možné rozvíjet ideologii dle místních podmínek. Takový postoj reformní frakce vlády byl pozitivně přijímán i obyvateli země. To však již brzy

ve kterém žádá o spravedlnost pro všechny, ale i na prohlášení vlády vydané v Rudém právu 23. května 1968.

⁶⁹ Tamtéž, s. 22.

⁷⁰ Tamtéž, s. 26.

přerušil 21. srpen 1968 a nástup tzv. normalizace. Rehabilitace a pražské jaro jsou pojmy všeobecně definující období komunistického režimu v Československu. Jejich koexistence, vzájemně se občasně prolínající, může na první pohled projasňovat temné období 20. století v Československu, protože se zdají být tehdejší vyhlídkou na uvolňování politicko-spoločenské situace. Už při bližším pohledu je však pokřivení politického režimu evidentní. V případě aktivit okolo pražského jara je důležitý fakt, že reformní frakce neusilovala o změnu režimu, pouze o jeho přizpůsobování československým podmínkám - režim stále považovala za legitimní i přes jeho negativní dopady. U rehabilitačních aktivit pak ve skutečnosti nikdy nešlo o nápravu stavu, ale pouze o úzkostlivě řízené jednání vynucené všeobecným odklonem od politiky Stalina a zvedající se vlnou požadavků veřejnosti. Pod rouškou spravedlnosti pro nezákonně odsouzené straníky probíhal boj o udržení funkcionářských pozic za pomoci pečlivého vybírání viníků, předem schváleného uznání poškození práv vybraných jedinců a dalšího opomíjení nápravy v řadách nestraníků. Vyjma krátkého období roku 1968, které díky Zákonu o soudní rehabilitaci⁷¹ umožnilo každému ve státě požádat o revizi procesu, nebyla pro nestraníky jiná možnost rozporovat na nich učiněné bezprávní. Jak však uvádí Kratochvíl, ani toto období nebylo úrodnou půdou obnovení práva⁷². K řádné rehabilitaci nedocházelo, neboť ve většině těchto případů byla délka trestu buď zkrácena, nebo odsouzený propuštěn.⁷³ Příležitost požádat o oficiální revizi procesu, kterou tento zákon přinesl, byla velmi rychle zmařena. Novelou⁷⁴, která zásadně omezila možnosti dovolat se práva⁷⁵.

Další rehabilitační aktivity přišly až po roce 1989 s novým politickým uspořádáním. Zákon z roku 1968 byl nahrazen Zákonem č. 119/1990 Sb. o soudní rehabilitaci, účinným od 1. června 1990⁷⁶. Na základě prohlášení o rozporu

⁷¹ 82/1968 Sb. Zákon o soudní rehabilitaci. Zákony pro lidi – Sbírka zákonů ČR v aktuálním konsolidovaném znění. [online]. [cit. 23. 09. 2019].

⁷² Kratochvíl hovoří o tom, že i v tomto roce byla 50. léta v podstatě nedotknutelná: „Všude se zvedal napomínající prst: Nejitřit padesátá léta!“, viz Kratochvíl, Antonín. *Žaluji*. s. 35.

⁷³ Veber, Václav. *O rehabilitacích a o tom, co s nimi souvisí*. s. 16.

⁷⁴ 70/1970 Sb. Zákon, kterým se mění a doplňuje zákon č. 82/1968 Sb., o soudní rehabilitaci. Zákony pro lidi - Sbírka zákonů ČR v aktuálním konsolidovaném znění. [online]. [cit. 24. 11. 2019].

⁷⁵ Kratochvíl, Antonín. *Žaluji*. s. 41.

⁷⁶ Ačkoliv je tento zákon nadále účinný, patří v naší legislativě k zákonům obsoletním. Jeho platnost je navíc fakticky ukončena ustanovením dle Oddílu třetího, §6, který hovoří o možnosti

československých zákonů s mezinárodním právem a všeobecnou deklarací lidských práv je účelem tohoto zákona *zrušit odsuzující soudní rozhodnutí za činy, které v rozporu s principy demokratické společnosti respektují občanská práva a svobody*, které byly považovány za trestné a jako takové i trestány (§ 1). Tento zákon stanovil míru a výši odškodnění poškozeného, a to až do mezí zajištění ve smyslu důchodového zabezpečení občana (§ 25). Z dnešního pohledu může být zajímavý fakt, že znění zákona se nedotýkalo tzv. nemajetkové újmy, která zcela jistě v souvislosti se způsobem vedení věcí a podmínkám výkonu trestu odnětí svobody musela nastat!⁷⁷ V rámci tohoto legislativního počínu bylo v Oddílu třetím *Zrušení rozhodnutí v přezkumném řízení*, §5, definováno, že je zahájení řízení podmíněno návrhem *odsouzeného, jeho příbuzných v pokolení přímém, jeho sourozence, osvojitele, osvojence, manžela nebo druha anebo na návrh osoby, jejíž práva či právem chráněné zájmy byly rozhodnutím dotčeny*. Dle §5, odst. 2, pak návrh mohl podat také prokurátor. V podstatě to znamenalo, že pokud nebyl bývalý politický vězeň původně souzen v procesu zajímavém pro prokurátora, musel se o svou rehabilitaci pokusit sám, případně musela tento zájem projevit jeho rodina.

Pro tuto práci je důležitý ještě třetí prvek; 60. léta byla také návratem z výkonu trestu pro některé politické vězně. Znamenala začátek dalšího životního období, tentokrát i se stigmatem vězněného člověka. Jaký tento další začátek života byl? V následujících kapitolách postupně představím témata, která považuji za hlavní oblasti odkazující na život narátorů po jejich návratu z vězení. Vzhledem k tomu, že kapitoly představují zážitky různých narátorů a neváží se tedy vždy jen k jednomu, obsahují výňatky z audio nahrávek jejich vyprávění. Ne vždy tak plně odkazují na důvody odsouzení narátorů nebo na základní informace o nich. Takové informace by však mohly zasahovat příliš do v kapitole řešených problematik, a proto nejsou u citací uváděny. Pro ucelenost informací doporučuji k nahlédnutí jednotlivé Karty narátorů, které jsou přílohou této diplomové práce.

podat návrh na přezkumné řízení nejpozději do dvou let ode dne účinnosti. Faktická lhůta pro podání tak uplynula dne 02. 07. 1992.

⁷⁷ S nemajetkovou újmu se vyrovnává teprve zákon č. 89/2012 Sb. Zákon občanský zákoník, v § 2951. I zde je však odkaz na peněžitou náhradu škody jako přiměřené zadostiučinění, pokud není jiný způsob.

9. Návraty

Komunistický režim činil všechno možné, aby „politickým“ návrat do společnosti ztížil či znemožnil.

Ivan Gaďourek, Jiří Nehněvajsa: Žalářování, pronásledování a zneuznaní⁷⁸.

Obludnost jednání totalitního režimu tkvěla nejen v tom, že byli vybrané osoby a skupiny obyvatel persekvováni finančně, majetkově, fyzicky či psychicky a následně odsuzováni k mnohaletým trestům odnětí svobody, ve kterých často ponižování a týrání pokračovalo, ale i v tom, že persekuce pokračovaly i po ukončení výkonu trestu odnětí svobody.

Podle trestního zákoníku⁷⁹, platného až do roku 1962, bylo účelem trestu *a) zneškodnit nepřátele pracujícího lidu, b) zabránit pachateli v dalším páchání trestných činů a vychovávat ho k tomu, aby dodržoval pravidla socialistického soužití, c) působit výchovně na ostatní členy společnosti.*⁸⁰ Pakliže měl být toto účel trestu, měl tento účel také s ukončením trestu zaniknout. Bývalý vězeň měl být po ukončení trestu převychován v socialistického člověka. Podle vzpomínek bývalých politických vězňů však k ničemu takovému nedošlo. Převýchova se nezdařila. Převážně proto, že se rozhodli „nevyužít výchovy“, která tkvěla v nelidském zacházení a prosazování pro ně nepřijatelné ideologie. Byli tedy „nevychovatelní“ a představitelé režimu s nimi i po ukončení trestu v tomto směru jednali. Nebylo na ně pohlíženo jako na ostatní členy společnosti, naopak byli dále pronásledováni a omezováni. A nejen oni, ve větší či menší míře trpěli celé jejich rodiny. Pronásledování bylo činěno mnoha formami – opětovné výslechy či přímo zatýkání a další obvinění, tlak ke kolaboraci a sledování a jejich kombinace. Jak uvádí Gaďourek s Nehněvajsou, až každý pátý respondent jejich dotazníku uvedl, že se

⁷⁸ Ivan Gaďourek, Jiří Nehněvajsa: *Žalářování, pronásledování a zneuznaní: Svědectví ještě žijících obětí stalinismu v českých zemích*. s. 30.

⁷⁹ 86/1950 Sb. Trestní zákon. *Zákony pro lidi – Sbírka zákonů ČR v aktuálním konsolidovaném znění*. [online]. [cit 23. 06. 2019].

⁸⁰ 86/1950 Sb. Trestní zákon. *Zákony pro lidi – Sbírka zákonů ČR v aktuálním konsolidovaném znění*. [online]. [cit 23. 06. 2019]. § 17.

cítil být „existenčně stíhán“⁸¹. To vypovídá o vnímání vlastního životního prostředí těmito respondenty přinejmenším v negativní rovině vnímání každodenního pocitu tlaku nebo alespoň jeho vnímání natolik často, že daný pocit přinesl jedinci vnímanou hodnotu, jež je slovně vyjádřitelná. Narátorům této práce nebyla položena přímá otázka týkající se každodenního pocitu existenčního tlaku, nicméně i v jejich životopisném vyprávění a z odpovědí na otázky týkající se hledání zaměstnání či vzdělání potomků, lze vyčíst ztížené podmínky každodenního života.

Okamžik návratu byl stěžován nejen tlakem z politické a sociální oblasti, ale také obnovy nejužších mezilidských vztahů. První opětovné setkání s manželkou/manželem a dětmi, opětovné vytváření vztahů, obnova každodenního života, navázání na sociální kapitál vytvořený před odchodem do výkonu trestu a propojení každodenních zvyků a pravidel v mezičase, kdy byli odděleni, vytvořených. Obnova vztahů je pro ukotvení člověka v prostředí, z něhož byl vnější silou vytržen, zásadní. Na opětovném začlenění totiž může záviset celá soudržnost skupiny.

V případě narátorů v této práci byla takovou skupinou, jak ukáží dále, nejčastěji právě rodina. Narátoři hledali své vlastní ukotvení v často nové, neznámé společnosti a rodina pro ně byla pevným výchozím bodem - základnou. Nazvat období po ukončení výkonu trestu odnětí svobody obnovou nebo spíše návratem do života by mohlo vést k představě, že odsouzený žil pouze před nástupem do výkonu trestu a teprve po jeho ukončení začal žít znovu. Samotné období výkonu trestu odnětí svobody bylo ale bezesporu dalším obdobím života odsouzeného, i když velmi specifickým. I zde vytvářel vztahy, které v mnoha případech přetrvaly v pevném svazku i do dalších životních etap. Tyto vztahy byly navíc zásadní svou povahou prožitého a velmi náročného období. V těchto ohledech znamenaly jak memento minulého, tak pocit společného, stmelujícího. Jak jinak, než zkušeností společně prožitého lze vysvětlit fakt, že ačkoliv se někteří odsouzení po návratu z výkonu trestu odnětí svobody dobrovolně vyhýbali vytvářením nových společenských vztahů, udržovali ty, které byli vytvořeny ve vězení nebo se sdružovali

⁸¹ Gaďourek, Ivan, Jiří Nehněvajsa: *Žalářování, pronásledování a zneuznaní: Svědectví ještě žijících obětí stalinismu v českých zemích*. Tabulka 7. PRONÁSLEDOVANÍ PO PROPUŠTĚNÍ. s. 31.

do společenských skupin založených na obdobných prožitcích jako byla například Konfederace politických vězňů?

V Trestním zákoníku⁸² platném do 01. 01. 2010 se v § 23 uvádí, že *(1) Účelem trestu je chránit společnost před pachateli trestných činů, zabránit pachateli v dalším páchání trestné činnosti a vychovat jej k tomu, aby vedl řádný život, a tím působit výchovně i na ostatní členy společnosti.* Odhlédnu-li prozatím od období devastace výkonu práva, ke které docházelo v rámci uskutečňování politických cílů komunistického režimu v Československu, znamená tento paragraf, že za účelem výkonu cíle nápravy pachatele trestného činu budou výkonným orgánem (nejprve soudem, který trest udělí, a poté orgány dohledu⁸³, které mají nad strukturou výkonu trestu a jeho každodenností dohlížet) konány takové kroky, jež jej mají dosáhnout. V konečném důsledku to znamená omezení dosavadního způsobu života odsouzeného. Nastavení nového každodenního řádu jeho života na dobu výkonu trestu odnětí svobody a hodnocení chování s dalšími možnými restrikcemi. Odsouzený po dobu výkonu trestu odnětí svobody přijímá (bez ohledu na vlastní rozhodnutí) řád a pravidla věznice. Přijímá, respektive se podrobuje řádu, ve kterém jsou jeho vybraná práva a svobody omezeny (například právo na nedotknutelnost osoby, soukromí či volnost pohybu) a zároveň přijímá povinnosti nové⁸⁴. Jeho život po tuto dobu je tedy velice specifický a vymyká se období před nástupem do výkonu trestu odnětí svobody, ale zároveň do určité míry předurčuje nebo spíše částečně formuje život, který se odsouzenému otevře po jeho ukončení. Návrat k formě života poznané před výkonem trestu odnětí svobody je již ovlivněn získanou zkušeností při jeho samotném výkonu. Vedle výchovné role ve vztahu k pachateli má trest další význam, založený na ochraně celé společnosti a spravedlnosti, vymáhání jejích pravidel a obnovu narušeného řádu. Spravedlivý výkon práva jehož je trest neoddělitelným souputníkem, je

⁸² 140/1961 Sb. Trestní zákon (starý). *Zákony pro lidi - Sbírka zákonů ČR v aktuálním konsolidovaném znění* [online]. [cit. 23. 09. 2019].

⁸³ Pro účely této diplomové práce jimi myslím apriori pracovníky vězeňské služby a celou organizační strukturu vězeňství, ale v širším rozměru jde vždy o formu udělené sankce a nastavenou formu jejího výkonu, mohou být veřejně prospěšné práce a dohled nad jejich výkonem, udělení finanční pokuty a dohled nad jejím úhradou (například jako součást rozsudku udělujícího podmínku a peněžitou sankci jako součást jejího naplnění), a další.

⁸⁴ 169/1999 Sb. Zákon o výkonu trestu odnětí svobody. *Zákony pro lidi - Sbírka zákonů ČR v aktuálním konsolidovaném znění*. [online]. [cit. 23. 09. 2019]. § 27, § 28.

výsledkem vývoje lidské společnosti. Sokol ukazuje, že teprve trest vyřčený ne-strannou autoritou společnosti, respektovanou oběma zúčastněnými stranami, nahrazuje samovolnou odplatu mezi poškozeným a pachatelem⁸⁵. Autorita rozhodující o provinění a výši trestu dle platného práva musí rozhodnout tak, aby bylo spravedlnosti učiněno za dost – pachatel má být potrestán a poškozený dosáhnout svého práva na jeho potrestání. Restorativní účel trestu má však širší dosah. Mezi zúčastněné strany je zahrnuta i společnost, ve které pachatel a poškozený žijí. Zatímco u těchto dvou je restorativní funkce uplatněna při výroku o vině a trestu (jako jeho nápravě), ze společenského hlediska musí dojít k obnově celé rovnováhy společnosti, která byla narušena spácháním trestného činu. Proto se u kriminálních činů vždy posuzuje i jejich společenská škodlivost, jejíž rozsah má nakonec vliv nejen na prohlášení o spáchání trestného činu, ale i na délce trestu (a případně výši odškodnění). I výchovná funkce trestu je namířena oběma směry. Vůči společnosti má ukázat ostatním, že jejich podobné chování bude hodnoceno obdobně. Pachatel si má v rámci výkonu trestu uvědomit, že jeho jednání nebylo v souladu s právem společnosti, ve které žije. Trest jej má odradit od jeho další trestné činnosti; pomoci mu uvědomit si, že nejednal správně. Trest pro něj představuje zkušenost, kterou si přináší do dalšího života.

V případě politických vězňů z 50. let je zkušenost získaná z výkonu trestu odnětí svobody velice specifická i tím, že její součástí bylo fyzické či psychické ponížení vedoucí od prvopočátku, tedy od prvního výsledku, přes soudní přelíčení s rozsudkem hovořícím o zločinech nejvyššího kalibru, po výkon trestu v nehumánním prostředí se spoluvězni s rozsudky týkajícími se kriminálních trestných činů. Političtí vězni byli podrobena specifické formě stresu (vzhledem k mnohaletým rozsudkům, dlouhotrvajícího), který měl vliv na jejich další životní cestu. Jak odkazuje Mareš⁸⁶, v lidském životě dochází k vzniku různých událostí, které jej ohrožují, někdy až na životě samém. Takové trauma⁸⁷ může být zcela nového typu,

⁸⁵ Sokol, Jan. *Moc, peníze a právo: esej o společnosti a jejích institucích*. s. 157-158.

⁸⁶ Mareš, Jiří. *Posttraumatický rozvoj člověka*. s. 17.

⁸⁷ Velký lékařský slovník definuje trauma z hlediska fyziologického a říká, že jde o úraz, poranění. Náhlou zevní událost, která svým působením na organismus vyvolá jeho poškození. Rozšířením této definice z hlediska psychologického lze toto aplikovat na duševní poranění. Trauma. *Velký lékařský slovník*. [online]. [cit. 23. 09. 2019].

tedy dosud nepoznané, ale i opakující se, s rozpoznatelnými prvky, které umožňují pozvolnou adaptaci na situaci. Rozdílný typ traumatu s sebou nese i rozdílné formy jeho vnímání a vyrovnávání se s ním. Trauma přináší narušení dosavadního řádu lidského života a nutnost a schopnost se s ním vyrovnat je silně individuální. Mareš hovoří o *Posttraumatickém vývoji*, který zahrnuje rozvoj osobnosti jedince. Na příkladu modelu rozvoje iniciovaného negativními událostmi pracuje se třemi typy *kognitivních důsledků* rozvinutých v dlouhodobém horizontu:

- 1) *jedinec zahrne novou zkušenost do svého modelu světa a vrací se na úroveň před traumatem, stává se odolnějším vůči obdobnému traumatu v budoucnosti;*
- 2) *jedinec přebuduje svůj model světa v negativním směru, což vyústí v psychopatologii (negativní změny osobnosti, deprese, naučená bezmocnost);*
- 3) *jedinec přebuduje svůj model světa v pozitivním směru, což vyústí v rozvoj osobnosti iniciovaný negativními událostmi.*⁸⁸

Posttraumatický rozvoj a jeho forma pak také závisí na osobnosti jedince, jeho odolnosti vůči stresovým podnětům, schopnosti trauma hodnotit a vyhodnotit, zahrnout do životní každodennosti, či délce vystavení traumatickým událostem. Narátoři, z jejichž příběhů tato práce vychází, nejsou výjimkou a také oni museli své zážitky z uvěznění zpracovat. Všichni svoji zkušenost přijali jako fakt, jsou schopni o ní vyprávět třetím osobám, a to přesto, že v nich některé vzpomínky dosud vyvolávají silné emotivní reakce. Zároveň ji zahrnuli do svého života, jako jeho nedílnou součást. Není předmětem této práce analyzovat formy jakými svůj traumatický zážitek zpracovali. Z informací, které sami ve svých vzpomínkách uvádějí, však lze vyčíst jak odolnost popsanou v bodě 1), tak vlastní rozvoj popsaný v bodě 3).

Dalším důležitým prvkem při posttraumatickém rozvoji je sociální faktor. Jedinec se jako osoba s vytvořenými vztahy – rodinnými, s blízkým okolím nebo s vztahy na úrovni skupiny/společnosti, ve které žije, dostává do kontaktu s dalšími osobami a vytváří s nimi sociální interakci. Ve větší či menší míře pak tato

⁸⁸ Mareš, Jiří. *Posttraumatický rozvoj člověka*. s. 29.

interakce jednoduše znamená vnímání reakcí a názorů toho druhého a jejich reflexe. Jedinec je v rámci sociálních vztahů ovlivňován na různé úrovni. Mareš odkazuje Calhouna a Tadeschi a definované tři sociální vlivy:

- 1) *způsob reagování sociálně významných lidí na to, že jeho trauma viděli nebo se o něm dozvěděli; zejména pak je pro něj důležité, nakolik vstřícně reagují na náznak posttraumatického rozvoje nebo příznivého směru zpracování těžké zkušenosti;*
- 2) *míra souladu mezi rozvažováním traumatizované osoby a způsobem přemýšlení významných druhých osob o jedincově situaci a jeho reagování na trauma; často jde o „spolu-přemítání“ (co-rumination);*
- 3) *existence osoby, která funguje pro jedince jako vzor posttraumatického rozvoje, osoby, která se nejen dokázala z traumatu zotavit, ale také z něho vyjít lepší, vnitřně bohatší.⁸⁹*

V souvislosti s tématem této diplomové práce je nutné vliv sociálních vztahů doplnit o již dříve zde zmíněný tlak ideologie soudobého režimu a její propagandy, který byl dalším faktorem působícím na myšlení sociálního okolí bývalých politických vězňů. Společnost byla nadále poučována, že blízké styky s bývalými politickými vězni nejsou žádoucí a mohou znamenat další postihy pro všechny zúčastněné strany. Negativní přijetí ze strany členů ostatní společnosti však nemuselo posttraumatický rozvoj zastavit. Mělo ale vliv na jeho přesun do sféry soukromé, která pro narátory znamenala bezpečnou zónu. Jako vzor, který popisuje bod 3) pak zcela jistě mohly narátorům sloužit příklady způsobu života bývalých spoluvězňů a společné zkušenosti, kterou byl výkon trestu odnětí svobody za nekriminální čin, bez ohledu na to, zda k němu došlo na stejném místě nebo na opačných koncích Československa. S posttraumatickým rozvojem narátorů úzce souvisela možnost plné resocializace. Ta však v tehdejší československé sociální prostředí neexistovala; u bývalých politických vězňů navíc ani režim o jejich plné zapojení nestál a velmi často docházelo k dalším persekčním aktivitám - k užívání praktik, které v každodenním životě odsouvaly jedince na okraj

⁸⁹ Tamtéž.

společnosti⁹⁰. Přijetí persekuce vykonané na nich samých, její zpracování a zařazení do dalšího života, museli narátoři zvládnout sami, dle vlastních možností a schopností.

Než však mohli přistoupit k obnovení života na svobodě, museli do něho znovu vstoupit. Opuštění bran věznice, překročení prahu, evokuje pozitivní okamžik změny v životě potrestaného a odvíjí se od něho další životní události na svobodě. Znamená však také krok do neznáma, v případě dlouholetých trestů obzvláště. Dopad dlouhodobé internace mimo běžnou společnost měl na narátory silný vliv. Popis bezprostředních okamžiků po propuštění je definován pocitem strachu a zmatení, hanby a částečné dezorientace. Když paní Šidáková popisuje pocity, které ji doprovázely při čekání na vlak jedná se o kombinaci všech uvedených. Posлуhačem očekávaný popis radosti a nadšení je pro propuštěné buď naprosto irelevantní, nebo marginální. Jistě, radost z ukončení výkonu trestu je neodiskutovatelná, nicméně propuštění na svobodu se v daný okamžik stává krokem nejistým, přičemž tato skutečnost je zcela zřejmá, neboť ji narátorky upřednostňují před popisem pocitů radosti. Ve vyprávění paní Šidákové se objevuje uvědomění si stigmatu vězně, který zesiluje vizuální stránka (po propuštění nemá civilní šaty a dostává na cestu pracovní plášť. Uvědomuje si, že každý přesně ví, kým je). I přes to, že se k ní civilisté chovají přátelsky a dávají jí peníze na jídlo, cítí se odlišná. Vyprávění paní Duškové ukazuje těžkost orientace v prostředí, původně známém, ve kterém však po nějakou dobu nežila (netušila, že musí při návratu vlakem přestoupit a do Prahy se dostala až po půlnoci. I cesta tramvají k rodině představovala složitý počín). Na nikoho z vyprávějcích nečekali příbuzní, neboť často ani nevěděli, že k propuštění dojde nebo byli sami uvězněni. První kroky na svobodě tedy byly pouze na nich. Prostředí věznice v takový okamžik paradoxně představuje útočiště, které musely narátorky opustit. Ve srovnání s věznicí, jejíž řád a formy uplatňování společenských vztahů, ať už mezi vězni, nebo s bachaři již narátorky znaly, je okolní svět, bezprostředně po propuštění prostředím plným nástrah a neznámého.

⁹⁰ A to jak ze strany příslušníků výkonné moci (opakované výslechy, v některých případech k opakovanému odsouzení k odnětí svobody), tak ze strany spoluobčanů. Struktura kádrování osob pak vedla k dlouhodobému tlaku na bývalé politické vězně a jejich rodinné příslušníky, jak je více rozvedeno v kapitole RODINA.

Návrat z výkonu trestu nebyl jednoduchým krokem, přesto jej museli narátoři učinit a opětovně se etablovat v jednotlivých životních oblastech. V následujících kapitolách tyto oblasti představím každou zvlášť a na přímých citacích ukáži postoje jednotlivých narátorů.

10. Rodina

Socialistický stát pojímal rodinu jako jednotku, která plní potřebu socialistické společnosti a je zásadním prvkem komunistické revoluce⁹¹. Individualismus či autonomie rodičů při výchově dětí byli socialistickým státem převzaty, respektive stát do nich vstoupil jako další výchovný prvek⁹². Zřizoval instituce, které měly nést podíl na výchově dítěte ve správného socialistického občana, čímž mělo v podstatě dojít k zajištění ideologického vlivu ve všech oblastech společenského života, do kterých dítě vstoupilo. Socialistická rodina měla fungovat jako homogenní celek, existující a pracující pro celé socialistické zřízení. Jako celek tak byla ideologickou doktrínou a legislativním předpisem vyzdvihoována. Jako celek také mohla být, a v případě rodin politických vězňů, také často byla, ponížena, ničena, případně zničena. Lidé se měli oddat straně, zapomenout na rodinné společenství, které by mohlo zakládat jiné ideje života a být tak straně konkurencí. Vzpomínky narátorů komunistů odhalují, jak hluboce byla tato skutečnost zakotvena v jejich myslích. Plná oddanost straně, kterou při reflexi vlastní persekuce odhalují je až zarážející. Jejich vztah k rodinným příslušníkům se zdá být až na druhém místě. U paní Slánské a Londové⁹³ je prolínání láskyplného vztahu k partnerovi se vztahem ke straně zápasem emocí ukazujícím na vnitřní rozpolcenost. Obě v určitý okamžik ve svých myslích upřednostnily jednání strany vůči partnerům jako důležitější. Obě, přes sílu soukromého vztahu uvěřily, že má strana pravdu. A to vše navzdory nepochybné skutečnosti, že nejen strana, ale i jejich nejbližší je, jejich partnery a rodinné příslušníky, také plně oddané straně, dokázali obětovat pro socialistickou ideologii. Stejně tak jako je dnes nepochopitelná přetrvávající oddanost persekvoovaných komunistů, je nepochopitelný i jejich prvotní souhlas s jednáním strany⁹⁴.

⁹¹ Detailněji se vůči rodině a jejímu buržoaznímu nastavení vyjadřuje Komunistický manifest, sepsaný Marxem a Engelsem.

⁹² 94/1963. Zákon o rodině. *Zákony pro lidi – Sbírka zákonů ČR v aktuálním konsolidovaném znění*. [online]. [cit. 23. 09. 2019]. § 41.

⁹³ London, Artur. *Doznání: v soukolí pražského procesu*.

⁹⁴ Důkazem je pochybnost o manželově nevině bez obalu popsána ve vzpomínkách Josefy Slánské – *Zpráva o mém muži*. s. 146.

Persekuce rodinných příslušníků byla stejně hrůzná u obou skupin narátorů. A někteří o ní hovoří už při popisování vlastního zatčení, uvěznění či odsouzení. Zatímco se ve spravedlivém procesu u běžných kriminálních činů, kterých se nikdo další z rodinných příslušníků neúčastnil nebo mu to nebylo prokázáno, všechny aktivity dle trestního řádu týkají pouze samotného pachatele, politické procesy 50. let měly dosah i na rodinné příslušníky⁹⁵. V případě paní Šidákové byl tento dopad mnohonásobný. K odnětí svobody byli odsouzeni manžel, ale také tchýně a tchán. Sama paní Šidáková pak byla vězněna bez styku s v té době velmi malým synem.

*...To už jsem šla na soudní vazbu rovnou, to už byly skončený výslechy a o Vánocích 49 jsme měli soud. No a mě odvezli, napřed jsem byla v prádelně, a pak mě odvezli, rozvezli nás takhle po všech možnejch místech do vězení, já jsem odjela do Novýho Jičína, moje tchýně taky, no mužský jsme viděli akorát u soudu ...*⁹⁶

Její nejbližší rodina byla narušena. Paní Šidáková sice byla propuštěna dříve, díky amnestii vyhlášené prezidentem Zápotockým, nicméně i poté musela čelit výchově dítěte bez manžela či vědomí a výčitkám, že ona sama je již doma.

Já sem šla domů dřív, protože eště při nějaký amnestii to bylo nějaký takový že snižovali tresty, ... mně to sundali z těch dvacet let na šestnáct jako že to byl, to byl jako ten největší lotr byl můj muž tak jako to mně dali šestnáct let no a Zápotocký, v roce padesát pět vyhlásil amnestii pro ženy od dětí do deseti let.

Maminku pustili před tou amnestií (pozn.: 1960) dva měsíce, takže ta si vodseděla skoro deset let a tchán přišel asi po osmi letech. A já sem měla strašný výčitky svědomí, celou tu dobu, ne jenom kvůli kamarádkám a todle, že já sem doma a voni sou tam, ale pro ty rodiče, že vlastně voni za nic nemůžou, vlastně seděj tam

⁹⁵ Bylo by možné samozřejmě polemizovat o tom, že i v rámci kriminálních činů současnosti má jednání pachatele vliv na jeho nejbližší rodinu. Děti, partneři či rodiče mohou být i dnes pod tlakem skutečnosti, že je člen jejich rodiny pachatelem trestného činu, nicméně je důležité vyzdvihnout fakt, že v 50. letech byli často persekuvováni lidé, kteří buď jednali podle dnes plně uznávaných lidských svobod a práv, nebo nespáchali trestný čin, pouze žili rozporu s ideologií vládnoucího režimu.

⁹⁶ Helena Šidáková (1925). Paměť národa. [online]. [cit. 28. 09. 2019]. (00:55:22-00:55:53).

dýl než já, nakonec. Je to takovej vošklivej pocit – já sem dycky říkala pane Bože todle se nemělo přece stát, jako voni je mohli nechat tam a no...⁹⁷

Její další společenské aktivity po propuštění se i nadále silně propojovaly s přítomností trestu a předešlé zkušenosti s ním.

No a přišla amnestie a chodily děvčata za mnou přišla na návštěvu, co se vrátily, přišli za mnou nějaký chlupci vyřizovat vod Zdeňka pozdravy, ale Zdenek furt nikde. Asi čtrnáct dní a po něm ani památky. No a pak mně přišel dopis – já sem před tím psala asi pětkrát nejméně vo, aby ho, prostě o propuštění, no. ... A voni mi to vždycky zamítli, samozřejmě. A to sem napsala taky nějak na jaře, protože sem si říkala – no jestli bude ta amnestie, tak to už ... a to sem napsala dopis, jak je to možný, po tolika letech a oni ho nepustěj domů, že přece pracuje, poctivě, pracuje, dobře se chová, a voni mi napsali, - tady ten citát je - že se nechová tak, jak by měl, že není převychovanej natolik, aby ho mohli pustit domů, takže prostě prezident republiky neuznal za vhodné jemu milost podepsat. Tak tam eště další tři roky.⁹⁸

Příběh paní Šidákové však bohužel ukazuje také další dopad na rodiny politických vězňů – rozvod. Distancování se od osoby, která byla společenským řádem postavena na okraj. Rozvod měl znamenat zvýšení životního standardu, zlepšení šancí na lepší život pro ty, kterých se odsouzení partnera týkalo nejvíce. Z toho důvodu jej navrhovali i sami političtí vězni svým partnerům čekajícím doma. V tomto příběhu je zřejmá pevná vazba partnerského vztahu, silnější než případný, avšak nejistý možný budoucí benefit z rozvodu. Paní Šidáková tedy odmítla a svou rodinu nerozdělila.

Tak si vodseděl čtrnáct let vlastně, protože přišel domu v roce šedesát tři, zatčený sme byli v čtyřicátým devátým. Těch čtrnáct let tam byl a já sem byla doma osm let, sem čekala, než se vrátí domů. Dvakrát mně navrhoval rozvod, že to nemůž

⁹⁷ Tamtéž, (00:59:05-00:59:47 a 01:20:10-01:20:49).

⁹⁸ Tamtéž, (01:20:53-01:22:56).

prostě že to nejde, že to nemá smysl, že přece mě nemůže kazit život, no já mu vždycky napsala - to ne, já už taky nebrečím ... já když sem ten dopis přečetla, tak místo abych byla nějaká smutná, tak sem se začala smát.⁹⁹

Snaha udržet rodinu je velmi často skloňována téměř všemi narátorkami. Na rozdíl od vzpomínek mužských narátorů jsou ženy narátorky více ochotny ukázat svůj kladný vztah k této společenské jednotce a k jejímu zachování a téma rodiny aktivně ve vyprávění otevírat. Vytvoření a udržení vzájemných dobrých vztahů se v jejich vzpomínkách podobá misím, na které nastoupily, když byly z výkonu trestu odnětí svobody propuštěny. Rodina je cílem jejich dalšího života základním činitelem při rozhodování a útočištěm, ve kterém jsou, na rozdíl od výkonu trestu, obklopeny pouze jim známými důvěryhodnými osobami. Rodina ve vyprávění narátorek představuje stabilní místo, jehož bezpečí a soukromí mohou plně využívat. Je uzavřeným místem, kde mohou v dlouhodobém horizontu vytvářet vlastní pravidla a také podle nich žít.

Ve znamení rodiny byl i další život paní Hübnerové. V odpovědi na otázku, jak prožívala události roku 1968 a s ním spojené organizace jako Klub angažovaných nestraníků nebo K231 sice odkazuje na důležitost jejich existence, ale zároveň odpovídá.

Do KANu ne, ale to K (pozn.: K231) to ano. To jsem byla šťastná. Ale abych nějak jako pracovala nějak tam v tom nebo jako já sem měla dost co dělat, protože sem, víte, sama se sebou a s celou rodinou ... ale samozřejmě, že jsem byla hrozně ráda.¹⁰⁰

Důležitost partnerství v rodině a aktivní spolupráce na jejím udržení je zřejmá ze vzpomínky paní Duškové. Ta vyzdvihuje význam pozitivního přístupu ze strany partnera a uvádí jej jako zásadní součást semknutí celé rodiny. Vysokým hodnocením jednání manžela význam důležitosti existence vztahů s nejbližšími s ní související vzájemnou podporu podtrhuje. Jeho pochvala dokazuje, že ji nevnímá

⁹⁹ Tamtéž, (01:22:48-01:24:00).

¹⁰⁰ Naďa Ludmila Hübnerová (1926). Paměť národa. [online]. [cit. 28. 09. 2019]. (01:22:53-01:23:41).

jako samozřejmost – pomocí zmínky o chování manžela mu vědomě před tazatelem prokazuje patřičnou čest; vyzdvihuje jeho roli v rodinném soužití jako nepostradatelnou pro danou situaci, zhoršenou stísněnými prostorovými podmínkami.

To bylo hrozný. Maminka, to vám můžu říct, že když sme přecházely ulici, tak se takhle klepala. Vona se bála aut, všeho, po těch dvanácti letech. To bylo taky strašný. A byla s náma – a to zase vám musím říct – ten můj muž ten byl zlatej, protože my sme bydleli u tý tety, v tom podnájmu, v jednom pokoji, tam sme měli gauč a kluk měl malou postýlku a ta maminka když přišla tak tam s náma spala na tom gauči – sme spali ve třech asi půl roku. A to vám řeknu – čest mýmu mužovi.¹⁰¹

Vliv výkonu trestu odnětí svobody na udržení základní společenské jednotky, kterou rodina je, je zásadní. Ne ve všech případech se však vždy podařilo narátorům rodinu vytvořit. Doktor Plocek zůstal bezdětný. Tuto skutečnost vnímá jako příčinnou souvislost s výkonem trestu odnětí svobody. Jeho zhodnocení je stručné a nevyžaduje přílišné rozvinutí důvodů. Tazatel se sice z odpovědi nedozví detaily bezdětnosti v jeho manželství, odpověď však vyznívá jako jasný logický závěr narátora.

Ne, ne já neměl. Neměl a nemám, jo, takže já – to mě jako mrzí, a manželku samozřejmě taky, takže to je jako ten kaz, kterému vděčím za to zavření teda.¹⁰²

Rodina znamenala osobní svět, který chránil narátory od nebezpečí hrozícího při interakci se zbytkem společnosti. Prostor, ve kterém bylo možné zažívat a vytvářet běžné osobní vztahy, které bylo v širší společnosti velmi těžké, vzhledem k minulosti narátorů, ale i neustálému společenskému napětí v totalitní

¹⁰¹ Eva Dušková roz. Vokálová (1931). Paměť národa. [online]. [cit. 28. 09. 2019]. (02:19:31-02:20:13).

¹⁰² Josef Plocek (1925). Paměť národa. [online]. [cit. 28. 09. 2019]. (01:59:00-01:59:17).

společnosti¹⁰³, navázat. Inklinace k nevytváření společenských vztahů, vyjma těch nezbytných avšak spíše povrchních, vycházejících z každodenního života, však nelze přisuzovat pouze ostatnímu společenskému prostředí. Z výpovědí některých narátorů je totiž zcela zřejmé, že se o to ani nesnažili. Ať už šlo o obavy z reakcí okolního světa na jejich minulost, nejistotu ze skrytého nebezpečí představovaného neznalostí politických postojů dosud neznámých lidí nebo se prostě rozhodli napnout své síly do vytvoření života soukromého, rozhodnutí upřednostnit jedno nad druhým se nezdá být v konečném důsledku něčím, čeho by litovali. Paní Hübnerová například poukazuje na to, že sama ani žádné další vztahy navazovat nechtěla. Udržet rodinu a ponechat si dosavadní prověřená přátelství; to byla cesta, kterou si nadále zvolila¹⁰⁴.

I v případě semknutí rodiny, které znamenalo vybudování pevných základů pro další životní události narátorů byl dopad jejich věznění stále přítomen. A dotýkal se jejich potomků. Děti narátorů měly další studium ztížené, často neměly šanci studovat vybrané školy a obory. Taková situace pro ně znamenala smířit se s faktem, že ani jejich vysněná zaměstnání jim nebudou zpřístupněna. Paní Kovářová, roz. Švejdvová hovoří o zkušenosti, kterou učinila, když se snažila umožnit studovat synovi hudební obor na jeho vysněné Akademii múzických umění, neboť byl výborný kytarista. Dopad, jaký měl negativní hodnocení na jejího syna nemusela nijak detailně popisovat – jeho výsledkem byl smutek a pláč.

*Ale dostali sme tip aby chom jeli do Prahy k jednomu kytaristovi, ale ten nám řek potom – no, na AMU to není, to ne. To jesi by ho vzali na konzervatoř v Plzni, ale tohle ne. Pak sme se dozvěděli, že to je spolupracovník StB. ... Jeli sme z Prahy a von (syn) brečel.*¹⁰⁵

¹⁰³ Jindřich Kabát popisuje vliv komunistické diktatury na vznik společenského prostředí v neustálé tenzi, ve které byl člověk nucen být neustále opatrný, což vedlo ke zhoršené socializaci, viz Kabát, Jindřich. *Psychologie komunismu*. s 358-365.

¹⁰⁴ Naďa Ludmila Hübnerová (1926). Paměť národa. [online]. [cit. 28. 09. 2019]. (1:18:22–1:19:01).

¹⁰⁵ Jarmila Kovářová, roz. Švejdvová (1930). 1. vlastní rozhovor, srpen 2019, Písek. (00:40:43–00:41:39).

I paní Soukalová považuje její a manželovo postavení jako skutečnou překážku pro studium jejich dcer, když hovoří o tom, že se možnosti studia jejich dcer zúžily v počátku pouze na obor cukrářský a pekařský¹⁰⁶.

Snaha umístit potomka na vhodnou školu a dopřát mu tak vhodné vzdělání vedla i k zajímavé variabilitě aktivit majících za cíl vytyčeného cíle dosáhnout. To je možné ukázat na příkladu jednání doktora Málka. Vyjma využívání dostupné pomoci známých, byla důležitá i osobní rozhodnost, respektive schopnost adaptovat se na požadavky prostředí – využít je k vlastnímu prospěchu. Doktor Málek řekl dceři, ať do přihlášky na vysokou školu informaci o jeho uvěznění nevyplňuje. Sám pak ve vyprávění vysvětluje, že pro případ odhalení této skutečnosti měl připraveno i jasné vysvětlení – nebyl přece nijak povinen vlastnímu dítěti sdělovat jakékoliv detailní informace o jeho předchozím životě. Vyvinil by tak dceru z podezření na úmyslné uvádění nepravdivých informací v přihlášce na vysokou školu, které by případně mohlo vést jejímu postihu. Nešlo však o jedinou adaptaci na situaci týkající se přijímacího procesu. Dalším požadavkem mimo jiné bylo, aby žadatel v přihlášce uvedl třídní původ. Ten nakonec jeho dcera nazvala dělnickým, tuto skutečnost opět nelze, jak vyplývá z vyprávění doktora Málka, považovat za nepravdivé jednání – po ukončení výkonu trestu odnětí svobody se totiž živil jako zedník a byl tedy dělníkem. Jeho dcera pak logicky byla též dělnického původu¹⁰⁷. Jak doktor Málek dále podotýká, uvést správný třídní původ, tedy ten dělnický, bylo častou praxí. Uváděli jej například i lidé, kteří byli kupříkladu na brigádách, kde pracovali manuálně. Třídní původ se stal v 60. letech prvkem variabilním. Pokud bylo potřeba, učinil ze sebe žadatel o vzdělání dělníka nebo se označil za jeho potomka. Oficiálním požadavkům tak bylo učiněno za dost a jednotlivci mohli dosáhnout požadovaných cílů i přesto, že zrovna nemuseli odpovídat ideologickému profilu socialistického člověka – účel posvětil prostředek. Jak vyplývá z vyprávění, rodina je jediným styčným bodem při návratu z výkonu trestu odnětí svobody. Narátoři byli po propuštění z výkonu trestu vrženi zpět do světa, ze kterého byli v mnoha případech na několik let, na základě rozhodnutí třetích osob, vytrženi. Svět za zdmi vězení se mezitím stihl proměnit. Toužebný

¹⁰⁶ Eva Soukalová (1930). Paměť národa. [online]. [cit. 28. 09. 2019]. (1:17:50–1:18:46).

¹⁰⁷ Jiří Málek (1930). Vlastní rozhovor, srpen 2019, Písek. (02:07:01-02:08:10).

návrat se proměnil v období nejistoty a zmatku. Rodinní příslušníci byli jediní lidé, kteří jim mohli poskytnout útočiště – místo odpočinku a oddechu po protrpěném a před nastávajícím. Narušení předchozí stability rodiny však i přes možné snahy jejích členů, existovalo. Někdy také proto, že v rámci persekuce více jejích členů byla tato vystěhována z míst, které považovala za vlastní domov. Narátoři se tak neměli kam vrátit, a to i přes to, že se měli ke komu vrátit – nevraceli se do důvěrně známého prostředí, domova, ve kterém vyrůstali. Paní Kovářová, roz. Švejďová tak považuje za nejhorší to, že se poté, co si ji druhý den po propuštění u tety vyzvedla maminka, spolu vracely na jiné místo. Na místo, které nebylo jejím domovem z dětství, na místo, které nebylo hospodářstvím jejího dosud uvězněného tatínka. Tato skutečnost v ní dosud vyvolává vysoce emotivní vzpomínky, díky nimž je možné uvědomit si skutečný rozsah a negativitu následků, které persekucní jednání představitelů soudobého režimu na politické vězně mělo.

Pro mě je nejhorší, že sem ztratila domov, to je to nejhorší. Ale no, musíte se smířit s tolika věcmi, já jako necítím žádnou zášť, chraň bůh nenávisť, to ne, to neznám, to neznám, ale bolest to asi jo. No vloni mě tam dcera dovezla, byly sme, tak sem to vobřečela, no, je tam ten Holand'an, to sem vám říkala, ale zaplat' pánbu mám hodný děti, hodný vnoučata, pravnoučata, tak co můžu chtít.¹⁰⁸

Narátky si ve většině případů vybraly roli matek a manželek. To může samozřejmě vycházet z výchovy zaměřené na dovednosti tradičně spojované s ženským pohlavím. V případě bývalých politických vězeňkyň, žijících s negativní zkušeností z výkonu trestu, to však naznačuje také inklinaci k práci pro skupinu, která znamená jistotu a bezpečí a důvěru (rodina je zázemím, jako jednotka se skládá z členů, kteří jsou narátkám nejbližší a není nutné je vnímat apriori jako trýzňitele). Narátky, které byly uvězněny v mladém věku byly vytrženy z rodin, ve kterých byly v postavení dospívajícího. Po návratu z výkonu trestu jako by se snažily tuto rodinnou vazbu, kterou si pamatují jako poslední, znovu obnovit. Nyní však v rolích matek a manželek. Touha vytvořit rodinu a obnovit zpřetrhanou

¹⁰⁸ Jarmila Kovářová, roz. Švejďová (1930). 1. vlastní rozhovor, srpen 2019, Písek. (01:55:19-01:56:42).

vazbu se zdá být zesílena i dobou strávenou v nedobrovolném odloučení, kdy sdílely cely s třetími osobami a často bolestivou zkušeností v psychickém i fyzickém smyslu. Vězení, které popisují nelze považovat v žádném z ohledů za přívětivé či přátelské prostředí. Rodina naopak představuje útočiště zajišťující bezpečí před nepřátelskou společností. Soukromí rodinného prostoru představuje místo, kde nejsou narátorky sledovány třetími osobami a mohou svobodně jednat. Péče o rodinné příslušníky znamená každodenní autonomní rozhodování – nyní mohou jednat, rozhodovat (nejen o svém životě, ale i životě svých dětí) nebo na rozhodování spolupracovat s partnerem. Narátorky zde nejsou v podřízené pozici vězeňkyně závislé na rozhodnutí dozorců, ale v postavení právoplatného člena – mají možnost výběru nemusejí se apriori podřizovat. Inklinace narátorek k zajištění rodinného života vystupuje obzvláště při porovnání s příběhem paní Vítové, u níž jsou faktory uvěznění odlišné. K výkonu trestu odnětí svobody byla odsouzena za účast na povstání proti měnové reformě v roce 1953, respektive za trestný čin násilí na veřejných sborech. Nejednalo se o trestný čin špionáže, vlastizrady či obdobných, jak tomu bylo u ostatních narátorek. Ač ve věku velmi mladém (18 let), nehovoří o vytržení z rodiny; vyprávění o její účasti na povstání lze vnímat jako vyprávění o dobrovolné aktivitě - výsledku vlastního rozhodnutí projevít nesouhlas s režimem. Na výkon trestu vzpomíná jako na možnost nahlédnout do života jiné skupiny obyvatel, tedy jako na příležitost získat nové zkušenosti. Po propuštění její rozhodnutí ohledně výběru zaměstnání vycházely z logického uspořádání možností (povolání jeřábnice či rozhodnutí o emigraci). Oproti tomu právě výběr rodinného života a jeho upřednostnění před veřejnými vztahy evokuje existenci tak silné negativní zkušenosti s výkonem trestu, že veškeré kroky po propuštění vedou k zabezpečení sebe sama a svých nejbližších. Ukazuje to na neustálou přítomnost více či méně podvědomého strachu z možného opakování zkušenosti a snahu se takové možnosti vyhnout (soustředěním se výlučně na sféru života, která je bezpečná). Traumatický prvek zkušenosti v tomto případě přetrvává a je možné jej vyčíst právě z přiznání narátorek ke snaze nehovořit o tomto období, odloučit se od vzpomínek na něj a zahájit novou etapu života.

11. Děti

Pohled na celkový dopad persekčních aktivit socialistického režimu napomáhají dotvořit příběhy potomků bývalých politických vězňů. Byli součástí událostí předcházejících a následujících persekuci rodičů a pocítili její plný dopad. Život těchto dětí byl narušen v mnoha rovinách. Některé ze dne na den ztratily jednoho nebo oba rodiče, případně i širší rodinu a byly očitými svědky jejich proměny po návratu. Jiné se narodily až po návratu politických vězňů z výkonu trestu, po založení rodiny, ale stigma rodičů mělo vliv na jejich životní cestu. Právě díky jejich vzpomínkám lze provést širší rekonstrukci rodinného dramatu.

Děti, narozené ještě před uvězněním jednoho z rodičů byly vystaveny jak tlaku společnosti, která plně reagovala na status dítěte nepřítele státu a další persekuci ve formě zabavování majetku, vystěhování a dalších, ale i tlaku, který vznikl samovolně v důsledku vyrovnávání se se ztrátou partnera u rodiče, který uvězněn nebyl. Ve vzpomínkách jsou evidentní zásadní okamžiky návštěvy otců ve vězení s barvitým líčením kontrol, počasí, ale v závislosti na věku i různé formy rozpačitosti při setkání.¹⁰⁹ Společnou a vždy uváděnou je vzpomínka na cestu, stresující i po několika desítkách let. Popisovaná cesta není veselá, důraz je vždy kladen na její mnoha hodinové trvání a vzpomínkou na chlad či přespávání v nečistém ubytování. Popis definuje strach malého dítěte a složitost celé situace, kterou je putování za uvězněným rodičem na jedné straně a očekávání vyústěným při setkání, vzrušujícím a zároveň děsivém, neboť se odehrává v prostředí pro ně naprosto nevhodném, kontrolovaném dozorcí.¹¹⁰ Byly to cesty smutku. Radost spatřit rodiče při krátkých a ojedinělých návštěvách je kalena nemožností dotknout se ho a pocitem bezmoci při pohledu na jeho fyzický stav. Pro malé dítě je taková zkušenost traumatickou událostí, přenášenou do dospělého života. To, že tuto vzpomínku v různých obměnách zmiňují všichni potomci narátorů, jenom definuje sílu způsobeného traumatu, se kterým nebylo lze se vyrovnat ani po letech. Sdílení jejich zkušenosti s veřejností jim umožňuje nejen ospravedlnit rodiče –

¹⁰⁹ Roubíková-Švehlová, Jana. *Dcery nepřítel státu.*, vyprávění paní Jaroslavy Matouškové, s. 142.

¹¹⁰ Na návštěvy ve vězení vzpomínají dcery politických vězňů, viz Roubíková-Švehlová, Jana: *Dcery nepřítel státu.* s. 142, 165, 176-177, 181, 191, 202, 203, 204, 219, 222, 238, 276.

vězně – nepřítele soudobé společnosti (vyprávěním o jemu způsobených traumatech, kterých byli svědkem), ale odhalit vlastní bolest vázanou na dosud existující pocit nejen osobního příkoří¹¹¹.

Společnou vzpomínkou potomků je také jejich role ve vzdělávacím systému socialistické společnosti. Zatímco domov byl zatížen nepřítomností jednoho nebo obou rodičů, z čehož vyplývala fyzická a psychická zátěž pro ostatní členy domácnosti¹¹², ve škole byl dětem předkládán za vzor Pavlík Morozov, který udal vlastního otce, a socialistické ideály. Vzpomínky na prostředí základní školy, ve kterém se téměř vždy našel učitel schopný je před celou třídou ponížit otázkou na zaměstnání uvězněného rodiče, jsou důkazem společenského útlaku nevyhýbajícímu se ani jim. Pokřivenost situace je zřejmá z vyprávění profesora Anděla, který se obával, aby nebyly ostatní děti svědky transportu vězňů, projíždějícího kolem jejich školy, když v něm bude jeho otec – bál se, že se mu budou smát, zároveň by však rád otce viděl¹¹³.

Děti politických vězňů byly dětmi nepřátel režimu. Namísto studia byli umisťováni do učňovských oborů. Tato běžná praxe je též společným tématem vyprávění potomků. Vyloučení ze společnosti, bylo provázeno různými praktikami¹¹⁴, zásadní je, že jeho degradující dopad se skutečně odrazil ve vnímání postižených dětí – přiznávají pocity méněcennosti a studu, které přímo ovlivňovaly jejich roli ve společnosti¹¹⁵. Profesor Anděl přiznává, že teprve až po nástupu na učiliště, kde si našel přátele, si uvědomil že se není za co stydět¹¹⁶.

Dopad na soudržnost rodiny zmiňuji již v samostatné kapitole. Nicméně, považuji za důležité se k tomuto tématu vrátit i zde, neboť svědectví o každodenním

¹¹¹ Jak vysvětluje manželka pana Frolíka, pořad České televize. *Děti 50. let.*, (00:22:25).

¹¹² Paní Langrová dokonce popisuje pomalý rozpad rodiny po zatčení otce a smrti matky, ve kterém získala roli *zkaženého dítěte*, když se zármutek nad ztrátou dcery přeměnil v nenávisť její babičky namířenou proti otci. Viz Roubíková-Švehlová, Jana. *Dcery nepřítel státu.*, s. 217.

¹¹³ Pořad České televize. *Děti 50. let.*, vyprávění profesora Anděla (00:01:15).

¹¹⁴ Tamtéž, vyprávění pana Frolíka, (00:18:40).

¹¹⁵ O vytváření vlastní role ve společnosti, kterou ovlivňuje vyřešení konfliktů hovoří Erikson – obzvláště ve školním věku má konfliktní prostředí na sebehodnocení dítěte zásadní vliv. Pokud je na dítě vyvíjen neustálý tlak v oblasti, ve které není schopno konflikt vyřešit (rodič ve vězení, ponižování ze strany učitele), nese si tuto zátěž do dalších oblastí života. Pocity méněcennosti jej buď odrazují od aktivity, nebo jej nutí neustále dokazovat okolí, vlastní schopnosti. Erikson, H. Erik. *Životní cyklus rozšířený a dokončený: devět věků člověka*.

¹¹⁶ Pořad České televize. *Děti 50. let.* vyprávění profesora Anděla (00:17:30) a také Roubíková-Švehlová, Jana. *Dcery nepřítel státu: psychologický odkaz.* s. 170, 183, 193, 241.

životě v době uvěznění jednoho nebo obou rodičů může být podáno právě jejich potomky. Krutostí režimního jednání byla cílená i samovolná destrukce rodinných vazeb. Nejenže se režim zaměřil na ponížení člověka možností rozvést se uvězněným partnerem. K rozvodům docházelo i po návratu vězňů. Zkušenost dlouholetého věznění přetrvala v myslích jejich rodičů i po návratu a různá nedorozumění, vyplývající mimo jiné i z faktu, že domácnost musela fungovat i za jejich nepřítomnosti a vzniklo tak mnoho pravidel bez jejich přispění, nebo ze změny struktur společnosti, se odrážela ve vztazích, které se v některých případech nepodařilo obnovit. Návrat k rodině, po které toužili, byl složitý. Znamenal narušení doma zaběhnutých pořádků a znovu obnovování vztahů – to vše doplněné o hledání vlastní cesty a identity¹¹⁷. A ani tísnivá bytová situace či finanční nedostatek vyrovnávání se s novou situací rodině neprospívali¹¹⁸.

Nyní již dospělí potomci mají za sebou různé životní zkušenosti. Čas však jejich vzpomínky nijak neotupěl a emotivní vyprávění ukazuje na trvalou nemožnost se prožitými ústrky vyrovnat.

Jak dokazují vzpomínky narátorů, rodinné vztahy a jejich opětovné propojení byly po návratu z výkonu trestu odnětí svobody na prvním místě, avšak ne vždy byl výsledek kladný. Nebyly však jedinou oblastí každodenního života, kterou museli bývalí političtí vězni opětovně ovládnout.

¹¹⁷ Roubíková-Švehlová, Jana. *Dcery nepřítel státu: psychologický odkaz*. s. 148.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 150.

12. Osobní život

Tazatelka: „A mluvíte třeba takhle často o tom? Vzpomínáte na to ...?“

Narátorka: „Já vám řeknu, že dost často, když usínám, tak sem, tak sem někde na tom Slovensku ... vrací, vrací.“¹¹⁹

Co ve svém osobní životě, vyjma celoživotního emociálního zážitku, považují narátorky za následek pobytu ve věznění? Osobní život každého z nás není samostatnou aktivitou. Prožitky, které v něm zažíváme, jsou výsledkem mnoha faktorů, často vycházejících z našich dalších životních rolí. Vznikají na základě bezpočtu vjemů, v rámci každodenního dění. I přes jeho propojenost s ostatními událostmi je však osobní život něco, co jsme v určitých situacích schopni odlišit, na okamžik vyjmout a ovlivnit čistě osobním rozhodnutím. Je to část našeho života a vztahů, která se dotýká našich niterných pocitů, snů a myšlenek majících vliv na naše jednání. Hranice mezi osobním a společenským životem je velmi tenká, spíše pomyslná. Každý den oba tyto životy propojujeme. Jsou situace, kdy jej plně upozadíme pro osobní život ostatních a situace, kdy jej naopak upřednostníme. Rozhodnutí, která učiníme ve jménu osobního života mají vždy dopad na život společenský, na život ostatních, nejčastěji našich nejbližších. A naopak. Osobní život je pro člověka důležitou součástí vnímání vlastního Já, přináší prožitky, které jej rozvíjejí, uspokojují pocíťované požadavky a nároky a spoluvytvářejí vnitřní, osobní svět. To nevyklučuje jeho propojení s životem společenským; vlastní uspokojení může vycházet i z rozhodnutí učiněných v zájmu ostatních. Člověk v každodenním životě vystupuje v rolích, které jsou od něho vyžadovány společenskými skupinami, se kterými se stýká (např. požadavky zaměstnavatele na výkon, kolegů na sociální interakci). Kombinace více rolí najednou může v mnoha situacích vytvářet konflikt zájmu, který je odlišný pro každou z aktuálních rolí¹²⁰. V takovém případě musí volit, jakou z rolí upřednostní.

¹¹⁹ Jarmila Kovářová, roz. Švejdvová (1930). 2. vlastní rozhovor, srpen 2019, Písek. (00:35:34-00:35:57).

¹²⁰ Kohoutek, Rudolf, Irena Ocetková a Jaroslav Štěpaník. *Základy sociální psychologie*. s. 50.

Vzpomínky narátorů ukazují, že i v jejich případě je pomyslná hranice mezi osobním a společenským životem mnohdy stírána – i oni hrají více rolí najednou. I v jejich vyprávění je možné nalézt několik momentů, které lze považovat za vycházející z rozhodování na osobní úrovni, pro osobní prožitek a rozvoj. Jejich vliv na společenský život narátorů sice nelze opomenout, nicméně pro tuto kapitolu jsou pouze nezbytnou korekvizitou. Jak jsem již ukázala v minulé kapitole, většina narátorek spojuje svůj osobní život po návratu výkonu trestu s tím rodinným, tedy s životy ostatních. Nacházely a nacházejí vlastní realizaci v udržování rodinného kruhu, v péči o nejbližší. Role matky a manželky je pro většinu z nich zásadní. Není to však jediná aktivita. Osobní život narátorů se rozvíjí také v oblasti vzdělání, a to nejen u těch, kterým jejich uvěznění přerušilo studentské období života. Paní Dušková vzpomíná, jak se jí podařilo dostudovat při práci v podniku, který měl v rámci socialistického závazku umožnit studium dělnicím. Dle jejího vyprávění však většina dělnic neměla o vzdělávání zájem, což pozitivně ovlivnilo její možnosti a stalo se tak její výhodou. Nejenže si dodělala maturitu, jak uvádí, ale také vyšla vstříc potřebám podniku, který mohl deklarovat, že aspoň jedna z dělnic se rozhodla využít možnosti studovat¹²¹.

Někteří se rozhodli dát svému osobnímu životu zcela nový ráz. Pro paní Vítovou bylo osobní rozhodnutí ve znamení vykročení do neznáma - i přesto se jej rozhodla učinit, získala rakouské občanství a až do důchodového věku žila v zahraničí. I přes odloučení od rodiny v Československu, i přes ztrátu československého občanství, se rozhodla prožít život podle vlastních představ. Z jejího životního příběhu vystupuje nejen jasná kuráž a cílevědomost, ale také rozhodnost žít život dle vlastního uvážení, bez ohledu na soudobé společenské poměry.

„Normálně je to v Německu za deset let, v Americe za patnáct. No, jenomže to utekla zrovna ta Navrátilová a ještě nějaký ty sportovci. Já sem si řekla – krucinál, člověk když nejní slavněj, tak na tom vůbec nic nevydělá. No a tak sem pořád nad tím koumala, a voni byly nějak v Německu volby, to už sem byla v tom Etálu. A ted'ko říkali, že přijede ten Franc Josef Strauss ... já sem si řekla a tak to já se

¹²¹ Eva Dušková roz. Vokálová (1931). Paměť národa. [online]. [cit. 28. 09. 2019]. (2:16:16–2:16:47).

k němu to, přišolíchám. Chytla sem auto, jela sem dolů, opatřila sem krásnou velkou kytku, bílou a modrou – to sou ty bavorský barvy – a když měl po tý řeči, tak sem tam s tou kytkou šla a povídala sem ... vode mě tu kytici dostanete, ale můj hlas nedostanete. ... protože já sem z těch, co utekla před těma komunistama, tak si snad dovedete představit, že tady ty rudý volit nebudu. A že by mě strašně moc zajímalo, kdy bych mohla volit, protože volit nesmim, zatím. ... on tam pak poslal jednu gorilu, ten si o mě napsal, co sem věděla a za čtrnáct dní sem měla občanství.“¹²²

Její povahový rys, který by se zcela jistě dal označit jako odvaha, se znovu projevil v době prvních svobodných voleb v Československu. Rakouské občanství jí nebylo překážkou a její rozhodnutí zúčastnit se těchto voleb vedla její další kroky.

„Jo a když byly první volby, tak já sem si to, prosadila v Železný Rudě, přešla sem tam z bavorský, že chci volit. ... jo a to občanství (československé) sem si zařídila, protože mě ho tenkrát - a to sem musela eště zaplatit – že mně ho odebrali a já potom, když se stalo tadyhleto v devadesátým osmým, tak sem volala do Bonnu, to bylo ještě pořád v Bonnu, a načapala sem tam – a ted' nevim, kterýho toho vyslance - a ten mně to vyřídil tak. Řek – nemusíte chodit ani k soudu, nikam, já vám to věřim – já sem mu to popsala, jak sem vo to přišla – a musím se znova podivat do těch papírů, jak se menoval. ... tak já sem měla to občanství, tak mně bylo hej, to už bylo fajn.“¹²³

Směr osobního života není nutně rozhodnutím narátora učiněným až po jeho propuštění z výkonu trestu. Některé životní cesty započali nárátoři už při pobytu ve vězení nebo se zde v nich alespoň upevnili. Rozhodnutí psát dosáhlo u pana Stránského nejvyššího bodu právě ve výkonu trestu.

„... a tam se už jako ve mně upevnilo to rozhodnutí psát. Já už jsem byl rozhodnutěj psát předtím, ale věděl jsem, že to je k ničemu, sice jsem jako sedmnáctiletěj

¹²² Eva Vítová (1930). Paměť národa. [online]. [cit. 28. 09. 2019]. (01:30:22-01:33:33).

¹²³ Tamtéž, (01:36:30-01:38:12).

*napsal román Všema dvěma o šesti stech stránkách nebo co, ale jenom jako abych si spíš dokázal ne že to umim, ale že mám ten sicflajš na to...*¹²⁴

I doktor Málek se o dalších životních krocích rozhodl ještě při výkonu trestu. Rozhodnutí dokončit studium vysoké školy a jednotlivé kroky jak toho dosáhnout, popisuje následovně.

*„A říkal sem tam kamarádům – já požádám o povolení dokončit studium na vysokej škole, to mě zamítnou, a já je budu nutit, že musej dát povolení se vystěhovat do států, který mi to povolej.“*¹²⁵

Ačkoliv bylo odnětí svobody v probíhajícím životě narátorů rušivým elementem, jejich vzpomínky odhalují prostou skutečnost. Ani dlouholeté tresty neumlčely vnitřní osobní touhy a potřeby každého z nich. Neustrnuli v patové situaci vyloučení ze společnosti, která přetrvávala i po jejich propuštění. I přesto, že se vrátili do ideologicky nepřátelského prostředí, rozhodli se v něm dále prospívat dle osobních hodnot. V některých případech je také zřejmý vzdor, ukazující na nepřijetí přisouzené role viníka. Příkladem je jednání doktora Mála. Odmítnutí přijmout zásah do života, který přerušil jeho studium, dokazuje rozhodnutí znovu studovat i za cenu případného vycestování z vlasti. Přítomná skutečnost vykonávaného trestu pro něj nebyla koncem dosavadního způsobu života. Pouze přerušením, které nemělo dopad na jeho rozhodnutí. Ty pak po návratu skutečně naplňoval dle předsevzetí učiněného ve vězení. Jeho motivace mu umožnila rozvinout předsevzaté cíle¹²⁶. I volba uplatnění se v rámci rodinného kruhu ukazuje na potřebu uspokojit ve vězení odpírané potřeby v sociální oblasti. Narátoři sice ve vězení zcela jistě vytvářeli sociální vztahy s některými ze spoluvězňů, nicméně jednalo se o vztahy v nepřátelském prostředí. Oproti tomu rodina, kterou po

¹²⁴ Jiří Stránský (1931). Paměť národa. [online]. [cit. 28. 09. 2019]. (01:05:29-01:05:52).

¹²⁵ Jiří Málek (1930). Vlastní rozhovor, srpen 2019, Písek. (00:10:05-00:10:14).

¹²⁶ O motivacích, které vyvolávají aktivizaci osobnosti k naplnění cílů dále hovoří Rudolf Kohoutek. In. Kohoutek, Rudolf, Irena Ocetková a Jaroslav Štěpaní. *Základy sociální psychologie*. s. 59.

návratu z vězení upřednostnili, nabídla narátorkám naplnění i citové potřeby a její rozvinutí v bezpečí známého prostředí¹²⁷.

Samostatnou kapitolou je v životní cestě role víry. Ta byla narátorům komunistům i nekomunistům společná, ovšem každá z těchto skupin se vztahovala k odlišnému idolu. Zatímco u narátorů nekomunistů byla opěrným bodem při snášení utrpení víra náboženská, u narátorů komunistů to byla víra ve stranu, socialistickou ideologii a Stalina. Komunistická ideologie vystupovala jako konkurent náboženské, respektive jako další forma světového náboženství. Nejstručněji a velmi přesně tuto skutečnost popisuje paní Slánská: „*Strana byla pro nás všecko. Rozejít se s ní bylo pro nás nemyslitelné, stejně jako je pro katolíka, pro věřícího, nemyslitelné zřít se víry v Boha*“¹²⁸. Narátoři komunisté věřili, že to, co se jim děje, je jen výsledkem nějakého nedorozumění a že strana má bezvýhradné právo k nim přistupovat tímto způsobem. Věřili v její neomylnost a v to, že je nakonec přijme zpět¹²⁹. Je paradoxní si uvědomit, že u obou skupin narátorů, co se týče víry, vlastně probíhaly velice podobné myšlenkové procesy. Přičemž u narátorů komunistů byla síla víry ve stranu a její neomylnost více extrémní – naprostá a bez pochyb, protože někteří z narátorů nekomunistů byli a zůstali ateisty. Narátoři komunisté však věřili v počátcích své persekuce bezvýhradně, dokonce se k politické příslušnosti hlásili i po jejím ukončení¹³⁰. *Mýtus strany*, jak tuto skutečnost nazývá Bartošek byl daleko přesahující jejich osobní zájmy¹³¹. Naproti tomu, narátoři nekomunisté, hovoří o víře náboženské. Ta jim, bez rozdílu vyznání, přinášela velice silnou oporu. Při vlastním utrpení tak dokázali mít naději v boží vůli a správnost jeho rozhodnutí. Víra jim pomáhala udržet si vnitřní mravní zákon při hodnocení vlastní situace. Umožnila jim sdílet vlastní utrpení s vyšší mocí, které bezmezně důvěřovali, vnímat je s rozvahou, ke které jsou věřící lidé vedeni. Paní Soukalová definuje svůj životní příběh jako boží plán a vzpomíná, jak při výsleších

¹²⁷ Tamtéž s. 64-65.

¹²⁸ Bartošek, Karel. *Český vězeň: svědectví politických vězeňkyň a vězňů let padesátých, šedesátých a sedmdesátých*. s. 134.

¹²⁹ Absurdita oddanosti straně je až hrozivá v memoárech Žo Langerové, popisující postoj manžela po návratu z vězení, viz Langerová, Žo: *Žila jsem s oddaným komunistou*. s.198.

¹³⁰ Viz odpověď paní Slánské v Bartošek, Karel. *Český vězeň: svědectví politických vězeňkyň a vězňů let padesátých, šedesátých a sedmdesátých*. s. 138.

¹³¹ Tamtéž, s. 133.

ve svém nitru „slyšela“ *Neboj se, nejsi sama*, což jí pomohlo nadále snášet další utrpení s větší lehkostí, uvědomit si, že v tak těžkém okamžiku není sama a že i toto její zkoušení má hlubší smysl; není pouze libovůlí jiného člověka. Sdílením vlastního utrpení s vyšší mocí, respektive vědomí, že člověk není sám v tak náročný okamžik, kterým trýznivý výslech je, pomáhá vypořádat se lépe s prožívanou skutečností, kterou je namíření agrese vůči osobě narátora či narátorky. Vnitřní hlas, který paní Soukalová vzpomíná, a jeho sdělení přináší jistou formu smíření se s danou situací. Utrpení, které jí bylo jednáním vyšetřovatelů způsobováno bylo díky víře alespoň částečně zpracováno jako odůvodněné. Akceptace existence vyšší moci, která narátorku zařadila do svého plánu, jí přineslo uvolnění napětí v podobě pochopení či spíše přijetí aktuálních událostí, kterých je přímým účastníkem. Odkaz na boží plán totiž nevyžaduje jeho znalost či pochopení, ale přijetí toho, že prostě nějaký je – že utrpení má důvod. Spolehnout se na něj pak pro narátorku znamenalo uvolnit se, odevzdat se vůli oné vyšší moci a možnost ustoupit od snahy pochopit chování trýznitelů, které bylo nepřijatelné, neboť narátorka sama se nemohla cítit vinna tím, co jí bylo vyčítáno¹³².

Víra tedy u všech narátorů, i přes rozdíly ve vyznání, představovala zásadní prvek odůvodnění utrpení a opěrný bod pro jeho překonání.

Epifanie vycházející ze zážitku s uvězněním je neutuchajícím milníkem života narátorů. Jak tuto zkušenost zařadili do každodennosti jejich života? Při hledání odpovědi na tuto otázku je nutné vzít v potaz skutečnost, že tento silný zážitek není možné vnímat jako uzavřenou událost. Být bývalým politickým vězněm znamenalo být stigmatizován, ve větší či menší míře, v mnoha aspektech osobního života. V některých výpovědích narátorů je naznačen vývoj zpracovávání události, který umožnil změnu jejich přístupu k vlastnímu vzpomínání. I přes nesporný fakt, že je to téměř nemožné, se jedná o snahu zapomenout, která by mohla vést k uzavření negativní zkušenosti jako něčeho, co již prostě není, co skončilo. I paní Hübnerová hovoří o tom, jak se snažila po návratu k rodině na předchozí zkušenost zapomenout a nemluvit o tom¹³³. Vytlačení celého období spojeného

¹³² Paní Soukalová byla zatčena v souvislosti s jejím zaměstnáním na sekretariátu Československé národně socialistické strany. Sama odkazuje na absurditu jejího zatčení a násilného výslechu, kdy byla obviněna ze špionáže, viz její karta v příloze.

¹³³ Naďa Ludmila Hübnerová (1926). Paměť národa. [online]. [cit. 28. 09. 2019].

s vězněním z nově vytvářené životní kapitoly, alespoň tím, že o něm nebude hovořit, je pomocným nástrojem pro co nejhladší navázání na období života před ním. Nehovořit o špatném zážitku jej pomáhá odklidit, možnost předstírat, že není a soustředit se na zajištění každodenního života, a to do doby, než bude schopna se s emotivně vysilujícím zážitkem vyrovnat nebo jej alespoň přijmout. V případě narátorů, kteří se rozhodli o vězněním nehovořit není klasickým příkladem vytěsnění – i nadále si na toto období vlastního života vzpomínají. Jen jej po návratu z výkonu trestu odmítli veřejně prezentovat. Jeho plné přijetí a zahrnutí do životního příběhu přišlo až mnohem později, když již byli ochotni přijmout roli pamětníka a vyprávět o svém životě jako o celku.

Tento přístup se zdá být častou snahou o vyrovnání se se zážitkem tohoto typu u více vězněných osob. Paní Dušková dokonce naznačuje skupinové odmítnutí špatného zážitku, když odkazuje na to, že ani při setkání s ostatními mukly o prožitě zkušenosti nehovořili.

„Víte že ani ne, to je zajímavý, že vono vám – je zajímavý jedno – můj tchán prožil Buchenwald – nikdy vo tom nechtěl mluvit. S mým mužem, i když sme byli sami, tak my vám – vždycky sme vzpomínali, nebo sme měli utkvělý v paměti spíš ty dobrý věci. To je vám zajímavý, že to špatný se tak ňák jako vytrácelo, nebo sme, nevim, dycky sme – třeba když sme se sešli s těma muklama, vždycky spíš vykládáme takovou tu psinu, co sme zažili nebo to, ale málo kdy do detailu si pamatujeme vyloženě takový ňáký ty – to víte, že sme tam měli určitě víc konfliktů, víc všeho, ale člověku to ňák už se vytratilo. ... ten čas je skutečně takovej, že to ňák zahojí.“¹³⁴

Rozhodnutí nezapomenout naopak jasně deklaruje pan Stránský. Ten i díky svému talentu vyprávět pomocí psaného slova neustále udržoval své rozhodnutí předkládat novým generacím informace o skutečných událostech doby, kterou

(01:16:00–01:16:22).

¹³⁴ Eva Dušková roz. Vokálová (1931). Paměť národa. [online]. [cit. 28. 09. 2019]. (02:22:42-02:23:41).

sami nezažily¹³⁵. Jeho spisovatelská činnost umožnila nejen jemu, ale i jeho čtenářům propojit osobní život s tím společenským.

¹³⁵ Jiří Stránský (1931). Paměť národa. [online]. [cit. 28. 09. 2019]. (02:15:30–02:15:52).

13. Společenský život

Každý člověk je součástí společenství, ve kterém žije, ovlivňuje jej a je jím ovlivňován, a to bez ohledu na to, zda je to některé z těchto stran příjemné či ne. Stejně tak jako není možné oddělit soukromý život od rodinného, nelze od nich zcela odloučit život společenský a ani, jak budu rozvádět v další kapitole, ten pracovní. Vše je propojené a vše spolu souvisí.

Problematickou součástí návratu do společnosti je pro bývalé politické vězně právě onen nezvratný fakt, že byli vězněni. To, co jej však ještě zhoršuje, je skutečnost, že tito lidé nebyli souzeni za kriminální trestné činy, ale byli v rozsudcích označeni za nepřátele socialistického lidu, zrádce nebo kupříkladu západní špióny, bez ohledu na to, zda se skutečně některou takto pojmenovanou aktivitou zabývali. Narátoři po svém návratu stáli před jednou z dalších zásadních voleb. Jaké stanovisko zaujmout k právě ukončenému životnímu období, které však ve skutečnosti ukončené není? Výkon trestu odnětí svobody má i v současné společnosti vliv na další směr života bývalého vězně. V soudobé společnosti tomu nebylo jinak. Jak tedy pracovali narátoři se stigmatem své nedávné minulosti při každodenním styku s ostatními členy společnosti?

Pokud by byl pojem společenský život vnímán jako zástupné označení pro život kulturní, ve smyslu návštěv biografu, divadla či navštěvování vináren nebo kaváren, pak o takových aktivitách ve vyprávění narátorů není žádná zmínka. Ve vyprávění narátorů je v podstatě celé téma společenského života a jeho forem skloňováno zcela minimálně. Ke stykům s členy společnosti, kteří nejsou vnímáni jako rodinní příslušníci se narátoři téměř nevyjadřují, respektive je možné z jejich vzpomínek tyto styky zaznamenat při dále nerozvíjených sděleních. Vzhledem k minimálnímu zastoupení tématu společenského života je obtížné vyzdvihnout jejich postoje vůči této stránce života. Společenský život však nemá pouze kulturní stránku. Ve zcela jednoduché rovně je to oblast styku s jinými lidmi. A ten nebyl vždy pro narátory jednoduchý. Paní Dušková vzpomíná na strach ostatních, který v nich vyvolávala její zmínka o tom, že je její maminka stále ve vězení a

vysvětluje, že ji potkalo štěstí, když potkala svého budoucího muže¹³⁶. Paní Hübnerová se rozhodla o vězení nemluvit s nikým, zapomenout. Takové rozhodnutí znamenalo neudržovat žádné vztahy s jinými lidmi, kteří by se na minulost mohli zeptat. O své minulosti hovořila pouze s lidmi, kteří prošli stejnou zkušeností.

„Já sem ani nenavazovala v těch zaměstnáních nějak jako bližší vztahy, ne. Víte, to spíš pořád sem měla jak pak že ty, který se vrátili, byly se mnou zavřený a měli – co sme se znaly – takže spíš sem. ... No a pak sem poznala vlastně svého druhýho manžela, vdala sem se že jo a z toho dva syny a ty každý zase dva syny ... víte já sem pak měla vopravdu hezkej rodinnej život.“¹³⁷

Oproti tomu, z vyprávění pana Stránského je zřejmé, že by takovou taktiku co největšího odloučení od společenského života, vzhledem k rozhodnutí o budoucí spisovatelské cestě, zvolit nemohl. Vedle práce pumpaře v Opletalově ulici v Praze se živil také například jako pomocný režisér na Barrandově¹³⁸ a po druhém propuštění z vězení byl zaměstnán ve Státním souboru písní a tanců. Taková zaměstnání styky s lidmi přímo předurčovala.

„No vrátil jsem se a vod 1. ledna sedmdesát šest, jsem byl ve Státním souboru písní a tanců jako nosič cimbálů. Ale musím říct, že přestože to bylo, ten Státní soubor to bylo jako příspěvková organizace ministr-politické a vlastně to bylo, tam všichni – tam všechno mohli děla jenom bolševici a StBáci, tak kupodivu se tam stalo několik velice neuvěřitelných věcí...věděli, co jsem já zač, jo? Krátce na to mě nechali, protože eště tam byl jako zakázanej člověk tam byl...náš největšelasnější současnej skladatel Zdeněk Lukáš, ten tam dělal sbormistra a my jsme si spolu řekli pár slov a už jsme věděli co je zač a... já jsem pro něj napsal...spojovací

¹³⁶ Eva Dušková roz. Vokálová (1931). Paměť národa. [online]. [cit. 28. 09. 2019]. (01:20:01–01:20:27).

¹³⁷ Naďa Ludmila Hübnerová (1926). Paměť národa. [online]. [cit. 28. 09. 2019]. (01:18:24–01:19:02).

¹³⁸ Jiří Stránský (1931). Paměť národa. [online]. [cit. 28. 09. 2019]. (01:15:01–01:15:46).

*texty (pozn.: na Erbenovu Kytici)... a ten podnik mě to nechal nejenom napsat, ale nechal mě to i režírovat.*¹³⁹

Ve vzpomínkách narátorů se v rámci společenských vztahů vyskytuje obdobná situace, která by mohla být ve světle společenského mínění, neustále ovlivňovaného propracovanou soudobou ideologickou propagandou, označena jako paradox dobrých lidí. Za předpokladu neustálého styku obyvatel země s prosazováním myšlenky, že každý, kdo jedná v protikladu s všudypřítomnou státní ideologií je nepřitelem socialistického lidu, z čehož vyplývá, že styky s takovým jedincem budou znamenat postih, je existence osob ochotných i pod evidentní možností trestu styky s nepřijatelnými osobami udržovat, paradoxní. Ochota riskovat možný postih ukazuje nejen na soudobý nehomogenní postoj občanů k ideologii vládnoucího režimu, ale i na jejich vnitřní morálku, která zohledňuje lidskou bytost, ne její diskutabilní prohřešky. O tom, jak důležitá role takových lidí byla v jejich dalším životě vyprávějí narátoři následujícím způsobem.

Paní Šidáková vzpomíná na bezprostřední okamžiky po propuštění a zkušenosti s lidskostí cizích lidí při čekání na vlak.

„Tak sme šly a ted' najednou – Šidáková (pozn.: zvolání) – tak sem vyšla, vodvedli mě do kanceláře no a řekli mi - vodvedli mě zpátky do toho, do tý naší ložnice, krásný, a zabalte si svoje věci a dete domů. ... ted' mi sme přišli ven a vůbec sme nevěděli, vodvezli nás na nádraží a my sme si neuměli koupit jízdenku, pač sme neměli peníze, neměli sme koruny, tak nám dali nákejch pár korun, ale ten čůzák, co nás tam vez tak nám koupil jízdenky no a lidi – celý Pardubice to viděly – my sme měli ty jejich mundůry, my sme neměly civil – ten sme museli nějak před rokem poslat domů, tak nám koupili, aby nebyly vidět ty trestanecký hadry, tak nám koupili náký takový pracovní pláště, aby to nebylo vidět a vono to bylo ještě horší. Takže lidi jako okamžitě věděli, jak se na nás podívali, a byly lidi úžasný ... něco nám strčili, nákej pytlíček, když sme čekali, někdo nám dal náký peníze, ... a dělali to ty lidi tak báječně, že ty chlapi co nás hlídali to ani nepostřehli.“¹⁴⁰

¹³⁹ Jiří Stránský (1931). Paměť národa. [online]. [cit. 28. 09. 2019]. (01:24:07-01:25:38).

¹⁴⁰ Helena Šidáková (1925). Paměť národa. [online]. [cit. 28. 09. 2019]. (01:01:32-01:03:39).

O ochotě pomoci hovoří paní Kovářová, roz. Švejnová, když popisuje potíže se studiem jejích dětí nebo při hledání práce pro ni samotnou.

„Ale co sme měly problémy trochu s dětma se školou. Jo, no tak Jirka začal první, druhou třídu tady na Husáku, když tady na Benešovce votvírali jazykovou třídu. No von měl samý jednotky, tak sme ho tam přihlásili, naštěstí naše babička – manželovo maminka – měla někou známou, která se znala s tou ředitelkou a takže Jirka se do té jazykové třídy dostal a pak už Ilonka tam šla taky samozřejmě. No ale byl – to bylo taky, víte, - byli v osmej třídě jazykové školy a nastoupili do devítky a zjistili, že polovička jich chybí. A to byly děti komunistů, který byly bez zkoušek přijmutý do gymnázia. ... no a teď Jirka by v tej devítce, dali sme přihlášku do gymnázia, no, dělal zkoušky, zkoušky udělal ale přijmoutej nebyl. Teď co? Tak sme dali vodvolání. No a Jirka v tej době, to mu bylo těch čtrnáct, patnáct, nosíval tašku jedný spolužačce domů a ta spolužačka bědovala doma, že Jirka nebyl přijmoutej, zkoušky že udělal a todle a todle a co teď a že sme dali vodvolání. A ta její maminka byla sekretářkou na Lesnickej škole ... ten nám vzkázal (pan ředitel lesnické školy) abychom tam přišli ... pan ředitel nás přijal s tou sekretářkou a říkal – no, já se pokusím na tom ústředním tady komunistickým úřadě zapracovat, aby toho Jirku na odvolání přijmuli a když to neprosadim, tak ho přijmu sem na Lesnickou školu.“¹⁴¹

Vstřícné jednání zcela cizí osoby je evidentní i ze vzpomínky doktora Málka na lékařskou prohlídku. Bezděky tak odhaluje, že ochota různě pomoci vycházela z osobních intencí pomáhajících.

„Hned sem – taky sem přišel z Leopoldova, prohlídka – lékařka jako – kde ste byl - v Leopoldově. Neznáte tam někýho – lékařka se ptala -, já říkám – jó, to je ten a ten a ten – no to je můj synovec, no tak synovec, čili hned sem byl okamžitě

¹⁴¹ Jarmila Kovářová, roz. Švejnová (1930). 1. vlastní rozhovor, srpen 2019, Písek. (00:35:48-00:39:23).

*uznanej na čtrnáct dní neschopnej práce, jo, vycházky, ňák se tam nenapsalo číslo, čili byl sem – čtrnáct dní sem se válel doma na účet Leopoldova.*¹⁴²

Tak jako jsou zcela obyčejní, neznámí lidé ve vyprávění narátorů spíše zmiňováni v pozitivním tónu, tak jsou oficiální struktury popisovány v tom negativním. Přístupy jedinců k minulosti narátora ve vyprávění vytvářejí kontrapunkt vykreslující paradox společenského prostředí v Československu. Na jedné straně jsou lidé, které lze zahrnout do paradoxu dobrých lidí, tedy lidí, kteří jednájí dle vlastních mravních hodnot. Na té druhé jsou lidé vykonávající zaměstnání v plné poslušnosti komunistické ideologii a vládnoucí straně, bez ohledu na mravní hodnoty, úctu v člověka nebo jeho práva. Dokonalým důkazem je vyprávění paní Kovářové, roz. Švejdivé a její vzpomínky na události ohledně odkázaného majetku. Narátorka se, ještě před vlastním uvězněním, při představení v Národním divadle, seznámila s kolegyní jejího budoucího manžela z Ministerstva lehkého průmyslu. Tato paní vlastnila blízko Šárky v Praze dům se zahradou, byla bezdětná, neprovdaná. Utvořil se mezi nimi pevný vztah. A po dobu trvání uvěznění narátorky její budoucí muž nadále s touto paní udržoval písemný přátelský kontakt. V roce 1962 se s ní dokonce setkal ve Vráži u Písku, při jejím lázeňském pobytu. Zanedlouho na to byla narátorka kontaktována písemně dosud neznámou paní Dvořákovou, blízkou přítelkyní paní Rybenské.

*„... A tahleta pani Dvořáková nám oznamovala, že pani Rybenská tady v tej Vráži zemřela, ňák infarkt, a že měla u ní uschovanou poslední vůli. A ta pani Dvořáková sama psala, že ona léta byla zaměstnaná na notářství, takže jí pomáhala i tu poslední vůli sepsat a že ta poslední vůle je platná, datumovaná, podepsaná a že v ní pani Rybenská tu vilu odkazuje mně.*¹⁴³

Paní Dvořáková dle informací narátorky vůli odnesla na notářství a předala ji notáři. Došlo k ověření řádného sepsání a tedy i pravosti poslední vůle. Oficiálně

¹⁴² Jiří Málek (1930). Vlastní rozhovor, srpen 2019, Písek. (01:26:40-01:27:10).

¹⁴³ Jarmila Kovářová, roz. Švejdivá (1930). 1. vlastní rozhovor, srpen 2019, Písek. (00:06:49-00:08:05).

byly provedeny kroky k přijetí a plnění dědického řízení. Věrohodnost platnosti dokazuje i kontakt ze strany vzdálených příbuzných paní Rybenské, kteří ve zmiňované vile bydleli a na posledním rozloučení žádali narátorku o to, aby je zde nechala bydlet i nadále. Příběh však šťastný konec neměl. Nejenže narátorka dědictví neobdržela, ale persekuční jednání vůči ní samé, které dále popisuje, navíc podle ní mělo dopad i na paní Dvořákovou a její smrt.

„Asi za tři tejdny se můj muž se svým bratrem vypravili na notářství v Praze a hledali tudletu pani notářku, kterou voznačila ta pani Dvořáková. Ale ta když je viděla, tak úplně zpanikařila a říkala – prosim vás, prosim vás, já s tím nemam nic společnýho, já s tím nemam nic společnýho – utekla. A tak šli dál a tam ten notář jim oznámil, že se vo žádný dědictví nejedná, protože ta poslední vůle nebyla ani podepsaná a ani datumovaná. ... pak se zjistilo, že na stejnej chodbě bylo StB, jo a manžel s tím švagrem jeli za pani Dvořákovou a říkali jí, že prostě výsledek je tendle, že to nebylo ani datumovaný, ani podepsaný a vona se dala do pláče a říkala – no prostě byla úplně zničená, a říkala – víte za mnou přišli dva pánové a řekli, jestli budu tvrdit, že to bylo řádně podepsaný a datumovaný, takže taky nemusim mít důchod. No, rozplakala se, stará taky pani, taková poctivá, no, víte že za nedlouho zemřela? Že jí to utrápilo? No a takže tu vilu získal nákej dobrej papaláš, za pár švestek, asi, no a tak to je tendleten jeden případ.“¹⁴⁴

Toto vyprávění dokazuje rozdíly vztahů na různých společenských úrovních. Zatímco soukromé vztahy v některých případech vycházely z lidskosti, na úrovni oficiálních struktur o žádné vztahy takového charakteru nešlo. Díky popisu rozdílné zkušenosti narátorů se sociální interakcí na různých úrovních struktury společnosti je možné nahlédnout do jejího soudobého stavu a všimnout si rozdílu každodenního styku mezi jejími občany. Zatímco se oficiální propaganda vymezovala vůči všem narušitelům socialistického zřízení; vyzývala k jejich odmítání a tuto ideologii podsouvala všem občanům, jednotlivci měli možnost se i přes hrozbu postihu rozhodnout, jakou formu jednání vůči bývalým politickým vězňům zvolí.

¹⁴⁴ Tamtéž, (00:10:06-00:12:35).

Volba soukromého života nad veřejným ukazuje na volbu odmítnutí systému nebo některé z jeho částí jako nepřijatelnou. V soukromých vztazích vítězila volba pomoci nad možností odvrátit se. Pro narátory byly tyto formy sociálních vztahů také důležitým poznáním, že nebyli z ideologicky nepřátelské společnosti vyloučeni zcela. Obzvláště v případech, kdy pomáhajícím byl člověk, který byl sám komunistou. To celou situaci společenského styku posouvá z pozice my a oni (bývalí političtí vězni a komunisté) na my a oni (lidé a lidé), každý s vlastním mravním zákonem a žebříčkem hodnot, podle kterých se chce zachovat. Přináší to zjištění, že *všichni komunisté nebyli stejní*. Takové životní prostředí je bohaté na variabilitu možností vztahů, ale i naděje. Lidé, kteří v tíživých životních situacích podali pamětníkům pomocnou ruku, s sebou přinesli naději v lepší budoucnost, ať již pro ně samé nebo pro jejich děti. Narátoři měli možnost obrátit se na někoho třetího, podělit se o tíhu situace a poznat, že díky podpoře a pomoci nebudou kvůli jejich minulosti bezmocní.

14. Zaměstnání

V ideologické a též společenské struktuře socialistického systému byl pojem práce a její podstatné role v budování socialismu skloňován mnoha způsoby. Například Ústava z roku 1948¹⁴⁵ v článku III hovoří o práci ve prospěch celku jako o obecné povinnosti, a práci a spravedlivou odměnu za její vykonání hned uvádí jako jedno z práv občanů. Považuje ji též za právo sociální (§26/1) a její povinnost spojuje s prospěchem celku (§32). Prostředí, v němž bylo právo na práci zároveň podmiňováno povinností pracovat bylo další specifickou sférou socialistické společnosti, ve které byli občané plně řízeni státním aparátem. Řízení pracovních sil – umisťování do předem vybraného zaměstnání, přemisťování v rámci obsazení dané pracovní pozice na místě mimo původní bydliště budoucího zaměstnance vybraného podniku, omezení možnosti změnit práci, a tedy přesunutí pravomoci rozhodnout o práci člověka na třetí strany, omezovalo osobní rozhodování člověka. Havelková, shrnuje období mezi léty 1948-1989 a úpravu pracovních povinností za období, ve kterém byla odstraněna *osobní svoboda rozhodování pracujících v pracovních vztazích*¹⁴⁶. Vztyčeným prstem a v případě potřeby i uplatněným trestem pro ty, kteří by se snad i přes ideologické odůvodnění povinnosti pracovat vyhýbali existovala i represivní část – trestní zákon hovořil v § 203 o trestném činu příživnictví¹⁴⁷. Pracovní právo a povinnost se svým ukotvením v soudobé legislativě stalo donucovacím prostředkem nezohledňujícím potřeby či přání jednotlivce při výběru zaměstnání. Jeho povinností bylo „přispívat“ k vybudování socialismu. Legislativní úprava pracovní povinnosti se zabývala jednou stránkou zaměstnaneckého poměru. Do toho však lze zařadit i vztahy na pracovišti, které jsou specifické samotným složením lidských zdrojů; kombinací vzdělání, intelektu, osobních cílů a vztahů vycházejících z individualit jednotlivých zaměstnanců. Nesprávný výběr při vytváření pracovního týmu může mít za následek vznik negativního pracovního prostředí, které si zaměstnanci automaticky

145 Ústavní zákon č. 150/1960 Sb., Ústava Československé republiky.

146 Havelková, B. Pracovní právo. In Bobek, Michal, Pavel Molek a Vojtěch Šimíček. *Komunistické právo v Československu: kapitoly z dějin bezpráví*. s. 498.

147 140/1961 Sb. Trestní zákon (starý). *Zákony pro lidi - Sbírka zákonů ČR v aktuálním konsolidovaném znění* [online]. [cit. 23. 09. 2019]. § 23.

spoluvytvářejí. V komunistickém prostředí, jehož součástí byla neustálá ideologická propaganda vyvíjející tlak na jednotlivce, bylo pracovní prostředí rozšířeno o další rozměr – různé formy vzájemného pozorování a hodnocení správnosti socialistického postoje, možné udávání či vylučování z kolektivu pro jakoukoliv odlišnost.

Ani nárátoři nebyli po návratu z výkonu trestu vyjmuti z povinnosti pracovat. Jako nespolehliví ale byli zařazováni většinou na pozice dělnického či nižšího administrativního zaměření. Jejich volné vyprávění však přináší zjištění získané již v kapitole o společenském životě – ani toto totiž neobsahuje detailní informace. Výkon zaměstnání je pro ně pouze popisem nutnosti pracovat a zajistit tak základní životní potřeby, které výplata, byť nízká, zaručovala. Pakliže byla rodina hlavním bodem života většiny narátořek, jejich místem klidu a bezpečí, pak zaměstnání bylo pouze místem, které navštěvovaly, aby rodinný klid zajistily. To ovšem neznamená, že by snad pracovní povinnosti zanedbávaly nebo se jim vyhýbaly. Pokud šlo o průmyslovou výrobu, pracovaly dle svého sdělení stejně či s větším nasazením než ostatní. A stejně jako dnes, pokud jim mohlo zaměstnání umožnit vyšší kvalitu života, nevyhýbaly se mu ani pokud to znamenalo zcela nové, náročné zaměření. Paní Vítovou peripetie se zaměstnáním přivedly dokonce na dva roky k práci jeřábnice.

„... No jenomže po tom odsezení to bylo téměř horší než v tom kriminále, protože když sem se někde dostala na nějaký solidní místo, přišlo to nařízení sedmdesát tisíc úředníků do výroby a pro mě bylo akorát zametat ulice v Plzni anebo jít do Škodovky do, jezdit na jeřábu. Tak jsem odešla do Brna, a to je zajímavý, protože v Brně jsem mohla představit si, dělat sekretářku na Vysoké vojenské škole, a já jsem šla za tím kádrovákem a říkala jsem, já mám z Plzně tadyhleto, musím dělat tři roky nejmíň jako donu manuelu – manuálně – a on povidá – hele soudružko, když budeš u nás makat, tak nás tudleto nezajímá.¹⁴⁸

Jenomže v tom Brně bych si musela hledat podnájem a ty tam byly drahý podnájemy, protože tam bylo hodně důstojníků a ty nepekli, nevařili, nesmažili a ty

¹⁴⁸ Eva Vítová (1930). Paměť národa. [online]. [cit. 28. 09. 2019]. (00:00:45-00:02:00).

hospodyně je měli rádi, protože oni vypadli v sobotu, v neděli domů. Takže já když jsem hledala podnájem, já bych to byla z toho platu nezaplatila, co mi jako chtěli dát jako té sekretářce, tak jsem šla tak po české, rozjímám, a oni tam měli – velký nábor prvních žen na jeřáby. Tak jsem si vzpomněla, že o jeřábnících se říkalo – tady jsem měla mít asi sedm set (Kčs) a jeřábníci, že mají šest tisíc (Kčs), tak jsem se tam šla zeptat.“¹⁴⁹

U jiných záviselo zařazení na pracovní pozici na rozhodnutí jejich nadřízených. I zde rozhodoval paradox dobrých lidí, kteří se rozhodli jednat dle vlastního uvážení. Jejich skutečné intence daného rozhodnutí nelze plně interpretovat. To, zda se u nadřízených jednalo o čistě systematické rozhodnutí, protože chtěli využít dobrého pracovního potenciálu, nebo zda šlo o čistě dobrou vůli nelze zpětně bohužel určit. Nicméně samy narátorky tyto skutečnosti popisují jako okamžiky, kdy se k nim někdo zachoval dobře. Paní Dušková hovoří o své zkušenosti následovně.

„No, když sem se dostala, už bylo, to vite, to eště za těch komunistů. Já sem se potom dostala, to taky – to chci říct – vidíte, všichni komunisti nebyli stejný. My sme tam měli generálního ředitele, někýho Trunečku, a ten přišel na tu dílnu – já neuměla šít, já byla na to levá – ale já tam šila vycpávky do kabátů; no a von přišel na tu dílnu a říkal tomu mýmu mistrovi – jako ten mě to pak vykládal, že ředitel říkal, že mu tam jako ňák nese-dim, že mu to připadá, že mezi ty lidi jako nese-dim. No a von pak ten Tomička si mě zavolal a ptal se mě vodkud sem a já sem mu řekla – já sem byla zavřená, že mám zavřenou maminku, a že teda sem nemohla sehnat práci, že sem musela jít na tohleto. A my sme tam dělali kontrakty takovýhle ... jezdilo se modní přehlídky, jezdilo se do Zlína a von vám ten ředitel najednou řek, že do toho Zlína, aby mě uvolnili jako, abych tam jela ... že tam budu dělat ty fakturace jiný na těch kontraktech ... tam mě pozval na večeři, to vite, tam všechny ty holky, voni každej večer šaty, já v jedný sukni, blůze ... a začal se se mnou bavit, jak proč sme byli zavřený, tak sem mu to říkala a von vám

¹⁴⁹ Tamtéž, (00:02:06-00:03:09).

*potom skutečně udělal to, že s tím mistrem promluvil a řekl ať mě přeřadí někam do kanceláře. ... o von se teda zachoval takhle úžasně, fajn a bylo to teda komunisty.*¹⁵⁰

Se zaměstnáním samozřejmě nepomáhali pouze nadřízení spolupracovníci. Paní Kovářová, roz. Švejsová v podstatě popisuje důležitost existence sociálního kapitálu, když hovoří o tom, jak získala zaměstnání. Při přátelské rozhovoru jí známá nabídla práci v PPP (Prodejna pletářského průmyslu) Písek¹⁵¹.

Pakliže některé ženské narátorky hovoří o pomoci různých lidí, mužští narátoři, byť zcela pomoc třetí osoby nevyklučují, se ve vzpomínkách naopak profilují při vyhledávání pracovních aktivit jako sami rozhodující o svém dalším působení. Doktor Plocek se jako vystudovaný právník rozhodl své služby neposkytovat komunistickému režimu a místo toho vykonával manuální práci. Ke své právníkové profesi se vrátil až po roce 1989, kdy začal pracovat pro Konfederaci politických vězňů a pomáhat bývalým politickým vězňům získat odškodnění.

*„Já sem byl u toho Pražskýho stavebního podniku a pak se mě naskytla možnost, že bych dostal nějaký právníký místo. Já do tej doby sem nemoh jako právník jako dělat. Já sem za komunistickýho režimu sem nechtěl pracovat jako právník, jo. Pořád nebudu dávat svůj rozum tomu zlu, ale tam už, co sem se vrátil z kriminálu sem nemoh, musel sem pracovat manuálně, tam u Jáchymovskejch dolů, u Pražskýho stavebního podniku ... a pak sem šel do důchodu. ... já sem potom ještě chodíval jako - a byl sem placený, dokonce – do Arcibiskupského paláce ... tam sem byl právníkem po určitou dobu.*¹⁵²

Pan Janczik si své zaměstnání, z přesvědčení vlastní víry, také vybral sám. A to i přesto, že měl po propuštění z vězení možnost nastoupit do jeho původního zaměstnání.

¹⁵⁰ Eva Dušková roz. Vokálová (1931). Paměť národa. [online]. [cit. 28. 09. 2019]. (02:13:36-02:16:00).

¹⁵¹ Jarmila Kovářová, roz. Švejsová (1930). 1. vlastní rozhovor, srpen 2019, Písek. (00:31:15-00:32:33).

¹⁵² Josef Plocek (1925). Paměť národa. [online]. [cit. 28. 09. 2019]. (02:17:55-02:19:39).

„...přišel jsem nejdříve do Božkova, rozvázat pracovní poměr, ačkoliv jsem mohl nastoupit na svoje místo, mohl, čili já jsem mohl dál pokračovat jako, to bylo zajímavé, k tomu já jsem odsouzen nebyl. A asi ten senát toho krajského soudu v Praze taky jaksi neshledal, že bych nemohl nastoupit na své místo. No a tam bylo trochu jako takové pozdvižení, když já jsem tam přišel, byli náramně rádi, že jsem jaksi rozvázal pracovní poměr, protože jsem si spočítal hned, jasně, tak poslouchej, tam nemůžeš pracovat, to je jedna věc, že to by ti zatěžovalo tvoje křesťanské svědomí, že vyrábíš chlast pro lidi, který – ne že bys za to byl zodpovědný, ale zrovna bych se nejlépe necítil, že. A potom jsem věděl, že by mě zavřeli kvůli vojně. No tak jsem tedy věděl, že pro mě je už životním modelem jediné šachta.“¹⁵³

Doktor Málek se po návratu rozhodl dokončit přerušené vysokoškolské vzdělání a zprvopočátku mu tedy nevadilo, že byl automaticky přeřazen do nejnižší úrovně pracovní kvalifikace.

„Když sem se vrátil z Leopoldova, tak samozřejmě mně napsali nejnižší jako kvalifikaci jako pracovníka, nebo co, nějakou třetí třídu nebo, no tak to bylo automaticky, že jo, což mě nevadilo, poněvadž sem dělal toho zedníka, tak co sem udělal v úkole.“¹⁵⁴

Později, když potřeboval přesunout své síly a soustředit se na psaní závěrečných prací, pomohla mu s hledáním zaměstnání fakultní profesorka.

„A ona mně zprostředkovala (pozn.: doc. Olivová, kvůli psaní diplomové práce) práci, kterou mě nechala – svoji výborně placenou práci – kerou sem dělal třeba pro ČTK (pozn.: Česká tisková kancelář). A eště jiné věci sem dělal – takový melouchy – něco sem dělal pro Akademii, ty mně nedali ani korunu, ale ČTK platilo výborně ... takže tím sem se víceméně uživil, protože v té době sem zároveň musel

¹⁵³ Josef Janczik (1928). Paměť národa. [online]. [cit. 28. 09. 2019]. (02:34:58-02:35:58).

¹⁵⁴ Jiří Málek (1930). Vlastní rozhovor, srpen 2019, Písek. (01:26:25-01:26:35).

už pustit tu zedničinu a jeden čas sem pracoval – nedělal vůbec nic, protože sem musel chodit do archivu dělat tu práci, a jinak sem byl zaměstnaný na té filosofické fakultě jako asistent druhého stupně – to nejsou ti, co přednášej – ale to sou takový poskoci, víceméně a seznámil sem se tam tedy výborně s prací – napřed sem pracoval na katedře Češtiny, Českého jazyka a lingvistiky, kde sem se seznámil, to bylo velmi důležité, na manipulaci a akvizici knih a inventarizaci a tohleto všechno sem dělal, pučoval sem knížky a tohleto, no, hrubého platu pět set korun měsíčně.¹⁵⁵

Celková kvalita vztahů na pracovišti je z výpovědí narátorů nezodpověditelná. Narátoři je zmiňují pouze velice okrajově, což však jenom doplňuje jejich rozhodnutí nevěnovat těmto vztahům zásadní pozornost. Paní Hübnerová vztahy na pracovišti nijak neudržovala a co se týče její vězeňské minulosti uvádí, že svému kádrovému pracovníkovi slíbila, že o tom nijak nebude mluvit¹⁵⁶. Paní Kovářová, roz. Švejdomáková o vztazích na pracovišti také nemluví, avšak částečně odkazuje na zastoupení politické příslušnosti a s ním spojeném jednání kolegů. Zatímco na ni měly dvě kolegyně, soudružky, donášet, vedoucí skladu byl nestranný, její přítelkyně provozní též a ti ji podporovali¹⁵⁷.

Doktor Málek se k pracovním vztahům v podstatě nevyjadřuje. Vypráví však o celkově složité situaci zaměstnání získat – překážkou byla právě nutnost uvést, že byl ve výkonu trestu odnětí svobody. Zaměstnání tak hledal až devět měsíců, navíc, jako bývalý politický vězeň neměl šanci například pracovat s mládeží, neboť byl ideologicky nespolehlivý. Pro bývalé politické vězně byla některá zaměstnání nedosažitelná i přes jakoukoliv snahu.

„Ano, já sem nemoh sehnat zaměstnání, protože sem tam musel uvést ten kriminál. Když sem tedy psal v životopise ... (manželka: ťukal to doma na stroji, aby to byl vždycky originál, protože nechtěl dávat kopie) ... tady píšu, v tom roce padesát dva, šest týdnů před závěrečnou zkouškou na této fakultě sem byl protizákonně

¹⁵⁵ Jiří Málek (1930). Vlastní rozhovor, srpen 2019, Písek. (00:19:42-00:21:05).

¹⁵⁶ Naďa Ludmila Hübnerová (1926). Paměť národa. [online]. [cit. 28. 09. 2019]. (00:01:14).

¹⁵⁷ Jarmila Kovářová, roz. Švejdomáková (1930). 1. vlastní rozhovor, srpen 2019, Písek. (00:34:29 - 00:35:28).

vylouen a persekvován. Za mé rehabilitace v důsledku Usnesení XII. Sjezdu KSČ mi bylo ministerstvem povoleno dokončit vysokou školu. No jo, tak já sem napsal v důsledek usnesení. ... se týkalo komunistů, a já sem to klidně takhle napsal, takže sem vypadal jako rehabilitovanej komunista, ale stejně to neprošlo. Stejně to, voni k mládeži mě nevzali, jak sem vám říkal, ani k těm cikáňatům.“¹⁵⁸

Jistota zaměstnání v prostředí, které od všech práci formou legislativního nařízení vyžadovalo nebyla nijak dána. Závisela na rozhodnutí nadřízených a tam, kde vztahy nebyly pozitivní, jak uvádějí některé narátorky výše, byla libovůle nadřízených nasnadě. Doktor Málek vzpomíná na návštěvu *kádrováků* a oslavu narozenin kolegy v zaměstnání, které měli být důvodem ke snaze jeho nadřízeného k dání výpovědi odůvodněné jako reorganizace. Bylo jen paradoxem, že vlivem administrativní chyby – nesprávného datumu na výpovědi – byl nakonec přeřazen na ještě vyšší pracovní pozici¹⁵⁹. Se sobě vlastním vtípem vypráví o skutečně kontrole v zaměstnání.

„Kam přijeli mimochodem za mnou tam přijeli taky za účelem mě vyhodit ňáci kádrováci z Prahy. Kde ste byl 21. srpna 1969 ... já sem je šokoval poněvadž říkám – sem byl u soudruha Šalgoviče, na velvyslanectví v Budapešti. A co ste tam jednal? Já sem říkal – to se musíte zeptat, to je protokolováno na velvyslanectví, to si musíte přes ministerstvo zahraničí vyžádat opis. No, samozřejmě sem blafoval, poněvadž u žádnýho Šalgoviče sem nebyl, ale byli sme před velvyslanectvím, v autobuse a tedka tam ňáká paní ztratila pas nebo něco takovýho a tedka tam vylez – to byl takovej přihrblej – tam vylez ten Šalgovič a někdo v autobuse říkal – tak todle je ten Šalgovič, jo jeden z těch ultra komunistů. No tak já sem klidně prohlásil, že sem byl u Šalgoviče, ať si to ověřej. Mně bylo jasný, že si to nemůžou ověřit. No tak vodprejskli. To byla jedna z těch takových kousků, jo?“¹⁶⁰

¹⁵⁸ Jiří Málek (1930). Vlastní rozhovor, srpen 2019, Písek. (00:27:57-01:29:00).

¹⁵⁹ Tamtéž, (01:38:50-01:41:00).

¹⁶⁰ Jiří Málek (1930). Vlastní rozhovor, srpen 2019, Písek. (00:31:55-00:33:42).

Práce je v soudobé společnosti pro většinu jejích členů nutností zajišťující životní úroveň. Peněžní příjem je zásadní pro udržení bydlení, zajištění potravy, získání ošacení či požitků. Ve svobodné společnosti je však možné si její zaměření zvolit. Pracující pak má možnost do této životní nutnosti vtělit také další smysl či významy. Výběr možných zaměstnání byl však pro bývalé politické vězně silně omezen. Práce pro ně byla nejen nutností zajišťující potřeby každodenního rázu, ale i formou podřízení se systému – v této životní oblasti totiž skutečně neměli na výběr. Museli se zapojit do celospolečenské struktury, a to i přesto, že byli často nuceni vykonávat pouze dělnické pozice, bez ohledu na dosažené vzdělání. Ve vyprávění pamětníků lze nalézt tři formy vyrovnání se s touto skutečností. První je přijetí situace takové jaká je, kdy narátorky své uplatnění přesunuly ze sféry pracovního života do té soukromé. Ze vzpomínek je zřejmé propojení seberealizace v rodinném životě doprovázené snahou zapomenout na vězení s odmítnutím rozvoje v pracovní oblasti. Narátorky vlastně rezignovaly na společenskou část života a zaměstnání, a s ním spojené společenské styky, a nebezpečí další persekuce ze strany systému tím odsunuly do pozadí. Nutno dodat, že z jejich vyprávění není zřejmý náznak lítosti nad tímto rozhodnutím, spíše naopak. Druhou formou je projev odporu vůči nemožnosti rozhodnout se při hledání zaměstnání svobodně. Doktor Plocek, i přes to, že se mu v roce 1960 naskytla příležitost vykonávat práci právníka, tedy naplnit cíle jeho studijního života, tuto možnost odmítl. Rozhodnutí nepracovat pro systém, který jej persekvoval, nepodporovat jej svým přispěním, pro něj znamenalo více zadostiučinění než samotný výkon vystudovaného povolání. Třetí formou je intelektuální boj se systémem. Ten je evidentní z vyprávění doktora Mála. Při hledání zaměstnání se rozhodl zvýšit šanci formou nepřímého uvádění skutečností (např. informace vyznívající jako by byl rehabilitovaný komunista nebo výše uvedený příběh se soudruhem Šalgovičem).

15. Emigrace

Možnosti pro opuštění Československa po převzetí vlády komunisty byly velmi omezené a v podstatě se dají zaznamenat ve vlnách odpovídajících proměně přístupu k formě aplikace socialistické ideologie v politických strukturách země. Pavel Tigrid volný přechod hranic po únoru 1948 označuje za téměř nemožný avšak dodává, že i přes ilegality a fyzické nebezpečí, které přechod hranic po únorových událostech znamenal, se k tomuto kroku odvážilo více než 60 tisíc lidí. Jako další vlnu označuje období politického uvolňování v 60. letech¹⁶¹. Za třetí vlnu pak lze označit období bezprostředně mezi srpnovými událostmi let 1968–1969. Výročí okupačního léta přineslo násilné potlačení občanských demonstrací, což pro některé znamenalo onu pomyslnou poslední kapku. Ne všichni se rozhodli k emigraci pouze v rámci naznačených vln. Nelze popřít, že k odchodu se lidé rozhodovali na základě čistě osobních pohnutek vycházejících z nespokojenosti či osobního střetu s aktuálním režimem. Dále uvedené příběhy narátorů různorodost motivů a konečných rozhodnutí nabízejí.

Uvažovat o takovém kroku není jednoduché. Nejedná se totiž o rozhodnutí osobního rázu. Narátoři měli vlastní rodiny a do hry tak vstupovala odpovědnost vůči rodičům či dětem, o které bylo nutné se postarat, ale i strach z neznáma, které za hranicemi čekalo. Faktor strachu byl často i hnacím motorem takových rozhodnutí, obzvláště pak u bývalých politických vězňů, nebo alespoň jiskrou zažehnuvší samotné úvahy. Téma emigrace však, až na výjimky, není narátory při vzpomínání otevíráno z jejich vlastní iniciativy. Zdá se tak, že pro většinu z nich to není natolik zásadní okamžik, aby jej volili jako rozhodný pro svůj další každodenní život. Na otázku, zda uvažovala s rodinou o emigraci, odpovídá paní Kovářová, roz. Švejdová následovně.

„Přemýšleli, protože, manželovo maminka byla z Tyrol a tam sme měli široký příbuzenstvo, musím říct že dost i movitý, protože každej druhej tam měl nákej ten penzion, ... a manželovo maminka v šedesátymym roce, žádala vo povolení

¹⁶¹ Tigrid, Pavel. *Politická emigrace v atomovém věku*. s. 43.

podívat se do svého rodného města, což byl Brixen. No a v tom šedesátým osmým roce to jakž takž šlo, tak manžel tam s ní byl v tom Brixenu a u několika těch příbuzných no a tak jako dobrý no a za rok v šedesátymdevátým roce sme žádali vobá , jestli by nás tam pustili na návštěvu a v tom šedesátým devátým roce, eště někdy v červnu, sme to povolení dostali. To bylo začátek prázdnin, děti sme vodvezli k mejm rodičům u Rožmitála a my sme tam jeli. ... byli sme v Klausenu u těch příbuzných a koukáme na televizi a srpen šedesát devět, v Praze. ... já sem se bála vrátit. Já sem se bála vrátit a přemlouvala pak – už sme se vraceli do Lince, kde sme nocovali a já sem říkala – hele, nebudeme se vracet, já se bojím, když tak zavoláme mému bratrovi, kerej žil v Krumlově, ať přiveze nám děti na hranice. Ale manželovi se to nezdálo možný a říkal – hele vrátíme se a hned zažádáme znova o vízum (pozn.: výjezdní doložku) ... tak sme se vrátili a byli sme tu asi pět dní, tejden, a byl zákaz výjezdu do zahraničí.¹⁶²

K emigraci tedy nedošlo, ale paní Kovářová hodnotí tuto skutečnost vesměs kladně. Odkazuje, že nemohla vědět, že by například manželství trvalo a že by mohla zůstat nakonec v cizině sama, tedy to, jak to dopadlo, bylo nakonec správně.

I Doktor Málek se ženou uvažovali o odchodu do zahraničí a společně vysvětlují proč se nakonec rozhodli příležitosti, která se jim naskytla, nevyužít.

„Uvažovali a sice, já sem dostal, náhodou sem přišel ke kamarádovi na návštěvu, kterej ráno prchal do zahraničí a nikomu nic neřek, protože si říkal moh by ho kdokoliv proto, že jo. Já sem vod něj dostal obálku, kde bylo samozřejmě jeho méno a tak dále, Jugoslávská známka, že je zvanej do Jugoslávie a tak dále, von mně to dal. Dal mně spolu, dal mi tam k tomu zvláštní gumu, která, když se s tím jezdilo po tom tištěným, tak to nerejpalo papír, ale vysávala, jo. No já sem s tím šel, napsal se si svoji adresu na to, na fakultě byl jeden Chorvat, kterej mně to napsal, jako učitel, jo, mně to napsal Česko-Chorvatsky, aby to bylo jako jasný, že mě zve do Chorvatska, na sever někam, na cestu a celou rodinu, kterou bude

¹⁶² Jarmila Kovářová, roz. Švejnová (1930). 2. vlastní rozhovor, srpen 2019, Písek. (00:28:30-00:33:06).

*platit a včetně pobytu, na cestu, ale že musím jet přes Rakousko. No tak sme vo tom uvažovali, no já bych byl bejval, manželka zas kůli mamince tady zůstala ... a udělali sme dobře nakonec, poněvadž, bylo to jako určitý riziko, ale dopadlo to dobře a sme rádi, že sme tady zůstali a že sme nikam nejeli.*¹⁶³

I oni nakonec své rozhodnutí kvitují. Zprávy, které posléze o některých jim známých emigrantech získali, hovoří o nelehkosti života v emigraci o výkonu zaměstnání v často manuálních pozicích a ne v oboru vzdělání. Důvodem neemigrovat nakonec byla logická promyšlení možností, které oba narátoři s rodinou učinili. O důvodech emigrace po roce 1948 hovoří paní Šidáková. V té době se k odchodu rozhodovalo mnoho mladých lidí, studentů. V jejím případě byl podnět k emigraci dán vztahy jejího manžela v zahraničí. Díky svým kontaktům dostal zprávu, že by bylo možné odejít také. Nakonec odešel pouze on, neboť měli v té době malé dítě a paní Šidáková se takové akce bála.

*„Manžel moh dostat práci jenom jako zedník, dlaždič, já nevím nebo jak dělaj střechy nebo prostě do dolů, což odmít a protože měl nějaký ty styky ještě přes – to se udržovalo ... tak dostal zprávu, že by nás dopravili pryč ... to bylo spousta studentů utíkali za hranice ... a protože sme měli toho kluka maličkýho, tak von (manžel) říkal, že ještě počkáme, že to (emigraci) odložíme kvůli tomu dítěti. Nakonec to ale nešlo, poněvadž ho hnali – měl narukovat okamžitě - ... měl narukovat na Slovensko. Tak říkal – já musím teď jakoby narukovat, ale narukovat nebudu a vodejdu pryč. ... Von jako přešel docela vzorně, ale já jsem vodmítla prostě s Martinem (syn), malým klukem jít, protože von byl vopravdu mu bylo – kolik mu to bylo – osm měsíců.*¹⁶⁴

S manželem se dohodli, že za ním odejde později, což se jí nakonec nepodařilo. Je smutnou ironií, že snaha osvobodit se v tomto případě dopadla velice špatně. Jejím následkem bylo uvěznění narátorky a poté i jejího manžela.

¹⁶³ Jiří Málek (1930). Vlastní rozhovor, srpen 2019, Písek. (02:11:35-02:13:39).

¹⁶⁴ Helena Šidáková (1925). Paměť národa. [online]. [cit. 28. 09. 2019]. (00:25:15-00:27:42).

Na podařenou emigraci ve svém vyprávění vzpomíná paní Vítová. Té se podařilo odejít díky možnosti využít zájezdu do Itálie, odkud dále překročila hranice do Rakouska. O jejím plném rozhodnutí se osvobodit i přes strach, který celý přechod hranic doprovázel svědčí její vzpomínky.

„V devětašedesátym sme si koupili letenky od Čedoku – zájezd do Benátek. No a pak už mě nechtěli pustit... sestra říkala, no moc se netěš, byli tady z StB a máš odevzdat pas na StB, nikam nesmíš jet. Tak jsem chytla pas – já jsem přijela autem z těch Krkonoš – tak jsem jela do Pl-, ale to bylo tady ještě na tom StB, na tom... (tazatelka: Na Nábřeží) jo. A jsem se tam doptala, já už nevím, jestli jsem věděla méno, a teď vylez takovej chlap, no na první pohled můj nepřítel, rzavej, protivnej, a teď mezi dvěma mi řek abych mu dala pas. Já sem říkala já ho tu nemám. A on povídá, to nevadí, mě nedoběhneš, už jsou učiněna veškerá opatření, aby si se z republiky přes hranice nedostala. A chtěl zmizet za dveřma. Mě popad takovej vztek, já ho chytla zato rameno, vytáhla sem ho ven. Říkala sem, dobře, když nepojed, nepojedu. Ale teď mi řekneš, kde dostanu ty peníze, protože já to zaplatila za tatínka a za sebe, a von beze mě taky nepojede, tak mi řekni kde. A von jako na to skočil a povídá, to se zeptej tvýho ředitele – to myslel jako ČTK – ředitel, doktor nebo inženýr Placht nebo Plachta a tak já jsem řekla no tak dobře, tak sem ho pustila. ... tak jsme tam přijeli (pozn.: k řediteli ČTK) a já mu musela dát knížku, kde bylo dvacet tisíc (Kčs) ... a von mi za to – sem si já napsala a von to podepsal – že jako jsem asi udělala svoji povinnost, no prostě, že nemá nic proti tomu, že můžu přes ty hranice jet.“¹⁶⁵

„My sme tam čekali na tom letišti, jak tam všichni čekaj, aby byli vpuštěný a teďkon tam přišel nějakej takovej zase StBák a teďko – je tady soudruž- pardon, paní – a teď čet tři ména, a ty ještě tam votud vytáhli a já mezi nima nebyla.“¹⁶⁶

Příběhy jednotlivých narátorů ukazují na to, jak problematické celé téma emigrace bylo. V současnosti bývá velmi složité pochopit, proč se lidé v tehdejších

¹⁶⁵ Eva Vítová (1930). Paměť národa. [online]. [cit. 28. 09. 2019]. (01:16:55-01:20:13).

¹⁶⁶ Tamtéž, (01:20:53-01:21:15).

Československu, když se jim naskytla taková možnost, nakonec k emigraci neodhodlali. Možnost volného pohybu, která je dnes považována za běžné právo člověka se dostává do střetu s poznáním, že v minulosti něco takového samozřejmě nebylo. S rozhodnutím odejít se nevázaly pouze osobní pohnutky či vidina lepšího, svobodného života. Ten, kdo o odchodu uvažoval musel, vzhledem k vládnoucímu politickému režimu, zahrnout všechny rozhodující prvky. I zde se tím nejzásadnějším ukazuje být rodina a hrozba negativního dopadu na ni. Ačkoliv by se tak na první pohled mohlo zdát, nebylo to rozhodnutí osobní rázu. Obava z dopadů na blízké osoby byla v některých případech větší než příslib svobody.

Otázka, zda odejít nebo zůstat je v těchto případech založena na existenci strachu. V případě partnerů je navíc strach propojen se vztahem, který je mezi nimi vytvořen. Vychází buď z předpokladu negativního vývoje událostí, jak tomu bylo v případě paní Šidákové, kdy snaha se vyhnout budoucím útrapám nakonec byla jejich příčinou, nebo z osobní zkušenosti. Tak tomu bylo v případě ostatních narátorů v této kapitole. Proti strachu z místní situace pak při rozhodování narátorů vystupoval strach z neznámého, zesílený nejistými a často negativními zprávami o těch, kteří emigrovali. Hrozící nebo již dokonaná persekuce a na ní navazující životní podmínky, ačkoliv byla psychicky i fyzicky vysilující, se paradoxně pro narátory stala poznanou skutečností. Zažitá zkušenost přináší možnost přípravy na její případné, byť nechtěné, opakování. Obavy, které jsou s ní spojené sice zůstávají nadále negativní, lze je však zařadit do oblasti poznaného (např. když doktor Málek hovoří o opětovném uvěznění, hovoří v podstatě o návratu do známého prostředí, ve kterém se již uměl pohybovat). Oproti tomu obava z neznámého může působit mnohem silněji a mít tak více negativní dopad na rozhodnutí. Jednoduše řečeno, strach z toho, jak bude vypadat život v emigraci je podstatnou příčinou rozhodnutí neemigrovat. Takový strach se nutně nemusí skládat pouze z obav o vlastní bezpečí, ale může být propojen s obavou o nejbližší osoby, které by emigrant doma zanechal. Obě tyto komponenty se mísí kupříkladu ve vyprávění manželů Málkových o promýšlení možného odchodu do zahraničí.

Při porovnání uváděných důvodů není možné si nevšimnout ještě jednoho rozhodovacího faktoru. Tím je zkušenost s vězením (s důrazem na jeho délku) a schopnost predikovat a přijmout varianty dopadů odchodů. Pragmatismus, na kterém

je založeno rozhodnutí manželů Málkových je protipólem nezkušenosti s trestajícím systémem v případě zadržení u paní Šidákové a naprostou odhodlaností paní Vítové, která odešla za hranice sama, odhodlaná začít znovu.

16. Rehabilitace

„V našich věznicích není ani jeden politický vězeň; jsou tam pouze kriminální zločinci.“

Viliam Široký, předseda vlády,

24.5.1956.

Jak jsem dříve uvedla, rehabilitace 60. let nebyly projevem snahy skutečně napravit nezákonné procesy a týkaly se hlavně komunistů. Pro nekomunisty se sice našly možnosti ve formě Zákona o soudní rehabilitaci, ale ani ten pro ně nebyl zárukou spravedlivého zacházení.

Prohlašuje se v něm, že se rehabilitace netýká *nepřátel socialistické výstavby* a samozřejmě jiných trestných činů¹⁶⁷. Dle § 5 o zahájení řízení mohl požádat jak samotný odsouzený, tak jeho příbuzní v přímém pokolení a zároveň mohlo být jednáno jak o odškodnění, tak o zahlazení trestu. Zákon však připouštěl i možnost, že v rámci řízení bude stanoveno, že ke spáchání trestného činu došlo, což znamenalo, že odsouzenému mohl být vyměřen nový trest (byť nesměl být tvrdší než trest již vynesený, jehož se týkalo samo řízení dle Zákona o soudní rehabilitaci). Na první pohled zajímavá úprava, by se mohla zdát jako možnost nápravy skutečnosti týkající se trestů, u některých odsouzených vynesených na desetiletí. V praxi však jeho aplikace vypadala jinak. Někteří pamětníci vyprávějí o tom, jak jejich snaha o vlastní rehabilitaci dopadla vynesením rozsudku prohlašujícím, že jejich trestná činnost se skutečně stala a trest (v případě jeho zkrácení oproti původnímu rozsudku) byl již vykonán.

Nelze však tvrdit, že k rehabilitacím odsouzených nedocházelo. Příkladem může být příběh doktora Málka, jehož první výkon trestu odnětí svobody byl nakonec přerušen a na něj navázaná rozhodnutí byla zrušena. V jeho případě bylo vyplaceno i finanční odškodnění.

¹⁶⁷ 82/1968 Sb. Zákon o soudní rehabilitaci. *Zákony pro lidi – Sbírka zákonů ČR v aktuálním konsolidovaném znění*. [online]. [cit. 23. 09. 2019].

„Představte si, že sem byl odškodňován už za komunistů. Protože, to bylo zajímavý, že voni když zjistili, že byl někdo neoprávněně vězněn, tak nás pár desítek lidí, nás odškodňovali a já sem dostával pravidelně každé rok nevim, pár-ňákou tisícikorunu (paní Málková: čtyři tisíce se pamatuju), no tenkrát bylo dost, prostě krylo nám to dovolený. ... ano, v rámci té obnovy řízení, kdy nám snížili trest podstatně, jak sem vám říkal, zbylo mně jenom osumnáct měsíců, a ten rozdíl mezi tím co sem měl odsezený a těmi osumnácti měsíci, tak za to nám platili. ... a pak sem dostal taky, samozřejmě (po revoluci), no to sme, pak sme dostali víc, protože teďka ten no, ta konfederace dokázala vymoct ještě další odškodnění za vazbu, pak dokonce nám začali proplácet ... proplatili dovolenou, poněvadž sme neměli žádnou dovolenou, tak já sem dostal jedenáct dovolených proplacených, čili takhle sme dostali jako slušný částky, takže ... rozhodně, musel sem ji nějak upozornit (Konfederaci pol. vězňů), poněvadž, no myslím, že sme museli nějak jako žádat nebo prostě upozornit na sebe, že mám nárok ze zákona a tak dále. (paní Málková: a dokumentovat to nějak).“¹⁶⁸

Je však nutné dodat, že doktor Málek strávil ve vězení více než 10 let, než k tomu došlo, a jeho trest byl součástí jeho následného každodenního života. Otázkou pak zůstává, zda je skutečně možné v takových případech o rehabilitaci nezákonně poškozeného vůbec hovořit.

Zákon č. 119/1990 Sb. o soudní rehabilitaci, účinný od června 1990 umožnil bývalým politickým vězňům požádat o rehabilitační řízení, ve kterém by soud rozhodl o jejich případu. Ačkoliv tedy byly činy ve jménu komunistické ideologie prohlášeny po roce 1989 za zločiny, vyžadoval tento zákon dodržení právní nutnosti před rozhodnutím každé jednání za minulého režimu řádně prošetřit a rozhodnout o něm na základě skutečných důkazů. Bylo tak dostáno spravedlnosti v legislativním prostředí demokratického zřízení. Spravedlnosti se však v reálném životě nemuselo dostat všem. Aby bylo možné v následujících přezkumných řízeních vydat řádné rozhodnutí, musely být k dispozici důkazy, respektive soudní spis, podle kterého bylo rozhodnuto v politickém procesu. Důkazy byly stěžejní.

¹⁶⁸ Jiří Málek (1930). Vlastní rozhovor, srpen 2019, Písek. (02:01:30-02:03:31).

Získat je však nebylo vždy možné. Některé spisy byly ztraceny zcela, v jiných chyběl dostatek dokumentů. Někteří svědci již byli po smrti. Pan Janczik vzpomíná jak se snažil svůj spis shromáždit, neboť byl původně odsouzen za rozkrádání státního majetku a schodek ve výši 369,95 Kčs, přičemž odsouzen byl na pět let vězení. Vzhledem k tomu, že jeho obvinění a odsouzení předcházela jeho dlouhodobá kritika vedení podniku, chtěl znát veškeré okolnosti tehdejších událostí.

„Když jsem se pídil po materiálech, když začala rehabilitace po tom nastoupení té sametové revoluce, protože jsem chtěl zjistit, co se vlastně stalo, tak jsem se nakonec dostal do plzeňského archivu, to je pravda, ale zjistil jsem jednu jedinou věc – že tam byl pouze rozsudek a všechno ostatní bylo skartováno. A teď jsem se ptal, já povídám a kde jsou ty ostatní materiály? Vždyť u mě dělali domovní prohlídku, sebrali mně vkladní knížku a tak dále, abych zaplatil škodu a podobně. Co se s tím stalo? Kde jsou zápisy z toho všechno? Protože to by, to všechno by – to všechno se ztratilo.“¹⁶⁹

Vedle možnosti soudního rozhodnutí v rehabilitačním soudním řízení lze jako další obdobu snahy o nápravu, hlavně v bezprostředních létech po roce 1989 nalézat ještě jiné formy aktivit narovnání pokřiveného právního systému. Vedle oficiálního prohlášení zločinnosti jednání bývalého režimu, které bylo následně zakotveno i v Zákoně č. 198/1993 Sb. o protiprávnosti komunistického režimu a odporu proti němu, ze dne 9. července 1993¹⁷⁰, se některým politickým vězňům dostalo i vyznamenání od státních činitelů.

„Jsem nic nežádala, já sem nic nežádala, ale jak to bylo s tím Václavem Holubem, sme jednou dostali pozvánku vod Konfederace politických vězňů, do Prahy, k ministru Stropnickýmu a mohli sme vzít s sebou dva členy rodiny nebo tak. A tak Václav jel s dcerou, já sem jela s nima autobusem ... na Knížecí na mě čekala

¹⁶⁹ Josef Janczik (1928). Paměť národa. [online]. [cit. 28. 09. 2019]. (01:04:19-01:05:13).

¹⁷⁰ 198/1993 Sb. O protiprávnosti komunistického režimu a odporu proti němu. *Zákony pro lidi - Sbírka zákonů ČR v aktuálním konsolidovaném znění* [online]. [cit. 23. 09. 2019].

*dcera a dvě vnoučata, ... tak sme byli u toho ministra Stropnickýho pozvaný, dostali sme ňákej metál a měli sme dostat sto tisíc korun, no, to potom přišlo.*¹⁷¹

Jíní byli požádáni o to, aby se dále zasazovali o rozkrývání komunistických zločinů.

*„Tak on mně (pozn.: generál Radek Procházka, přítel narátora), když se to votočilo, říkal okamžitě všeho nech a nastup do Úřad- tenkrát se to menovalo po německém způsobu, Úřad pro ochranu ústavy a demokracie – nynější BIS. A já sem říkal – ne, to, nepudu, já si dodělám, protože mám tři měsíce do toho, nebo čtyry měsíce – né, to jsem měl půl roku eště do toho, do důchodu, já si dodělám až do důchodu a pak tam přijdu a teď tam pošlu dceru. Tak sem tam poslal dceru jo, a za půl roku sem tam přišel sám. Což byla taky legrace, poněvadž to bylo v budově, která byla tajná. Až na to, že když sem tam šel tak ten den vyšly noviny ... kde byla fotografie toho objektu, tajnýho, s nápisem všichni prezidentovi muži dnes sídlí v ulici Pod Kaštanem.*¹⁷²

Nelze samozřejmě říci, že by snad tyto aktivity byly skutečnou a plnohodnotnou nápravou toho, co museli bývalí političtí vězni prožít kvůli rozhodnutí představitelů bývalého politického režimu. Důležitost takové aktivity je potřeba nalézat v tom, že nakonec bylo minimálně prohlášeno, že lidé, kteří byli postiženi svévolí představitelů bývalého režimu a poškozeni v zájmu prosazování ideologie, které neučila své podporovatele s odpůrci diskutovat, ale fyzicky se jich zbavit nebo je alespoň velice dlouhou dobu odstavit z jakékoliv úrovně veřejného života, byli persekovaní nezákonně. Bývalí političtí vězni, lidé, kteří byli po dobu trvání bývalého režimu drženi na okraji společnosti, byli po mnoha letech oficiálně uznáni jako lidé, kterým bylo činěno příkoří a bylo jim umožněno se opětovně do veřejné sféry v plném rozsahu zapojit. Taková je oficiální skutečnost, důležitá pro celospolečenské mínění. Je však zásadní si položit otázku, jak na ni reagují samotní bývalí političtí vězni. Je vůbec možné říci, že pro ně bylo dosaženo

¹⁷¹ Jarmila Kovářová, roz. Švejdová (1930). 1. vlastní rozhovor, srpen 2019, Písek. (01:47:53-01:49:52).

¹⁷² Jiří Málek (1930). Vlastní rozhovor, srpen 2019, Písek. (00:44:24-00:44:41 a 00:45:30-00:46:43).

spravedlnosti – je možné prohlásit, že jednání, kterého se na nich dopustili představitelé složek výkonné moci tak bylo odčiněno? A jaký důkaz by takové prohlášení bez dalšího potvrdil? Pravděpodobně by musel něco takového prohlásit každý z postižených sám, na základě individuálního postoje. Vyrovnaní se s minulostí je totiž naprosto individuálním počinem, kdy jednomu stačí oficiální „pokání“ společnosti a dalšímu právní rozhodnutí nebo osobní smíření. Jenže v tomto směru se žádný z nich nevyjádřil. Vyprávění narátorů odhaluje několik překážek, které lze pochopit jako omezující pro dosažení zadostiučinění. První je byrokratická oblast. Příběh pana Janczika je důkazem jeho snahy nalézt odpovědi, pochopit podstatu minulých událostí a dosáhnout narovnaní jejich právního dopadu. V jeho případě však k oficiální rehabilitaci kvůli ztrátě důkazního materiálu dojit nemohlo. Jeho smíření lze spíše očekávat v duchovní formě, ve víře, kterou ve vězení získal. Překážka citového rozměru je evidentní z vyprávění paní Kovářové. Vzpomínka na vězení je pro ni natolik silná, že se jí vrací před spaním ještě dnes. Nejtěžším zásahem je ale vytržení z rodinného kruhu a domova, do kterého se nikdy nevrátila.

Je zřejmé, že pro narátory není celospolečenské uznání nebo legislativní zázemí umožňující obranu zásadní pomocí při vyrovnávání se s minulostí. Dopad nezákonného jednání, kterého byli přímými účastníky není vždy možné odvrátit oficiálním odmítnutím ani jej narovnat právními prostředky. Rehabilitační snahy po roce 1989 tak byly spíše narovnaním celospolečenských vztahů. Z vlastní podstaty však nemohly plně odstranit dokonané bezpráví a jeho dopady na produktivní část života narátorů. Odcizenou část jejich života jim žádným z těchto počínů nemůže navrátit.

17. Život po roce 1989

Konec 80. let, respektive jejich druhá polovina, probíhal ve znamení společenské proměny, ovlivněné nejen zdola. Vliv na další události, přicházející shora, byl nejen ve znamení hospodářsky nutné proměny skomírajícího Sovětského svazu a snahou úpadek napravit pomocí politiky Perestrojky a Glasnosti Michaila Gorbačova, ale i nejednotnými vztahy uvnitř komunistických stran v evropských zemích. Pro Československo bude navzdý dějinným milníkem poslední kvartál roku 1989, ve kterém se postupná degradace celého systému vystupňovala. Sametová revoluce byla počátkem proměny politického uspořádání. Československé společnosti se otevřely dveře za nimiž se blýskal západní svět a jeho možnosti a nastal čas na vykročení do neznáma. Tento krok byl spojován s nadějí, s vyhlídkou lepší budoucnosti.

Jak na toto období vzpomínají narátoři? Jaký byl jejich život po roce 1989? Především je důležité uvést, že rok 1989 nepřichází bezprostředně po jejich propuštění, pro opakovaně uvězněné narátory prvního, z výkonu trestu. Pro většinu z nich již uběhlo více než dvacet let. To je doba dostatečně dlouhá pro vytvoření pevných základů životního prostředí jedince a rodinného zázemí, které bylo pro většinu z nich, jak jsem odkázala v kapitole [10. Rodina](#), zásadní.

Téma této diplomové práce není od počátku zaměřeno na popis období života narátorů po roce 1989, a tedy ani výběr životních příběhů narátorů či samotné provedené rozhovory nebyly k tomuto období nijak směřovány. I přesto lze i ve vybraném vyprávění nalézt marginální odkazy, většinou ve smyslu hodnocení současné situace. Nelze tedy s jistotou říci, že pro ně byl konec roku 1989 dalším z milníků nebo že by s ním snad silně spojovali změnu vlastního života. Tím důvodem může být též skutečnost, že v roce 1989 byli narátoři již v důchodovém věku, tedy nejproduktivnější část svého života již prožili.

Paní Dušková svou zkušenost s minulým politickým uspořádáním volně převedla v nedůvěru k novému establishmentu. Když měl její syn možnost odjet studovat do USA, převážila nakonec obava z toho, že by se mohlo opět jednat o *falešnou hru*, že by i v nové době mohla na ni i její rodinu dopadnout komunistická svévole. Rozhodnutí, které zamezilo jejímu synovi studovat v zahraničí učinila na

základě dlouhotrvajícího strachu, který jí naučil podezřívavosti a nedůvěře v jakékoliv politické aktivity. Takový přístup je pochopitelný obzvláště při uvědomění si, že bývalí komunisté byli stále přítomni na politické scéně.

„A právě nejhorší je to potom, po tý revoluci, voni ty děti těch komunistů okamžitě měly fleky, oni mohly se učit Anglicky, voni mohly do ciziny. Ty děti naše vůbec ne. To nám dokonce přišel jednou dopis jako z Ameriky a že by mýmu synovi zaplatili studie tam, všechno, a aby jako sme ho přihlásili a to, no. Třeba to bylo – někde možná ten dopis tady mám – třeba to bylo nějak možný, ale my sme se báli, já sem se bála aby to nebylo zase nějakej tah od komunistů, že nás to – jestli do tý Ameriky, že by někdo šel a že bysme zase klidně to, tak sme radši to zahodili a nešli do toho. Třeba to bylo vod někoho, že by se vo nás dozvěděl, že by to umožnili, no ale člověk už byl pak tak vyjukanej.“¹⁷³

Doktor Plocek hodnotí změnu režimu jako něco, co sice mohlo vyřešit a napravit hospodářskou situaci, nicméně s ní nespojuje automatickou nápravu v mravní oblasti. Takovou schopnost přisuzuje pouze lidem, kteří budou schopni mravní kázeň dlouhodobém horizontu opětovně nastolit. Ukazuje tak na další rozměr následků vlivu předchozího politického režimu.

„V tom osmdesátým roce sme žili v přesvědčení ... to co tady bylo se napraví, ta otázka, víte vona ta otázka ekologická není tak těžká, ta se dá opravit za – nechci říct za měsíce – ale za pár let. Ale otázka mravní, tu neza- za pár let nenapravíte. Jestliže něco je narušeno mravně, to znamená, že já – tady u nás nemůžete počítat na dvě generace, který žili v době režimu komunistickýho, ty sou zabítý, ty sou vyřízený, tam s nima nic neuděláte, takže já jenom když vidim ty mladý, ty děti, jo? Tak si říkám - snad ty děti ... víte ty děti, když vidí, že otec s matkou se hádá rozvedli se, tak ... bude trvat leta a ne generace, než se to spraví.“¹⁷⁴

¹⁷³ Eva Dušková roz. Vokálová (1931). Paměť národa. [online]. [cit. 28. 09. 2019]. Druhý rozhovor. (01:28:12-01:29:23).

¹⁷⁴ Josef Plocek (1925). Paměť národa. [online]. [cit. 28. 09. 2019]. (02:16:07-02:17:42).

Strach se ukazuje i v hodnocení paní Kovářové, roz. Švejdové. Strach nemá o sebe, ale o své děti a vnuky, neboť nevěří, že současní politici jsou a budou schopni vytvářet a udržovat bezpečný stát pro jejich život. Kriticky uvažuje nad bezprostředním obdobím po roce 1989 a jeho následky a současné politické kauzy spojuje s jednáním komunistických představitelů, což její obavy o budoucnost ještě zesiluje.

„Víte, prezident Havel to myslel jistě dobře, ale nechci říct, že byl slabej a vokolo zrovna něj to taky, taky bych si byla představila nějaký jiný lidi, ... já Klaus, ten, to je, toho nemám ráda, ani – chraň Bůh – toho jeho syna a víc těchle lidí se podepsalo na tom, co potom přišlo, Jo? To celá ta reforma to bylo pěkný, to nebylo dobrý, to nebylo dobrý a ty zbohatlíci, víte, to nedovedu pochopit, nedovedu pochopit, jak mohli bejt náký tydlety milionáři, miliardáři, jak můžou vůbec bejt? Jak k tomu přišli? No, vo Babišovi ani nemluvim.“¹⁷⁵

Změna politické struktury po roce 1989 však zcela bez dopadu nebyla. Bývalí političtí vězni měli díky ní větší možnosti sebeprosazení ve společenském prostoru. Jejich angažovanost v Konfederaci politických vězňů mohla být, a v některých případech se tak také stalo, proměněna v aktivní politickou činnost nebo v aktivity zaměřené na vyšetřování zločinů komunismu. Jiní se politické kariéře vyhýbali a pokračovali ve vlastní zvolené cestě. Pan Stránský s povděkem vzpomíná, že odolal pozvánkám do politiky a dále se věnoval kariéře spisovatele, která jej skutečně naplňovala.

„A hlavně sem blaženej, že sem do tý politiky – čím dál tím blaženější, že sem do tý politiky nevstoupil, přesto že to už je folklór, že mě každý dva roky dycky někdo osloví, jestli bych nechtěl jít dělat senátora. A já každý dva roky dycky říkám – děkuju, již jsem zvracel, že jo.“¹⁷⁶

¹⁷⁵ Jarmila Kovářová, roz. Švejdová (1930). 1. vlastní rozhovor, srpen 2019, Písek. (01:57:07-01:58:52).

¹⁷⁶ Jiří Stránský (1931). Paměť národa. [online]. [cit. 28. 09. 2019]. (01:57:07-01:58:52 a 01:37:57-01:38:22).

Uvedená hodnocení situace vykazují zklamání nad rozvojem společnosti a jejích politických struktur. Po roce 1989 sice byli narátoři a narátorky často v rámci všeobecného společenského konsensu obrazně řečeno pozvednuti do stavu z něhož byli předchozím režimem vyloučeni. Představitelé nového svobodného režimu jim mnohdy formou oficiální slavnosti předávali ocenění a děkovali za jejich protirežimní boj nebo je vyzývali k činnosti ve veřejném sektoru. Takovým okamžikům však narátoři nevěnují příliš pozornosti. Nelze říci, že by tím nebyli potěšeni. Někteří se ale, na základě přímé zkušenosti, staví spíše do role varujících, odkazujících na to, že se situace po změně režimu neproměnila zcela správně. V hodnocení paní Kovářové je možné poznat pochybnost o obsazení politických kruhů jak bezprostředně po roce 1989, tak v současnosti. Pro paní Duškovou byla změna pouze převlečením kabátů ze strany komunistických představitelů. Obě však pociťují obavu ze současného stavu a možnosti jeho změny. Strach, který v nich byl minulým režimem vytvořen a dále posilován v nich přetrvává jako trvalý odkaz na nich vykonávaného bezpráví. Jejich poznání je naučilo, že nelze vyloučit, že se stejná situace, byť založená na nových reáliích, stane znovu a přivedlo je do stavu neustálé ostražitosti a spíše negativního postoje.

18. Životní strategie?

Pojem strategie vychází z řeckých slov *strategos*, tedy generál, *stratos*, znamenající vojsko, výprava a *agein*, což znamená vést¹⁷⁷. Hovoří-li lidé o strategii, hovoří v podstatě o plánu, vlastním nebo sdíleném, „jak na věc“. Znamená to, že si do určité míry vědomě volí způsob, jak se s danou věcí vyrovnat, jak ji zařadit do událostí jejich života, jak nadále naložit s jejími reáliemi a faktory a s tím spojenými konsekvencemi. Uvažují tedy v časovém měřítku o blízké budoucnosti mající vliv často i na tu vzdálenou. Strategie mohou být krátkodobé i dlouhodobé, vždy záleží na aktuálních okolnostech.

I bývalí političtí vězni museli v závislosti na okolních činitelích volit různé cesty a řešení, v jejich případě ovlivněné faktorem často mnohaletého vězení, které mělo nejen na jejich vlastní životy dopad v dlouhodobém měřítku. Byli si generály, volícími si cestu i vojskem, které tuto cestu nastoupilo a prováděli tak po ní nejen sebe, ale i své bližní. Ať už vlastní strategie plánovali sebeděle, vždy do nich mohlo zasáhnout něco, co je více či méně pozměnilo. Někteří pánovali strategií více defenzivní, jiní více ofenzivní, všichni s cílem zajistit sobě i rodině co nejvíce kvalitní život, a to v prostředí v oficiální rovině často nepřátelském, které se na úrovni osobní v některých případech tajně, v jiných snad hlavně navzdory těm oficiálním, měnilo v přívětivější.

Hovoříme-li o osobních strategiích, je potřeba toto sousloví zásadně vnímat v plurálu. Vlivem každodenního života, který člověka neustále atakuje událostmi vyžadujícími rozhodování, se naše strategie mohou proměňovat téměř neustále. I přes to, že nás strategie vede ke zvolenému cíli, jí samotnou jako cestu k němu, musíme často pozměnit. Ať už narátoři volbu strategie ve vzpomínkách situují do období výkonu trestu odnětí svobody, nebo až po propuštění z něj, vykazují jistou rozhodnost. Mají jasný cíl (studovat, žít pro rodinu, zapomenout) a to, zda mají plně rozmyšleny a naplánované všechny kroky k jeho dosažení není zcela zásadní. Vzpomínky uváděné v kapitolách výše dokladují, že se jim svých cílů dosáhnout většinou podařilo. Existuje však jediný cíl, jehož dosažení je diskutabilní. Je jím

¹⁷⁷ Strategie. [online]. [cit. 28.09.2019].

rozhodnutí zapomenout. Ačkoliv narátoři, kteří se rozhodli zapomenout, na dotaz ohledně otevřenosti komunikace o zážitcích ve výkonu trestu s jejich okolím odpovídají negativně, tedy svému rozhodnutí z dlouhodobého pohledu dostáli, zapomenout nedokázali. Často proto, že minulost takového rázu prostě nebylo možné, obzvláště po dobu trvání minulého režimu v Československu, jen tak smazat, zbavit se jí. Ale také proto, že dospěli k závěru, že je naopak velmi důležité nezapomenout a následujícím generacím předat vlastní zkušenosti, zážitky a hodnocení minulého. Vypovídáním svých příběhů ukazují, že si zvolili strategii novou – předat svědectví o době, svědectví o soudobé společnosti a člověku v ní žijícím. Tato strategie není nikde v rozhovorech pamětníky slovně definována. Je ale dokázána samou existencí audio vzpomínek a jejich množstvím. Je to jejich další životní strategie, znovu se vrátit k fyzicky i psychicky vyčerpávajícím vzpomínkám. To proto, aby nebyly zapomenuty.

19. Závěr

K čemu byli bývalí političtí vězni ve skutečnosti odsouzeni? Příběhy narátorů ukazují na brutalitu představitelů komunistického režimu, kteří byli ve snaze dostat ideologickým cílům ochotni jednat jakýmkoliv způsobem. Zachování lidských práv bylo překážkou, a proto byla zcela opomíjena. Ve vyprávění narátorů komunistů je tato syrová realita zcela zřejmá. Když otevřeně hovoří o ochotě věřit straně za každou cenu, což pro ně znamenalo uvěřit, že vlastní partner je zrádce, nebo i jen o něm pochybovat, hovoří o velice silné loajalitě - víře. Strana a její jednání pro ně byla nade vše. Cíle socialismu vyžadovaly jakoukoliv oběť a oni s tím souhlasili. Byli přesvědčeni, že je důležité je prověřit, že se díky tomu ukáže, jak skutečně silní a věrní komunisté jsou, a že současné nepohodlí je jen nutnou epizodou. Teprve každodenní skutečnosti je dokázaly přesvědčit, že jednání strany zcela v pořádku není. Přesto jsou svědectví zarážející, protože i přes negativní zkušenost byli ochotni nadále zůstat komunisty, nebo alespoň socialisty. Jejich víra ve správnost celé ideologie nikdy neuhaslá. Narátoři nekomunisté však tuto formu víry neměli. Ačkoli byli též trestáni z vůle jiných, opodstatnění trestu loajalitou ke straně nepřicházelo – nevěřili v ní, právě naopak. Trýzeň, která výkon odnětí svobody doprovázela byla zcela nepřijatelná.

Pro žádnou z těchto skupin však ukončení trestu neznamenovalo navázání na předchozí civilní či politický život. Překážky v každodenním životě jsou evidentní u všech. I přesto, že narátoři komunisté měli v některých případech možnost komunikovat se spolustraníky, dosáhnout předchozí kvality života se jim často nedařilo. Narátoři nekomunisté, z jejichž svědectví tato práce vychází především, byli ve společenských stycích odkázáni na lidskost jiných. Nesli si však s sebou nejistotu vytvořenou předchozím, dlouholetým útlakem. Jejich přístup ke společnosti nebyl po návratu otevřený. Podvědomé obavy vytvořené dosavadní zkušeností je vylučovaly z veřejného života. Jejich další životní kroky byly ovlivněny obavou z jednání ostatních a hrozbou opakování trestu, což je nutilo vytvářet dva životy a striktně je oddělovat. Tato skutečnost je zřejmá hlavně ve vyprávění narátorek, které z většiny upřednostnily domácí a rodinný život. Tedy soukromou sféru, ve které se mohly uvolnit, a kterou měly naprosto ve své moci. Naučenou

ostrážitost aktivovaly hlavně ve sféře veřejné. Zaměstnání pro ně neznamenal prostředí seberealizace, vykonávaly je, protože musely, ale také pro peníze, které pro ně znamenaly pozitivum ve sféře soukromé. Mužští narátři se naopak více pouštěli do života veřejného a jejich činnosti vykazují spíše aktivní soupeření s denními překážkami. U všech je pak zřejmé dobrovolné omezení soukromé sféry na kontakty s lidmi stejného smýšlení nebo osudu. Dopad persekuce neměl za následek pouze vznik komunikačních bariér. A netýkal se pouze vězňů narátřů. Stigma, které informace o pobytu ve vězení vyvolává, je přítomno v mnoha lidských společenstvích. Dotýká se často nejbližších příbuzných. Z vyprávění narátřů je jeho dosah možné vnímat ve dvou rovinách. Materiální rovina ukazuje zhoršenou finanční nebo bytovou situaci, zhoršující komfort každodenního života. V nemateriální rovině však lze sledovat hlavně psychické dopady, které se často přenášejí i do dalších generací. Dlouholeté vězení působilo na proměnu osobnosti člověka. Mnoho narátřů přiznává, že o zažité trýzni odmítlo s nejbližší rodinou mluvit a své trauma si v sobě nesou dodnes. Změna osobnosti měla v některých případech drtivý vliv na celé rodinné uspořádání, které v podstatě muselo být utvářeno znova - tam kde narátor nastoupil výkon trestu v době, kdy měl již vlastní rodinu založenou, nebo od prvopočátku – tam, kde se z vězení vraceli lidé, kteří vlastní rodinu založit dosud nestihli. Výjimkou nejsou ani rozvody, které byly po návratu partnerů v některých případech jediným možným řešením krize vzniklé prožitým traumatem.

Potomci narátřů čelili minulosti rodičů hlavně ve školním věku. I v jejich případě byl život rozdělen na sféru soukromou - rodinu, plně odlišnou od sféry veřejné – školního života. Soukromá sféra byla u dětí, které byli svědky zatčení jednoho nebo obou rodičů navíc naplněna traumatem z jeho ztráty, výchovou v neúplné rodině nebo u prarodičů. Ve škole museli čelit nejen omezování ve studiu a šikaně ze strany učitelů, ale především vyloučení ze společnosti. Ve věku, který odpovídá základní školní docházce, byla vlastní identifikace se skupinou ostatních dětí a utváření osobnosti ztížena konfliktem vycházejícím z rozdílnosti, která jim byla nadřazenou silou přisuzována. Byly dětmi nepřátel lidu a byly „trestány“ za provinění svých rodičů, což zvyšovalo stresové zatížení a pocit viny v případech, kdy se v podstatě styděli za své rodiče, neboť jim byla celá situace nepříjemná a

nedokázaly se s ní v daný okamžik vyrovnat. Často hovoří o pocitech méněcnosti vyplývajících z negativního přístupu učitelů. Jejich vlastní život byl zatížen už od počátku omezeními, které pro ně znamenala zúžený okruh možností vlastní seberealizace.

Trest je nástrojem, který uvádí společnost do rovnováhy, narušené nepřijatelným chováním některého z jejích členů. Po vykonání trestu má být situace vyřešena a společnost pokračuje v dosavadních aktivitách. Po narovnání stavu by se tak z definice měl trest stát aktivitou minulou, v budoucnu již nepřipomínanou. Tento způsob uvažování však není vlastní nejen společností západního typu, nebyl vlastní ani československé socialistické společnosti, a to nejen proto, že trest udělován některým jejím občanům vycházel z pokřivenosti legislativního prostředí. Lidé, kteří byli odsouzeni za činy proti republice, byli oproti kriminálním vězňům svým proviněním specifickou skupinou. Jejich trest, který nevycházel z demokratického právního prostředí, se stal neoddělitelnou součástí nejen jich samých. Přenesl se nimi do běžného života a ovlivňoval jej.

Vzpomínky narátorů odhalují na první pohled prostou skutečnost. Museli žít dál a rozhodli se vést svůj život tak, aby jim přinesl co nejvíce užitku, aby je naplnil. Hledali smysl v běžných životních krocích, jako je vytvoření či udržení rodiny a výchova dětí, hledání zaměstnání, zajištění bydlení a sebeuplatnění. Přesto se jejich snaha odvíjela od míry vlivu jejich minulosti a oni tak byli nuceni hledat neustálou rovnováhu. Jednání bývalých politických vězňů v rámci tohoto cíle bylo do určité míry jednáním quid pro quo, které nelze nijak negativizovat. Naopak, bylo logické a umožnilo jim jít po životní cestě, která byla v rámci možností ta nejpříjemnější. Každodenní udržování přijatelné životní úrovně, kterou nelze vždy chápat ve smyslu zajištění materiálního prospěchu ale spíše naopak, v tomto případě šlo často o zachování vlastních hodnot a způsobu uvažování v prostředí, které odlišnost odmítá, bylo velice náročné. Bylo ztížené materiálními překážkami, jako je nedostatek financí nebo špatná bytová situace. Bylo také ztížené strachem, který se ne vždy dral na povrch, spíše zůstával skryt v povědomí, ale neoslaben. Dlouholeté psychické a fyzické trýznění bývalým politickým vězňům sice nezabránilo žít dále, ale jeho dopad nikdy neztratil na síle.

Název této diplomové práce začínám slovy *A odsuzuje se k ...* je nesporné, že byli odsouzeni k fyzické ztrátě svobody, k psychickému a fyzickému týrání a ponecháni na pospas svévoli členů dozorujících orgánů. Že byli odsouzeni k životu v nelidských podmínkách, ze kterého si odnesli nejen špatné vzpomínky, které je budou doprovázet až do konce jejich dnů, ale také podlomené zdraví. Byli též odsouzeni k životu mimo hlavní společenské aktivity, neboť většinová oficiální společnost stála proti nim i po jejich propuštění z výkonu trestu. Byli odsouzeni ke stálému boji – nejen za práva svá, ale i svých nejbližších a k životu, který si sami nevybrali, ale který se nakonec rozhodli den za dnem proměňovat v takový, který by si přáli.

20. Přílohy

20.1 Oslovovací dopis

Inspirací pro vytvoření oslovovacího dopisu mi byla kniha *Naslouchat hlasům paměti*¹⁷⁸. Zde uvádím mnou vytvořený vzor, který jsem následně doplňovala o osobní údaje narátorů.

Vážený/á pane/í XY,

nejprve Vám chci poděkovat za vstřícné přijetí a svolení k nahrání rozhovoru. Jsem studentka magisterského oboru Orální historie - soudobé dějiny na Univerzitě Karlově, jehož předmětem je poznávání minulosti pomocí vzpomínek pamětníků. V rámci mé diplomové práce jsem se zaměřuji na studium období 50. a 60. let 20.století, přesněji na persekční jednání soudobého režimu, na jehož konci docházelo k odsouzení osob mu nepohodlných k odnětí svobody. Zajímám se o osudy bývalých politických vězňů v období po ukončení výkonu trestu odnětí svobody a o jejich vzpomínky na každodenní život, neboť jsem přesvědčena, že je důležité zaznamenat, uchovat a připomínat informace o soudobých událostech, aby se mohly stát základem našeho vlastního poznání.

V rámci vlastního hledání odpovědí jsem došla k přesvědčení, že právě období a další každodenní události po návratu z výkonu trestu odnětí svobody, který byl výsledkem nezákonného jednání představitelů a bezpečnostních složek komunistického režimu, není věnováno příliš mnoho prostoru. Avšak v i tomto období docházelo vůči bývalým politickým vězňům a jejich rodinám k bezpráví či persekucím. A právě proto bych toto životní období chtěla blíže poznat a zmapovat.

Protože mne Váš životní příběh, se kterým jsem měla možnost se seznámit díky portálu Paměť národa, velice zaujal, obrátila jsem se na správce tohoto portálu s prosbou o vaše kontaktní informace.

Rozhovor, který spolu nahrajeme, bude součástí mé diplomové práce a Vy jej budete mít následně k dispozici v jeho zvukové podobě. K tomuto dopisu také přikládám formulář Informovaného souhlasu ke zpracování a zpřístupnění osobních a citlivých údajů, která Vám při osobním setkání detailně představím.

Se srdečným pozdravem

¹⁷⁸ Vaněk, Miroslav, Pavel Mücke a Hana Pelikánová. *Naslouchat hlasům paměti: teoretické a praktické aspekty orální historie*. s. 173.

20.2 Seznam otázek připravených pro vlastní rozhovory

Oblast		Otázky
Osobní život	1.	Den návratu - jaký byl? Jak jste se cítil/a?
	2.	Jako to bylo bezprostředně po návratu? Na co si vzpomínáte nejvíce?
	3.	Kdy jste začal/a přemýšlet o tom, co bude dál, co budete dále dělat?
	4.	Jaké rozhodnutí následovalo? Co jej ovlivnilo?
	5.	Přemýšlel/a jste nad emigrací? Proč?
	6.	Vzpomínal/a jste na vězení a spoluvězně?
	7.	Stýkal/a jste se dále s nimi?
	8.	Co jste cítil/a vůči režimu a těm, kteří se přičinili o Vaše odsouzení a výkon trestu odnětí svobody?
	9.	Jak to vše hodnotíte dnes?
Rodina	1.	Jaké byly reakce rodiny na Váš návrat?
	2.	Jaké to bylo navázat na soužití?
	3.	Jaké to bylo navazovat nové vztahy (hledání partnera/rky)?
Společenský život	1.	Jaké byly vztahy s přáteli? Navázal/a jste na předchozí vztahy?
	2.	Jaký vůbec byl návrat? Provádění běžných aktivit? Divadlo, výstavy?
Zaměstnání	1.	Musel/a jste se hlásit na pracovní úřad? Nebo jiný úřad dozoru?
	2.	Mohl/a jste se vrátit do školy, zaměstnání, oboru, které jste vykonával/a před nástupem do vězení?
	3.	Musel/a jste jít ještě někam povinně pracovat do dělnického oboru?
	4.	Měl/a jste nějakého kádrového pracovníka, který na Vás "dohlížel?
	5.	Jaké to bylo?
	6.	Jak se k Vám chovali ostatní zaměstnanci?
	7.	Cítil/a jste se vykořeněná, odcizená?
Rehabilitace	1.	Žádal/a jste o rehabilitaci, odškodnění?
	2.	Jak, kam a výsledek?
	3.	Co si o tom myslíte?

20.3 Karty narátorů – biogramy

20.3.1 Paní Kovářová

Narátor/ka:	Jarmila Kovářová, roz. Švejdová
Datum narození:	1930
Kontakt:	420 777 164 901
Kontakty ostatní:	X
Získáno z/v rámci projektu:	Paměť národa/Příběhy 20. století.
	Vlastní rozhovor
Místo rozhovoru Paměť národa:	Písek
Místo vlastního rozhovoru:	Písek
Odkaz na rozhovor Paměti národa:	https://www.pametnaroda.cz/cs/kovarova-roz-svejdova-jarmila-1930
Datum rozhovoru Paměti národa:	23. ledna 2016
Datum vlastního rozhovoru:	6. srpna 2019 a 17. srpna 2019
Curriculum vitae:	Získáno z: https://www.pametnaroda.cz/cs/kovarova-roz-svejdova-jarmila-20160123-0
Pochází z velkostatkářské rodiny (statek v rodinném držení již od roku 1630).	
22. dubna 1953 byla zatčena (zatčen i otec a strýc také). Umístěna do vyšetřovací vazby v Plzni.	
16. prosince 1953 odsouzena (předávala dopisy otce manželovi sestřenice, ve který se psalo o skutečném stavu soudobého zemědělství), žalobkyní byla Marie Brožová – Polednová. V rámci procesu byli souzeni i její otec a strýc a další. Paní Kovářová byla odsouzena na 6 let, žádala o zvýšení trestu za snížení trestu jejího otce (ten byl na statku více potřeba), to se nestalo.	
Výkon trestu odnětí svobody byl v Želiezovcích, na statku.	
Propuštěna po 5 letech, zbylý rok trestu jí byl odpuštěn.	
Rodinný statek v Poříčí byl zabrán (rodině byl vrácen až v restituci 1990 v dezolátním stavu), rodina přestěhována do Hajan, kam se nakonec vrátila po propuštění i ona.	
Otce propustili až v roce 1960 v rámci amnestie.	
Provádala se a odstěhovala do Písku, zde založila rodinu.	
V roce 2015 byla vyznamenána ministrem obrany Martinem Stropnickým za účast v odboji a odporu proti komunismu.	
Poznámky:	S narátorkou byly uskutečněny i 2 vlastní rozhovory, které budou využity jako základní pro práci. Nahrávka dostupná z portálu Paměť národa bude využita v případě potřeby doplnění práce.

20.3.2 Doktor Málek

Narátor/ka:	PhDr. Jiří Málek
Datum narození:	1930
Kontakt:	420 732 819 163
Kontakty ostatní:	X
Získáno z/v rámci projektu:	Paměť národa/Příběhy 20. století. Vlastní rozhovor
Místo rozhovoru Paměť národa:	Praha
Místo vlastního rozhovoru:	Praha
Odkaz na rozhovor Paměti národa:	https://www.pametnaroda.cz/cs/malek-jiri-1930
Datum rozhovoru Paměti národa:	29. červenec 2017
Datum vlastního rozhovoru:	8. srpen 2019
Curriculum vitae:	Převzato z: https://www.pametnaroda.cz/cs/malek-jiri-20100918-0
Aktivní člen socialistické mládeže.	
Vystudoval pedagogickou a filosofickou fakultu.	
30. dubna 1952 zatčen, vyslýchán v Bartolomějské ulici, převezen na Pankrác.	
14. listopadu 1952 byl odsouzen na 11 let výkonu trestu odnětí svobody za ilegální zpravodajskou činnost.	
V rámci amnestie prezidenta republiky v roce 1960 byl propuštěn a odveden do výkonu vojenské služby, na 2 roky (nejednalo se o PTP, ačkoliv jednotky byly dál složené z nespolehlivých a z politických vězňů; tj., již měli zbraň a prošli výcvikem).	
V roce 1962 byl opět zatčen a zařazen do výkonu trestu odnětí svobody, ještě před ukončením výkonu vojenské služby, a to na základě diskuse o politické situaci, kterou vedl v restauračním zařízení (hovoří o tom, že staví rampu - bylo to bráno jako že hovoří o "odpalovací rampě"). Zatčen za pobuřování, rozvracení republiky a vyzrazení služebního tajemství. Odsouzen jako recidivista.	
V roce 1965 byl propuštěn z výkonu trestu odnětí svobody za účelem obnovy řízení - výsledkem bylo písemné zrušení opatření návazných na původní rozsudek. To znamenalo i zrušení vyloučení ze školy a možnost dostudovat.	
Následně působil ve Výzkumném ústavu geodezie a kartografie.	
Po roce 1989 pracoval v Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu a také v Konfederaci politických vězňů.	
Poznámky:	S narátorem zaznamenán vlastní rozhovor, dne 8. srpna 2019. Pro práci bude využit hlavně tento zaznamenaný rozhovor, v případě potřeby též nahrávky dostupné z portálu Paměť národa.

20.3.3 Paní Dušková

Narátor/ka:	Eva Dušková, roz. Vokálová
Datum narození:	1931
Kontakt:	X
Kontakty ostatní:	X
Získáno z/v rámci projektu:	Paměť národa/Příběhy 20. století.
Místo rozhovoru Paměť národa:	Praha
Místo vlastního rozhovoru:	Datum rozhovoru
Odkaz na rozhovor Paměti národa:	https://www.pametnaroda.cz/cs/duskova-roz-vokalova-eva-1931
Datum rozhovoru Paměti národa:	4. dubna 2006
Curriculum vitae:	Převzato z: https://www.pametnaroda.cz/cs/duskova-roz-vokalova-eva-20131203-0
Narodila se 11. listopadu 1931 v Praze.	
1937-1945 navštěvovala Obecnou a měšťanskou školu, následně rok navštěvovala obchodní školu.	
28. května 1948 byla s celou rodinou (matka, sestra a bratr) zatčena v důsledku známosti s Miloslavem Chocem (Miloslav Choc byl odbojářem a u paní Duškové doma schoval letáky, což svědčilo proti ní. Nakonec byl dne 19. února 1949, v 24 letech, popraven) a převezena k výslechu.	
Vyšetřovací vazbu vykonala v „kachlíkárně“ v Bartolomějské ulici a na Pankráci.	
11. prosince 1948 byla odsouzena jako mladistvá v procesu Hamal a spol. (součást monstrprocesu s Miloslavem Chocem), k odnětí svobody na dobu trvání 10 let. S ohledem na nízký věk (17 let) jí byl trest snížen na polovinu. Trest vykonávala v Hradci Králové (zvláštní oddělení pro mladistvé dívky při soudní věznici), v Kostelci nad Orlicí (pracoviště Doudleby) a v bývalém augustiniánském klášteře ve Lnářích u Blatné.	
Spolu s ní byla odsouzena i její matka (Choce u nich ve vile ubytovala) – výše trestu v jejím případě bylo 15 let odnětí svobody.	
Propuštěna byla 30. března 1953.	
Po propuštění se jí nakonec podařilo díky známé z výkonu trestu ve Lnářích najít zaměstnání v Pragooděvu. Nejprve jako šička, následně v kanceláři.	
Matka paní Duškové byla k odnětí svobody odsouzena také, propuštěna byla až 10 let po propuštění paní Duškové.	
Paní Vokálová se provdala za Karla Duška, který byl též součástí skupiny známých Miloslava Choce a sám byl odsouzen za ukrývání letáků, a založila rodinu.	
Poznámky:	Pracovníci Paměti národa oslovili paní Duškovou v roce 2015 s žádostí o další rozhovor, ten však již odmítla. K práci tedy bude využit rozhovor dostupný na portálu Paměť národa.

20.3.4 Paní Vítová

Narátor/ka:	Eva Vítová
Datum narození:	1930
Kontakt:	X
Kontakty ostatní:	X
Získáno z/v rámci projektu:	Paměť národa/Příběhy 20. století.
Místo rozhovoru Paměť národa:	Praha
Odkaz na rozhovor Paměti národa:	https://www.pametnaroda.cz/cs/vitova-eva-1930
Datum rozhovoru Paměti národa:	28. březen 2012
Curriculum vitae:	Převzato z: https://www.pametnaroda.cz/cs/vitova-eva-20170223-0
Narodila se 7. září 1930.	
Vystudovala obchodní školu v Plzni.	
Před uvězněním byla zaměstnána jako sekretářka Výzkumného zkušebního ústavu Škodových závodů v Plzni (jako osobní referentka).	
V květnu 1948 se zúčastnila pro amerických demonstrací v Plzni.	
1. června 1953 se také zapojila do povstání v rámci reakcí na měnovou reformu a byla za to odsouzena k 1 roku trestu odnětí svobody – za trestný čin násilí na veřejných sborech.	
Soud se konal 13. července 1953 (souzena v rámci skupiny Melka spol.).	
Trest vykonávala na Pankráci a v Rakovníku (ve výrobě keramických dlaždic).	
Po návratu z výkonu trestu se živila manuální prací, jako jeřábnice v Armabetonu v Plzni a jako referentka MTZ (materiálně technické zařízení) v Peci pod Sněžkou.	
V roce 1969 emigrovala přes Itálii (zájezd) do Spolkové republiky Německo. Žila v Ettalu, pracovala v ubytování – hotelnictví.	
Do Československa se vrátila až v roce 2001, když odešla do důchodu.	
Poznámky:	X

20.3.5 Paní Šidáková

Narátor/ka:	Helena Šidáková
Datum narození:	1925
Kontakt:	X
Kontakty ostatní:	X
Získáno z/v rámci projektu:	Paměť národa/Příběhy našich sousedů.
Místo rozhovoru Paměť národa:	Praha
Odkaz na rozhovor Paměti národa:	https://www.pametnaroda.cz/cs/sidakova-helena-1925
Datum rozhovoru Paměti národa:	17. duben 2019
Curriculum vitae:	Převzato z: https://www.pametnaroda.cz/cs/sidakova-helena-20120417-0
Narodila se 6. května 1925.	
Vystudovala Obchodní akademii.	
V srpnu 1945 nastoupila do Československého rozhlasu, kde poznala budoucího manžela, pana Zdeňka Šidáka.	
Manžel paní Šidákové byl „agent chodec“ (převáděl přes hranice) a po roce 1948 chtěli odejít za hranice, do Německa. Syn však byl velmi malý a paní Šidáková odmítla. Její manžel odešel sám, později se pro ni vrátil.	
Paní Šidáková se pokusila v roce 1949 odejít, synovi bylo 15 měsíců, jeho pláč je však prozradil a ona byla zatčena. I se synem byla eskortována do věznice v Klatovech.	
Před dalším pokusem o přechod hranic byla zatčena a surově vyslýchána, později byl zatčen i její manžel.	
Manžel dostal doživotí, paní Šidáková 20 let trestu odnětí svobody.	
Byla propuštěna po 6 letech v rámci amnestie prezidenta republiky Zápotockého, vyhlášené pro matky s dětmi v roce 1955.	
Po propuštění vychovávala syna a čekala na manžela.	
Poznámky:	Dle sdělení kontaktní osoby s Paměti národa je narátorka vážně nemocná. Narátorka tedy pro tuto práci již nebyla oslovena a bude využita pouze nahrávka dostupná právě na portálu Paměť národa.

20.3.6 Pan Janczik

Narátor/ka:	Josef Janczik
Datum narození:	1928
Kontakt:	X
Kontakty ostatní:	X
Získáno z/v rámci projektu:	Paměť národa/Příběhy 20. století.
Místo rozhovoru Paměť národa:	Praha
Odkaz na rozhovor Paměti národa:	https://www.pametnaroda.cz/cs/janczik-josef-1928
Datum rozhovoru Paměti národa:	14. leden 2009
Curriculum vitae:	Převzato z: https://www.pametnaroda.cz/cs/janczik-josef-20090114-0
Narodil se v březnu 1928 v Javorníkách na Slovensku.	
Za války byl spojkou pro partyzánskou skupinu, po válce vystudoval účetnictví.	
V roce 1949 byl na 6 let podmíněčně odsouzen za kritiku socialistického soudnictví.	
Byl zaměstnán v Božkově, v roce 1955 byl odsouzen za trestný čin rozkrádání národního majetku (povoloval zaměstnancům, aby si jako pracovní motivaci odnášeli do nějaké lihoviny), na 5 let výkonu trestu odnětí svobody (sníženo později na 3 roky).	
Ve vězení poznal Svědky Jehovovi, ke kterým po propuštění vstoupil a nadále vykonával toto „zaměstnání“. V civilním životě byl zaměstnán na ražbě, za své náboženské přesvědčení byl dále pronásledován.	
V roce 1981 odsouzen opětovně, na 2 roky za porušování Zákona o dozoru nad církvemi.	
Poznámky:	Na pana Janczika se bohužel již nepodařilo dohledat kontakt. Pro práci byl tedy využit rozhovor z Paměti národa.

20.3.7 Doktor Plocek

Narátor/ka:	JUDr. Josef Plocek
Datum narození:	1925
Kontakt:	X
Kontakty ostatní:	X
Získáno z/v rámci projektu:	Paměť národa/Příběhy 20. století.
Místo rozhovoru Paměť národa:	Praha
Odkaz na rozhovor Paměti národa:	https://www.pametnaroda.cz/cs/plocek-josef-1925
Datum rozhovoru Paměti národa:	9. září 2009
Curriculum vitae:	Převzato z: https://www.pametnaroda.cz/cs/plocek-josef-20090909-0
Narodil se 8. března 1925.	
Vystudoval práva, studium filosofie bylo přerušeno zatčením.	
12. března 1951 byl zatčen a jako „vatikánský špión“ .	
Odsouzen byl 16. srpna 1951 Státním soudem v Praze k výkonu trestu odnětí svobody na 13 let do nápravně-pracovních táborů, a to za trestný čin vyzvědačství a k 10 letům ztráty občanských práv. Hlavním podnětem byla jeho angažovanost v organizaci Katolického studentstva (na ústředí). Komunikoval písemně s Vatikánem o poměrech v katolické církvi (o internaci kardinála Berana a o persekucích biskupů).	
Trest odnětí svobody mu byl ukončen na základě amnestie prezidenta republiky v roce 1960.	
Po návratu z výkonu trestu odnětí svobody pracoval manuálně (vlastní rozhodnutí – nechtěl své schopnosti a právnické vzdělání poskytovat komunistickému režimu). K právnické profesi se vrátil až v rámci Konfederace politických vězňů, kde pomáhal ostatním muktům získat odškodnění.	
Poznámky:	Na základě informace od oprávněné osoby z Paměti národa již narátor odmítl poskytnout další rozhovor. Z tohoto důvodu bude pro práci použita nahrávka dostupná z portálu Paměť národa.

20.3.8 Pan Stránský

Narátor/ka:	Jiří Stránský
Datum narození:	1931
Kontakt:	X
Kontakty ostatní:	X
Získáno z/v rámci projektu:	Paměť národa/Příběhy 20. století.
Místo rozhovoru Paměť národa:	Praha
Odkaz na rozhovor Paměti národa:	https://www.pametnaroda.cz/cs/stransky-jiri-1931
Datum rozhovoru Paměti národa:	4. června 2007
Curriculum vitae:	Převzato z: https://www.pametnaroda.cz/cs/stransky-jiri-20070604-0
Narodil se 12. srpna 1931.	
Ze střední školy byl vyloučen.	
Nepřipuštěn k maturitě, oficiálně ze zdravotních důvodů, neoficiálně pak proto, že odmítl změnu režimu.	
Musel také opustit Prahu. Nechal se zaměstnat u Zeměměřičského ústavu při stavbách triangulačních věží. Po úrazu byl zaměstnán v tiskovém oddělení propagačního podniku. Zde byl také křivě obviněn třetí osobou - v podstatě ze špionáže.	
1952 odveden k pomocným technickým praporům, v lednu 1953 jej začali vyslýchat.	
Díky tomu, že nedosáhl plnoletosti v době procesu, byl odsouzen na 8 let (sazba 16 let).	
Dokončit vzdělání maturitou mu umožněno nebylo ani po propuštění, poté se rozhodl se o to dále nepokoušet.	
Po změně režimu se stal prezidentem PEN klubu, také úspěšným spisovatelem.	
Poznámky:	Několik dní po oslovení kontaktní osoby v Paměti národa bohužel narátor zemřel. Pro práci tedy budou využity pouze nahrávky dostupné z portálu Paměť národa.

20.3.9 Paní Hübnerová

Narátor/ka:	Nada Ludmila Hübnerová
Datum narození:	1926
Kontakt:	X
Kontakty ostatní:	X
Získáno z/v rámci projektu:	Paměť národa/Příběhy 20. století.
Místo rozhovoru Paměť národa:	Praha
Odkaz na rozhovor Paměti národa:	https://www.pametnaroda.cz/cs/hubnerova-nada-ludmila-1926
Datum rozhovoru Paměti národa:	23. červenec 2008
Curriculum vitae:	Převzato z: https://www.pametnaroda.cz/cs/hubnerova-nada-ludmila-20080723-0
Narodila se 8. října 1926.	
Vystudovala gymnázium.	
23. března 1951 byla zatčena za kontakty s emigranty Vladimírem a Miroslavem Komárkovými, po kterých posílala zprávy z ministerstva dopravy (letectví – pracovala v anglické letecké společnosti).	
V dubnu 1952 byla odsouzena na 3 roky odnětí svobody za trestný čin pomoci vyzvědačství a trestný čin vyzvědačství.	
Trest byl po odvolání ze strany prokurátora zvýšen na 6 let.	
14. dubna 1954 byla propuštěna na milost prezidenta republiky, na základě žádosti právního zástupce najatého její matkou.	
Po návratu z výkonu trestu odnětí svobody se podruhé vdala a založila rodinu; oba synové vystudovali bez zátěže vězněného rodiče.	
28. listopadu 1990 byla Městským soudem v Praze rehabilitována.	
Poznámky:	Oslovený tazatel, který naposledy (dle dostupných informací) s narátorkou rozhovor vedl, již nenašel kontakty. Narátorka tedy nebyla oslovena – pro práci bude využit rozhovor dostupný na portálu Paměť národa.

20.3.10 Paní Soukalová

Narátor/ka:	Eva Soukalová
Datum narození:	1930
Kontakt:	X
Kontakty ostatní:	X
Získáno z/v rámci projektu:	Paměť národa/Příběhy 20. století.
Místo rozhovoru Paměť národa:	Praha
Odkaz na rozhovor Paměti národa:	https://www.pametnaroda.cz/cs/soukalova-eva-1930
Datum rozhovoru Paměti národa:	5. červen 2008
Curriculum vitae:	Převzato z: https://www.pametnaroda.cz/cs/soukalova-eva-20150318-0
Narodila se 4. listopadu 1930 v Praze.	
Do rodiny angažované v Československé národně socialistické straně a Církvi československé (husitské), s aktivní účastí v Sokole.	
Do března 1948 pracovala na Sekretariátu Československé národně socialistické strany.	
Zatčena v souvislosti s tímto zaměstnáním byla 10. května 1949 (špionáž, velezrada) Její vyšetřovatelé předpokládali, že zná důvěrné informace z tohoto prostředí. O jejím zatčení se rodiče dozvěděli až o 3 týdny později, když jim byly zaslány její roztrhané šaty – ve vazbě byla mučena, utrpěla úraz žeber, páteře, ledvin...	
Soud se skupinou Bursík a spol. se konal 25. října 1949. Odsouzena Státním soudem v Praze k 8 letům těžkého žaláře, konfiskaci majetku, pokutě 15.000 Kč a ztrátě čestných práv občanských na dobu 5 let.	
Trest odnětí svobody vykonávala na Pankráci, v Kutné Hoře, Červených Pečkách, Molitorově (zde utrpěla těžký úraz ruky).	
Podmínečně propuštěna 26. října 1953.	
V listopadu 1960 byla zaměstnána v drážním depu ve Vršovicích jako pomocná síla.	
Po návratu z vězení se zapojila do života církve, kde poznala budoucího manžela, vdala se a založila rodinu.	
V rámci několikaletého procesu rehabilitace soud 14. října 1974 rozhodl o provínění ve smyslu podvracení republiky a stanovil trest na 4 roky odnětí svobody.	
Poznámky:	Dle informace tazatele, který s narátorkou vedl rozhovor dostupný z Paměti národa bohužel narátorka již zesnula. K práci tedy budou využity dostupné rozhovory z portálu Paměť národa.

20.3.11 Pan London

Narátor/ka:	Artur London
Datum narození:	1915
Kontakt:	X
Kontakty ostatní:	X
Získáno z/v rámci projektu:	LONDON, Artur. Doznání: v soukolí pražského procesu. 2. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1990. Spirála (Československý spisovatel). ISBN 80-202-0213-7.
Místo rozhovoru Paměť národa:	X
Odkaz na rozhovor Paměti národa:	X
Datum rozhovoru Paměti národa:	X
Curriculum vitae:	Převzato z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Artur_London
Narodil se 1. února 1915 v Ostravě.	
Jeho otec, Emil London by zakládajícím členem Komunistické strany Československa, a proto se od mládí v této oblast zapojoval (komunistická mládež,...)	
Poprvé vězněn ve 14 letech za rozdávání letáků a jejich držení, poté ještě po 3 letech.	
V roce 1934 odcestoval ilegálně, na příkaz vedení KSČ, do Moskvy. Zde působil v mládežnické sekci Kominterny.	
V roce 1935 se oženil s Lise Ricolovou; děti – dcera Francoise, synové Gérard a Michel.	
V roce 1937 celá rodina působila ve Španělsku (občanská válka), London působil v interbrigádě.	
1937 – 1938 pracoval v bezpečnostních složkách ve Valencii a Barceloně; ve štábu interbrigád v Albacete (vedoucí slovansko-balkánského oddělení SIM).	
Od července 1938 působil jako člen kádrového oddělení ÚV Komunistické strany Španělska.	
V roce 1940 vstoupili manželé do francouzského odboje a v roce 1942 byl London zatčen a internován v Mauthausenu. Jeho žena byla od roku 1944 internována v Ravensbrücku. Po válce zůstali ve Francii.	
Po odepření víza se London s rodinou na konci orku 148 vrátil do Československa a působil jako náměstek ministra zahraničí (Clementis) – vedl kádrové oddělení.	
Od konce roku 1949 byl opakovaně vyslýchán pro svou minulost interbrigadisty a zahraniční styky.	
28. ledna 1951 byl zatčen a uvězněn, po 6 měsících byl donucen k přiznání ke špionáži a titoismu. Stal se spoluobviněným v procesu se Slánským.	
V listopadu 1952 nakonec odsouzen k doživotnímu vězení.	
Jeho žena požádala o rozvod – uvěřila jeho vině. Žádost nakonec stáhla po návštěvě ve vězení v roce 1953.	
V roce 1954 se manželka s dětmi odstěhovala do Francie a dále se snažila o propuštění manžela.	

V roce 1956, na základě usnesení Nejvyššího soudu byl London zproštěn viny - - rozsudek zrušen.	
V roce 1956mu bylo obnoveno členství v KSČ.	
V roce 1953 odešel London do Francie; do konce života zůstal členem komunistické strany	
V roce 1968 mu byl propůjčen československý Řád republiky.	
Zemřel 7. listopadu 1986 v Paříži.	
Poznámky:	X

20.3.12 Paní Slánská

Narátor/ka:	Josefa Slánská
Datum narození:	1913
Kontakt:	X
Kontakty ostatní:	X
Získáno z/v rámci projektu:	BARTOŠEK, Karel. Český vězeň: svědectví politických vězeňkyň a vězňů let padesátých, šedesátých a sedmdesátých. Praha: Paseka, 2001. Literární klub (Paseka). ISBN 80-7185-363-1.
Místo rozhovoru Paměť národa:	X
Odkaz na rozhovor Paměti národa:	X
Datum rozhovoru Paměti národa:	X
Curriculum vitae:	Převzato z výše odkázané knihy, s. 129 a z https://cs.wikipedia.org/wiki/Josefa_Slánská
Narodila se 25. února 1913 v Praze.	
Vyrůstala v pražské předměstské kolonci.	
Byla manželkou Rudolfa Slánského, (1929 vysoký stranický funkcionář, 1945–1951 generální tajemní KSČ; aktivní spoluorganizátor poúnorové represe nekoministů, s. 129). V monstrprocesu 20. – 27. listopadu 1952 byla sám odsouzen k trestu smrti jako „hlava protistátního spikleneckého centra“. 3. prosince 1952 popraven.	
Od roku 1929 byla členkou KSČ, v souvislosti s procesem jejího manžela byla ze strany vyloučena, členství obnoveno spolu s jeho rehabilitací v roce 1963 a v roce 1969 byla opět vyloučena.	
1931 – 1932 pobývala v SSSR, pohybovala se v prostředí komunistických aktivit.	
V roce 1977 podepsala Chartu 77 a byla dále aktivní ve spolupráci s chartisty.	
V manželství se narodili děti Rudolf, Naďa (v roce 1943 unesena v Moskvě, nikdy nebylo došetřeno) a Marta.	
Zemřela 1. listopadu 1995.	
Poznámky:	X

20.3.13 Paní Švermová

Narátor/ka:	Marie Švermová
Datum narození:	1902
Kontakt:	X
Kontakty ostatní:	X
Získáno z/v rámci projektu:	BARTOŠEK, Karel. Český vězeň: svědectví politických vězeňkyň a vězňů let padesátých, šedesátých a sedmdesátých. Praha: Paseka, 2001. Literární klub (Paseka). ISBN 80-7185-363-1. s. 51–85.
Místo rozhovoru Paměť národa:	X
Odkaz na rozhovor Paměti národa:	X
Datum rozhovoru Paměti národa:	1977-1980
Curriculum vitae:	Převzato z výše odkázané knihy, s. 51.
Narodila se 17. ledna 1902 v Praze.	
Angažovala se v komunistickém hnutí mládeže, vyučovala a překládala z němčiny.	
V roce 1923 porodila dceru Jiřinu, otcem byl Jan Šverma.	
V roce 1926 studovala školu pro komunistické kádry v Moskvě. V Moskvě pobývala do roku 1928.	
Po V. sjezdu KSČ (1929) byla zvolena do ústředního výboru a kandidátkou politbyra. Pracovala v ústředním aparátu KSČ jako pomocnice Rudolfa Slánského pro organizační otázky.	
V roce 1945 se vrátila z Moskvy do Československa jako ovdovělá (manžel zahynul v roce 1944 ve slovenských horách – člen povstaleckého vedení).	
V roce 1951 internována, 21. února 1951 zatčena (svědčila proti Slánskému).	
28. ledna 1954 odsouzena na doživotí, propadnutí majetku a ztrátě občanských práv.	
6. června 1955 Prezidium Nejvyššího soudu změnilo rozsudek na 10 let vězení, propuštěna 1. října 1956.	
14. – 15. června 1963, bylo trestní řízení na žádost Generální prokuratury obnoven.	
1954 byl rozsudek zrušen a došlo k její rehabilitaci.	
Zemřela 4. února 1992.	
Poznámky:	X

20.3.14 Profesor Anděl

Narátor/ka:	Prof. MUDr. Michal Anděl, CSc.
Datum narození:	1946
Kontakt:	X
Kontakty ostatní:	X
Získáno z/v rámci projektu:	Děti padesátých let. Česká televize. [online]. [cit. 01.12.2019]. Dostupné z https://www.ceskatelevize.cz/porady/10214725126-deti-50-let/210572233410007-s-tatou-na-dalku-michal-andel/
Curriculum vitae:	Z výše uvedeného odkazu a z https://cs.wikipedia.org/wiki/Michal_Anděl
Otec narátora, JUDr. Jaroslav Anděl byl znám jako "advokát chudých" - s právními náležitostmi pomáhal spoluvězňům v Leopoldově a na Borech.	
Otec narátora byl poprvé uvězněn v roce 1957, na 14 let vězení. Po návratu se rodiče narátora rozvedli a otec emigroval do Švýcarska.	
Narátor nemohl oficiálně studovat, ale podařilo se mu večerně navštěvovat školu (učení) a poté i střední školu, v roce 1966 byl přijat na medicínu. Dostudoval ji v roce 1972.	
1992 byl jmenován profesorem vnitřního lékařství.	
Poznámky:	Využito pro kapitolu o potomcích politických vězňů.

20.3.15 Pan Frolík

Narátor/ka:	Josef Frolík
Datum narození:	X
Kontakt:	X
Kontakty ostatní:	X
Získáno z/v rámci projektu:	Děti padesátých let. Česká televize. [online].[cit. 01.12.2019]. Dostupné z https://www.ceskatelevize.cz/porady/10214725126-deti-50-let/210572233410004-pribeh-josefa-frolika/
Curriculum vitae:	Dostupný zdroj uveden výše.
Narátor byl přítomen soudnímu procesu s otcem, který byl nejprve odsouzen k trestu smrti, poté na doživotí.	
Matka narátora zemřela po zatčení otce, v roce 1977.	
Otec zemřel v roce 1984.	
Narátorovi nebylo umožněno studovat, musel se vyučit soustružníkem, pracoval v ČKD a v Elektroporcelánu Louny.	
Později mohl vystudovat Vyšší průmyslovou školu strojní.	
Do roku 2009 pracoval jako trenér atletiky.	
Poznámky:	Využito pro kapitolu o potomcích politických vězňů.

20.3.16 Pan Dlouhý

Narátor/ka:	René Dlouhý
Datum narození:	1934
Kontakt:	X
Kontakty ostatní:	X
Získáno z/v rámci projektu:	René Dlouhý. Politictí Vězni.cz - Vítejte na webu Politictí vězni.cz. [online] [cit. 23.09.2019]. Dostupné z: http://www.politictivezni.cz/rene-dlouhy.html .
Curriculum vitae:	Převzato z: www.politictivezni.cz/index.php?id_str=522
	1949 - 1951 spoluorganizoval skupinu protestující proti rodící se totalitní diktatuře.
	Rozšiřoval také letáky vyzívající občany proti zemědělské politice komunistů.
	Kvůli této činnosti byl zatčen a následně odsouzen na 6 měsíců odnětí svobody z a nepřekážení trestného činu a za navádění k pokusu trestného činu proti republice a navádění k pokusu trestného činu sdružování proti republice.
	Po propuštění pracoval jako slévač a dělník.
	Plně byl rehabilitován v roce 1990.
Poznámky:	X

21. Narátoři – zdroj

Eva Dušková roz. Vokálová (1931). *Paměť národa*. [online]. [cit. 28.09.2019]. Dostupné z: <https://www.pametnaroda.cz/cs/duskova-roz-vokalova-eva-1931>.

Nada Ludmila Hübnerová (1926). *Paměť národa*. [online]. [cit. 28.09.2019]. Dostupné z: <https://www.pametnaroda.cz/cs/hubnerova-nada-ludmila-1926>.

Josef Janczik (1928). *Paměť národa*. [online]. [cit. 28.09.2019]. Dostupné z: <https://www.pametnaroda.cz/cs/janczik-josef-1928>.

Jarmila Kovářová, roz. Švejdová (1930). *Paměť národa*. [online]. [cit. 23.09.2019]. Dostupné z: <https://www.pametnaroda.cz/cs/kovarova-roz-svejdova-jarmila-1930>.

PhDr. Jiří Málek (1930). *Paměť národa*. [online]. [cit. 28.09.2019]. Dostupné z: <https://www.pametnaroda.cz/cs/malek-jiri-1930>.

JUDr. Josef Plocek (1925). *Paměť národa*. [online]. [cit. 28.09.2019]. Dostupné z: <https://www.pametnaroda.cz/cs/plocek-josef-1925>.

Eva Soukalová (1930). *Paměť národa*. [online]. [cit. 28.09.2019]. Dostupné z: <https://www.pametnaroda.cz/cs/soukalova-eva-1930>.

Jiří Stránský (1931). *Paměť národa*. [online]. [cit. 28.09.2019]. Dostupné z: <https://www.pametnaroda.cz/cs/stransky-jiri-1931>.

Helena Šidáková (1925). *Paměť národa*. [online]. [cit. 28.09.2019]. Dostupné z: <https://www.pametnaroda.cz/cs/sidakova-helena-1925>.

Eva Vítová (1930). *Paměť národa*. [online]. [cit. 28.09.2019]. Dostupné z: <https://www.pametnaroda.cz/cs/vitova-eva-1930>.

Michal Anděl. Děti padesátých let. *Česká televize*. [online]. [cit. 01.12.2019]. Dostupné z <https://www.ceskatelevize.cz/porady/10214725126-deti-50-let/210572233410007-s-tatou-na-dalku-michal-andel/>.

René Dlouhý. *Politictí Vězni.cz - Vítejte na webu Politictí vězni.cz*. [online] [cit. 23.09.2019]. Dostupné z: <http://www.politictivezni.cz/rene-dlouhy.html>.

Josef Frolík. Děti padesátých let. *Česká televize*. [online]. [cit. 01.12.2019]. Dostupné z <https://www.ceskatelevize.cz/porady/10214725126-deti-50-let/210572233410004-pribeh-josefa-frolika/>.

22. Narátoři – vlastní rozhovory

Rozhovor s paní Jarmilou Kovářovou, roz. Švejdovou, uskutečněný 6.8.2019 v Písku. Rozhovor vedla Anna Pospíšilová.

Rozhovor s paní Jarmilou Kovářovou, roz. Švejdovou, uskutečněný 17.8.2019 v Písku. Rozhovor vedla Anna Pospíšilová.

Rozhovor s PhDr. Jiřím Málkem, uskutečněný 8.8.2019, v Praze. Rozhovor vedla Anna Pospíšilová.

23. Bibliografie

Tištěná literatura:

Bouška, Tomáš, Michal Louč a Klára Pinerová, eds. *Českoslovenští političtí vězni: životní příběhy*. Praha: Političtí vězni.cz, 2009. ISBN 978-80-254-5825-9.

Bartošek, Karel. *Český vězeň: svědectví politických vězeňkyň a vězňů let padesátých, šedesátých a sedmdesátých*. Praha: Paseka, 2001. Literární klub (Paseka). ISBN 80-7185-363-1.

Dubček, Alexandr: *Naděje umírá poslední: vlastní životopis*. Praha: Svoboda, 1993. ISBN 80-205-0351-X .

Eriskon, H. Erik. *Životní cyklus rozšířený a dokončený: devět věků člověka*. Přeložil Jiří Šimek. Praha: Portál. C2015. ISBN 978-80-262-0786-3.

Fidelius, Petr. *Řeč komunistické moci*. Praha: Triáda, 1998. Paprsek (Triáda). ISBN 80-86138-03-8.

Gaďourek, Ivan, Nehněvajsa, Jiří: *Žalářování, pronásledování a zneuznaní: Svědectví ještě žijících obětí stalinismu v českých zemích*. Brno: Masarykova univerzita, 1997. ISBN 80-210-1718.

Goffman, Erving. *Stigma: poznámky k problému zvládnutí narušené identity*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003. Most (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-86429-21-0.s.

Havel, Václav. *Moc bezmocných*. Praha: Lidové noviny, 1990. Archy. ISBN 80-7106-005-4.

Havelková, B. Pracovní právo. In Bobek, Michal, Pavel Molek a Vojtěch Šimíček. *Komunistické právo v Československu: kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2009. ISBN 978-80-210-4844-7.

Kabát, Jindřich. *Psychologie komunismu*. Praha: Práh, 2011. ISBN 978-80-7252-347-4.

Kaplan, Karel a Dušan Tomášek. *O cenzuře v Československu v letech 1945-1956: studie*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994. ISBN isbn80-85270-38-2.

Kaplan, Karel a Pavel Paleček. *Komunistický režim a politické procesy v Československu*. 2. vyd. Brno: Barrister & Principal, 2008. ISBN 978-80-7364-049-1.

Kaplan, Karel. *Sovětské poradci v Československu 1949 – 1956*. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1993. ISBN 80-85270-26-9.

Kratochvíl, Antonín. *Žaluji*. Praha: Česká expedice, 1990. Čas. ISBN 80-85281-007.

Kohoutek, Rudolf, Irena Ocetková a Jaroslav Štěpaník. *Základy sociální psychologie*. Brno: CERM, 1998. ISBN 80-7204-064-2.

Langerová, Žo. *Žila jsem s oddaným komunistou: Československo - můj osud 1934-1968*. Přeložil Josef Moník. Praha: Prostor, 2017. ISBN 978-80-7260-356-5.
London, Artur. *Doznání: v soukolí pražského procesu*. 2. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1990. Spirála (Československý spisovatel). ISBN 80-202-0213-7.

MAREŠ, Jiří. *Posttraumatický rozvoj člověka*. Praha: Grada, 2012. Psyché (Grada). ISBN 978-0-47-007-3.

Marx, Karel, Bedřich Engels. *Manifest komunistické strany*. Přeložil dr. Ladislav Štolla. Praha. Svoboda, 1974.

RATAJ, Jan a Přemysl HOUDA. *Československo v proměnách komunistického režimu*. V Praze. Oeconomica, 2010. ISBN 978-80-245-1696-7.

Roubíková-Švehlová, Jana. *Dcery nepřítel státu: psychologický odkaz*. Praha: Columbus, 2011. ISBN 978-80-87588-03-1.

Sokol, Jan. *Moc, peníze a právo: esej o společnosti a jejích institucích*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007. ISBN 978-80-7380-066-6.

Slánská, Josefa. *Zpráva o mém muži*. Praha: Svoboda, 1990. ISBN 80-205-0165-7.
Tigrid, Pavel. *Politická emigrace v atomovém věku*. Praha: Prostor, 1990. ISBN 80-85190-00-1.

Vaněk, Miroslav, Pavel Mücke a Hana Pelikánová. *Naslouchat hlasům paměti: teoretické a praktické aspekty orální historie*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007. ISBN 978-80-7285-089-1.

Veber, V. *O rehabilitacích a o tom, co s nimi souvisí*. In. Ústav pro studium totalitních režimů: Securitas imperii 16. Klatovy: 2010. 01/2010.

Slovníková hesla:

Perzekuce. In. Akademický slovník cizích slov. II. Díl, L-Ž. Academia, nakladatelství AV ČR. Praha, 1995. ISBN 80200-0524-2. s. 587.

Rehabilitace (právo). Wikipedie. [online]. [cit. 23.09.2019]. Dostupné z: [https://cs.wikipedia.org/wiki/Rehabilitace_\(právo\)](https://cs.wikipedia.org/wiki/Rehabilitace_(právo)).

Stigmatizace. Sociologická encyklopedie.[online].[cit. 23.9.2019].Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Stigmatizace>.

Strategie. [online]. [cit. 28.09.2019]. Dostupné z: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Strategie>

Trauma. Velký lékařský slovník. [online].[cit. 23.09.2019]. Dostupné z: <http://lekarske.slovniky.cz/pojem/trauma>.

Legislativa:

69/1949 Sb. Zákon o jednotných zemědělských družstvech. *Zákony pro lidi - Sbírka zákonů ČR v aktuálním konsolidovaném znění*. [online].[cit. 24.11.2019]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1949-69>.

70/1970 Sb. Zákon, kterým se mění a doplňuje zákon č. 82/1968 Sb., o soudní rehabilitaci. *Zákony pro lidi - Sbírka zákonů ČR v aktuálním konsolidovaném znění*. [online].[cit. 24.11.2019]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1970-70>.

82/1968 Sb. Zákon o soudní rehabilitaci. *Zákony pro lidi – Sbírka zákonů ČR v aktuálním konsolidovaném znění*. [online].[cit. 23.09.2019]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1968-82>.

86/1950 Sb. Trestní zákon. *Zákony pro lidi – Sbírka zákonů ČR v aktuálním konsolidovaném znění*. [online].[cit 23.6.2019]. Dostupné z <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1950-86>.

89/1949 Sb. Občanský zákoník. *Zákony pro lidi - Sbírka zákonů ČR v aktuálním konsolidovaném znění*. [online].[cit. 24.11.2019]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-89>.

94/1963. Zákon o rodině. *Zákony pro lidi – Sbírka zákonů ČR v aktuálním konsolidovaném znění*. [online]. [cit. 23.09.2019]. Dostupné z <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1963-94>.

101/2000 Sb. Zákon o ochraně osobních údajů a o změně některých zákonů. *Zákony pro lidi - Sbírka zákonů ČR v aktuálním konsolidovaném znění*. [online].[cit. 24.11.2019]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2000-101>.

119/1990 Sb. Zákon o ochraně osobních údajů a o změně některých zákonů. *Zákony pro lidi - Sbírka zákonů ČR v aktuálním konsolidovaném znění*. [online].[cit. 24.11.2019]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1990-119>.

140/1961 Sb. Trestní zákon (starý). *Zákony pro lidi - Sbírka zákonů ČR v aktuálním konsolidovaném znění*. [online]. [cit. 23.09.2019]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1961-140>.

140/1961 Sb. Trestní zákon (starý). *Zákony pro lidi - Sbírka zákonů ČR v aktuálním konsolidovaném znění*. [online]. [cit. 23.09.2019]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1961-140>.

150/1948 Sb. Ústava ČSR. *Zákony pro lidi - Sbírka zákonů ČR v aktuálním konsolidovaném znění*. [online]. [cit. 23.09.2019]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1948-150>.

169/1999 Sb. *Zákon o výkonu trestu odnětí svobody. Zákony pro lidi - Sbírka zákonů ČR v aktuálním konsolidovaném znění*. [online]. © [cit. 23.09.2019]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1999-169>.

198/1993 Sb. O protiprávnosti komunistického režimu a odporu proti němu. *Zákony pro lidi - Sbírka zákonů ČR v aktuálním konsolidovaném znění*. [online]. [cit. 23.09.2019]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1993-82>.

231/1948 Sb. Na ochranu lidově demokratické republiky. *Zákony pro lidi - Sbírka zákonů ČR v aktuálním konsolidovaném znění*. [online]. [cit. 23.09.2019]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1948-231>.

Webové zdroje:

Československý filmový týdeník — Česká televize. *Československé filmové noviny č. 1, IX/1953. Česká televize* [online]. [cit. 23.09.2019]. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/1130615451-ceskoslovensky-filmovy-tydenik/203562262700001>.

Děti padesátých let. *Česká televize* [online]. [cit. 01.12.2019]. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/10214725126-deti-50-let>.

Paměť národa. *Paměť národa*. [online]. [cit. 14.05.2019]. Dostupné z: <https://www.pametnaroda.cz/cs>.

Případ Choc a spol. a Eva Vokálová. *Český rozhlas Plus*. [online]. [cit. 23.09.2019]. Dostupné z: <https://plus.rozhlas.cz/pripad-choc-a-spol-a-eva-vokalova-6511290>.

Svoboda není samozřejmost – O2. *Svoboda není samozřejmost – O2* [online]. O2 Czech Republic a.s. [cit. 14.05.2019]. Dostupné z: <https://svobodanenisamozrejmost.cz/>.

Média:

Bareš, Gustav. S Novým rokem, soudruzi! Rudé právo. Praha. 1950, č. 1. s. 1. Dostupné také z:

<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo/1950/1/1/1.png>.

Byl to radostný rok – stal jsem se prokurátorem. Rudé právo. Praha. 1950, č. 1. s. 4. Dostupné také z:

<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo/1950/1/1/4.png>.

Formánková, Pavlína. *Vypořádali jsme se s Horákovou, vypořádáme se i s americkým broukem!* [online]. [cit. 23.9.2019]. Dostupné z:

https://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/0701-20-41.pdf?fbclid=IwAR1oqQkhw9VN1WQ19qlhy8EA0GKGnIht-ghAN69_m8nwNT7LrJYKtTngOqhU.

Největším kapitálem je člověk. Rudé právo. Praha. 1950, č. 1. s. 3. Dostupné také z:

<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo/1950/1/1/3.png>.

Post Bellum na Jižním Městě-Z metropole-iVysílání-Česká televize. *Česká televize*. [online]. [cit. 14.5.2019]. <https://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10116288835-z-metropole/219411058230016/obsah/689430-post-bellum-na-jiznim-meste>.

Přísné tresty vesnickým boháčům. Rudé právo. Praha. 1950. č. 16. s. 1. Dostupné také z:

<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo/1950/1/19/1.png>.

Radostně do druhého roku pětiletky. Rudé právo. Praha. 1950, č. 1., s.1. Dostupné také z:

<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo/1950/1/1/1.png>.

Rozsudek nad velezrádnými slovenskými biskupy. *Rudé právo. Praha. 1950. č. 12. s. 1., s. 3.* Dostupné z: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo/1951/1/16/1.png>,

<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo/1951/1/16/3.png>.

Volili jsme správnou cestu. Rudé právo. Praha. 1950, č. 1., s. 3. Dostupné také z:

<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo/1950/1/1/3.png>.